

VITRINA

FORMA, ODTIS ČASA, PREOBRAZBA
FORMA, AZ IDŐ LENYOMATA, ÁTALAKULÁS

2 0 2 2

Izdajatelj in založnik • Kiadó:
**Občina Lendava • Lendva
Község**

Za izdajatelja • Felelős kiadó:
Janez Magyar

Urednica • Szerkesztő:
Tanja Šimonka

Sourednica • Társszerkesztő:
Aleksandra Sarjaš

Prevajanje • Fordítás:
Jolanda Harmat Császár
(madžarski in slovenski jezik •
magyar és szlovén nyelv)

Lektoriranje • Lektorálás:
Livija Horvat
(slovenski jezik • szlovén nyelv)
Tamás Kruzslíc
(madžarski jezik • magyar nyelv)

Slikovno gradivo • Képanyag:
**Izdajatelj in navedeni viri •
A kiadó és a feltüntetett
források**

Na naslovnici • A borítón:
**Plečnikov stol (Fotografija:
DigiFot d.o.o.) • Plečnik-szék
(Fotó: DigiFot d.o.o.)**

Oblikovanje • Grafikai tervezés:
DigiFot d.o.o.

Tiskarna • Nyomda:
DigiFot d.o.o.

Naklada • Példányszám:
1500

Leto izida • Megjelenés éve:
2022

CIP - Kataložni zapis o
publikaciji
Narodna in univerzitetna
knjižnica, Ljubljana

72(497.4)Lendava)

VITRINA : forma, odtis
časa, preobrazba = forma,
az idő lenyomata, átalakulás
/ [urednica Tanja Šimonka,
sourednica Aleksandra Sarjaš
; prevajanje Jolanda Harmat
Császár ; slikovno gradivo
izdajatelj in navedeni viri]. -
Lendava : Občina = Lendva :
Község, 2022

ISBN 978-961-93752-4-2
COBISS.SI-ID 96490499

občina **LENDAVA**
LENDAVA község

Nataša Kiš

Meščanske hiše Lendave v luči konservatorja **4**
Lendvai polgári házak az állagmegőrzés szempontjából **6**

Robert Recek

Delavska kolonija v Dolnji Lendavi **8**
Az alsólendvai munkáskolónia **11**

Matej Fišer

Center ali periferija - vprašanje pogleda **14**
Központ vagy peremvidék – nézőpont kérdése **17**

Klarisa Jovanovič

Zbirati ali izbirati? Oboje **20**
Gyűjtés vagy válogatás? Mindkettő **23**

Franc Koren

Vzravnaj hrbet in poglej v prihodnost **26**
Húzd ki magad, és nézz a jövőbe **30**

Tanja Šimonka

Domače knjižnice in galerije **34**
Házi könyvtárak és galériák **37**

Goran Dominko

Torteraaj, Lendava **40**
Torteraaj, Lendva **44**

Goran Dominko

Vila Vilma, Čentibske gorice **42**
Vilma Villa, Csente-hegy **46**

Attila Pisnjak

Nikoli zgrajena evangeličanska cerkev v Dolnji Lendavi **48**
A meg nem épült alsólendvai evangélikus templom **51**

Tanja Šimonka

Skriti biseri **54**
Rejtett gyöngyszemek **57**

Spoštovane bralke, spoštovani bralci!

V znamenju letošnjega Plečnikovega jubileja se tudi v Lendavi s ponosom oziramo po kakovostnih in trajnih vrednotah arhitekture, umetnosti, umetne obrti ter številnih drugih dosežkov, povezanih z bivalno kulturo. Nekaj teh smo povzeli v publikaciji Vitrina z izidom v tednu, ko praznujemo slovenski kulturni praznik.

Zgradbe, vsakdanji predmeti, objekti, načrti, ambienti, umetnine nosijo pečat naših prednikov in so pomembni nosilci naše identitete. Poznavalci različnih strok so osvetlil izbrane teme, povezane z bivalnim okoljem, njegovimi vrednotami ter preobrazbami, ki jih doživlja skozi čas. Podedovani prostor je naša skupna vrednota in negovanje podedovanega je naloga prav vsakogar od nas.

Plačnikova obletnica je dobra iztočnica, da v posebni publikaciji osvetlimo nekatere lendavske zgradbe, predmete in lokacije, skozi katere spoznavamo pestro podobo našega mesta in njegovih prebivalcev na nekoliko drugačen način. Očarljivost starega mestnega jedra, obnovljene etnografske hiše ali vezenine so se v našo zavest že dodobra usidrale kot pomembne vrednote, tokrat pa smo želeli opozoriti na tiste, ki jih na prvi pogled ne opazimo kot take.

Postavili smo jih v **vitrino**, tja, kamor dajemo najdragocenejša darila, najžlahtnejše predmete, najljubše uokvirjene spomine, kar nam iz različnih razlogov veliko pomeni, kar nosi odtis časa. Človek brez prednikov je kot človek brez spominov, zato je pomembno, da vrednote prostora, v katerem živimo, negujemo, jim damo veljavo, jih zbiramo, obnavljamo in s tem krepimo zavedanje o njihovi pomembnosti.

Kedves olvasóink!

Az idei Plečnik-évforduló jegyében Lendván is büszkén tekintünk az építészet, a művészet, a kézművesség és sok más, az élő kultúrával kapcsolatos minőségi és maradandó értékre. Ezek közül néhányat a szlovén kultúra napja hetében megjelenő, Vitrin című kiadványban mutatunk be.

Az épületek, a használati tárgyak, a helyszínek, a tervek, a környezet, a műalkotások őseink nyomát viselik, és identitásunk fontos hordozói. Az élő környezettel, annak értékeivel és az idők során bekövetkezett átalakulásaival kapcsolatosan választott témákat különböző tudományágak szakértői veszik górcső alá. Az örökölt tér közös értékünk, és annak ápolása mindannyiunk feladata.

A Plečnik-évforduló megfelelő alkalmat adott arra, hogy Lendva néhány épületét, tárgyát és helyszínét egy különleges kiadványban emeljük ki, amelyen keresztül városunk és lakói színes arculatát egy kicsit másképp is megismerhetjük. A régi városközpont varázsa, a felújított tájházak vagy a hímzések, fontos értéként már szilárdan beépültek tudatunkba, ezúttal viszont olyan dolgokra is szerettük volna felhívni a figyelmet, amelyeket első ránézésre talán észre sem veszünk.

Ezért most **vitrinbe** helyeztük őket, oda, ahová a kedvenc ajándékokat, a legnemesebb tárgyainkat, a legkedvesebb bekeretezett emlékeinket szoktuk tenni. Mindazt, ami bármilyen okból kedves a szívünknek, ami az idő lenyomatát viseli. Az ősök nélküli ember olyan, mint az emlékek nélküli ember. Ezért fontos, hogy ápoljuk annak a helynek az értékeit, ahol élünk, hogy értéket tulajdonítsunk nekik, hogy összegyűjtsük, és helyreállítsuk őket, és ezáltal erősítsük fontosságuk tudatát.

**János Magyar, župan
Magyar János, polgármester**

Nataša Kiš

Meščanske hiše Lendave v luči konservatorja

Mestno jedro Lendave je izrazito podolgovato oblikovano in njegova glavna ulica se tesno privija vznožju Lendavskih gorc. Le ob cerkvi sv. Katarine se vzdolžna oblika spremeni v gručasto. Vse pomembne meščanske hiše so zgoščene ob Glavni

tudi lepa notranja stopnišča s kakovostnimi ograjami in prostorna dvorišča.

Večina hiš ob Glavni ulici je spomeniško zaščiteneh, zato je njihovo obnovo potrebno uskladiti s konservatorskimi izhodišči pristojne službe. Pri nji-

ulici. Prve so večinoma nastale kmalu po letu 1867, ko Lendava postane mesto z mestnimi pravicami. Drugi razcvet doživi meščanska arhitektura v Lendavi po letu 1890, ko zgradijo železniško progo Zalaegerszeg-Čakovec. To je obdobje, ko pričnejo Lendavčani graditi zidane hiše ob glavni mestni in prometni žili, ki predstavlja jedro mesta. Stavbe ob Glavni ulici so večinoma pritlične in enonadstropne z lepimi fasadami in opečnimi strehami, ki so nastajale od leta 1867 pa do konca prve svetovne vojne – torej slabih 50 let. Poleg kvalitetnih fasad in opečnih streh odlikujejo meščansko arhitekturo Lendave v mnogih primerih

hovi revitalizaciji je glavni namen varovanje in strokovno obnavljanje vseh kvalitetnih prvin arhitekture, vključno s pojavnostjo, materiali, opremo in okrasjem. Pomembno je ohranjati kulturne, arhitekturne, umetniške in ambientalne vrednote mestnega jedra s hišami, s katerimi se ohranja tudi identiteta samega mesta.

Nekatere od teh meščanskih hiš so bile v preteklosti obnovljene, nekatere pa še vedno potrpežljivo čakajo na svojo novo podobo. Izpostavljenih je le nekaj primerov.

Omeniti velja dve vili z vrtom, ki se nahajata v strogem mestnem jedru in kličeta po temeljiti obnovi: Vila na Glavni ulici 40 je kvaliteten primer postklasicističnega oblikovanja druge polovice 19. stoletja v Lendavi, medtem ko je vila na Glavni ulici 60 primer nekdanje enodružinske bogataške vile z vrtom, ki je nastala na prelomu 19. in 20. stoletja.

Lendavo je zaznamovalo tudi obdobje secesije, katere glavni predstavnik je arhitekt Lászlo Takáts. Stavba na Glavni ulici 24 z začetka 20. stoletja je ena lepših predstavnic secesijskega sloga, ki ima skoraj v celoti ohranjeno prvotno zunanje stavbno pohištvo in

tvori pomemben element v historični podobi mesta. V nadstropju jo nad okni krasi bogata vegetabilna ornamentika, ki jo dopolnjujejo dekorirana polja s kartušami. Leta 1907 zgrajena hiša po načrtih Lászla Takátsa je najkvalitetnejši primer madžarske secesije v Lendavi, ki se odraža v dekorativnih elementih ljudske umetnosti (tulipan, vrtnica, srce).

Mesto in meščani so se nenehno trudili ohranjati svoje historično tkivo, tako je bilo v novonastali samostojni državi revitaliziranih kar nekaj stavb. Nedavno sta bili celovito obnovljeni hiši na Glavni ulici 30 in na Glavni ulici 7. Nekdanja stavba hranilnice Dolnje Lendave na Glavni ulici 30 je bila zgrajena leta 1884. V 60-ih letih 20. stoletja je bila njena bogata neorenesančna podoba popolnoma okleščena. Z rekonstrukcijo leta 2018 ji je bil povrnjen nekdanji izgled.

Neobaročno nadstropno hišo z začetka 20. stoletja na naslovu Glavna ulica 7 poudarja osrednji rizalit s portalom, balustradnim balkonom in volutastim strešnim izzidkom. Celovita obnova je bila zaključena leta 2021.

Lendavo odlikuje kakovostna historična ulična mreža, nad katero dominira grad, ki s svojo nepozidano okolico dopolnjuje in poudarja mestno silhueto.

Leta 2006 je bil celovito obnovljen nekdanji slavní hotel »Krona«, vzdrževano podobo kaže tudi neoklasicistična stavba nekdanjega kraljevega okrajnega sodišča iz leta 1904, katere arhitekt je Ferenz Jablonski iz Budimpešte. Obnovljena je bila tudi najlepša historicistična hiša v Lenvadi, zgrajena okoli leta 1900, v kateri danes domuje Muzej meščanstva, tiskarstva in dežnikarstva. Po drugi strani pa številne druge hiše še čakajo na svojo priložnost. Problem je predvsem v viru financiranja in deljenem lastništvu.

Fotografije - Fotók: Nataša Kiš

Pomembne ambientalne in prostorske dominante mesta so še cerkev sv. Katarine, spodnji grad in nekdanja sinagoga. Posebnost v slovenskem mestnem prostoru so vsekakor ledenice, vkopane neposredno ob ulici v jedro pobočja, kar dodatno zaokroža pisano raznolikost mesta.

Srčiko mestnega tkiva pa nedvomno predstavlja tudi meščanska arhitektura s številnimi lepimi primeri iz obdobja historicizma in secesije – nekaterim od teh je bila usoda bolj, drugim manj naklonjena.

In vendarle se za njihovimi zidovi skrivajo zgodbe in usode ljudi, ki so jih zgradili in si v njih ustvarili dom ali posel. Naj jih bo čim več zapolnjenih z življenjem!

Nataša Kiš

Lendvai polgári házak az állagmegőrzés szempontjából

Lendva városközpontja kifejezetten elnyúló, a főutca szorosan a Lendva-hegy lábát követi. Hosszanti alakja csak a Szent Katalin-templomnál változik, szélesedik ki. Az összes fontos polgári ház a Fő utca mentén koncentrálódik. Az első házak többnyire nem sokkal 1867 után épültek, amikor Lendvát városi joggal ruházzák fel. A lendvai polgári építészet má-

sodik fellendülése 1890 után következett be, amikor megépült a Zalaegerszeg-Csáktornya vasútvonal. Ez az az időszak, amikor a lendvaiak elkezdtek téglaházakat építeni a város magját képező, fő városi és közlekedési útvonal mentén. A Fő utcán található

épületek többnyire földszintesek és egyemeletesek, gyönyörű homlokzatokkal és cseréptetővel, 1867-től az első világháború végéig – azaz alig 50 év alatt – épültek. Az igényes burkolattal fedett tetők és a homlokzatok mellett Lendva polgári építészetét sok esetben a jó minőségű korlátokkal ellátott gyönyörű belső lépcsőházak és tágas udvarok jellemzik.

A Fő utca mentén található házak többsége műemlékvédelem alatt áll, ezért helyreállításukat össze kell hangolni az illetékes hatóság helyreállítási irányelveivel. Revitalizálásuk fő célja az építészet valamennyi minőségi elemének védelme és szakszerű helyreállítása, beleértve a megjelenést, az anyagokat, a berendezést és a díszítéseket is. Fontos, hogy a házzal együtt megőrizzük a városközpont kulturális, építészeti, művészeti és környezeti értékeit, ezáltal pedig a város identitását is.

Néhány ilyen polgári ház felújítása a múltban már megvalósult, míg mások továbbra is türelmesen várják új külsejüket. A következőkben csak néhány példát emelünk ki.

A szűkebb városközpontban lévő két olyan kertes villát említek, amelynél alapos helyreállítás szükséges. A Fő utca 40. szám alatti villa a 19. század második felére jellemző, posztklasszicista kialakításnak

szép példája Lendván, míg a Fő utca 60. szám alatti villa a 19-20. század fordulóján épült egykori gazdagok kertes, egylakásos villájának példája.

Lendván a szecesszió elemei is megtalálhatók, ennek fő képviselője Takáts László építész volt. A Fő utca 24. szám alatti, a 20. század elejéről származó épület a szecessziós stílus egyik legszebb képviselője, amely szinte teljes egészében megőrizte eredeti külső alakját, és a város történelmi arculatának fontos eleme. Az első emeleten, az ablakok felett gazdag növényi ornamentika díszíti, amelyet kártusokkal díszített mezők egészítenek ki. Az 1907-ben, Takáts László tervei alapján épült ház Lendván a magyar szecesszió legékesebb példája, amelynek különlegessége a népművészeti díszítőelemekben (tulipán, rózsza, szív) tükröződik.

A város és polgárai mindig is igyekeztek megőrizni történelmi örökségüket, és az újonnan függetlenné vált államban számos épületet helyreállítottak. A Fő utca 30. és a Fő utca 7. szám alatti házakat a közelmúltban teljes egészében felújították. A Fő utca 30. szám alatti egykori Alsó-Lendvai Takarékpénztár épülete 1884-ben épült. Az 1960-as években a gazdag neoreneszánsz külsejét teljesen lecsupaszították. A 2018-as helyreállítással visszakarta eredeti formáját.

A Fő utca 7. szám alatti neobarokk, 20. század eleji, kétszintes ház a középső portálos rizalit, a balusztrádos erkély és a volutás tetőnyúlvány emeli ki. A teljes felújítás 2021-ben fejeződött be.

Lendvát magas színvonalú történelmi utcahálózat jellemzi, amelyet a vár ural, ennek beépítetlen környezete pedig kiegészíti és kiemeli a város sziluettjét. A város további fontos környezeti és térbeli

nevezetességei a Szent Katalin-templom, az alsóvár (korábban a városháza épülete a parkban) és az egykori zsinagóga. A szlovén városok sajátossága a közvetlenül az utca mellett álló egykori jégvermek (házak), amelyek a hegyoldalba vájva a város sokszínűségét gazdagítják.

A város magja kétségtelenül a polgári építészet, amelynek számos szép példája a historizmus és a szecesszió korszakából származik. Állagukat illetően egyeseknek a sors kevésbé, másoknak inkább kedvezett.

2006-ban teljesen felújították az egykori híres Korona szállodát és az egykori királyi járásbírószág 1904-ből származó, Ferenc Jablonski budapesti építész által tervezett neoklasszicista épülete is ápolts külsőt mutat. Szintén felújították Lendva legszebb, 1900 körül épült, historizáló házát, és ma a Lendva polgárosodását, nyomdászatát és ernyőgyártását bemutató múzeumnak ad otthont. Másrészt sok más ház továbbra is felújításra vár. A gondot elsősorban a forráshiány és a közös tulajdon okozza.

A falak mögött azonban ott vannak azoknak az embereknek a történetei és sorsai, akik építették és otthonukká vagy üzlethelyiséggé tették őket. Amennyire csak lehet, teljenek meg élettél!

Robert Recek

Delavska kolonija v Dolnji Lendavi

Začetki urbanega razvoja mesta Lendave so povezani z gradom, pod katerim se je na dvignjeni terasi nad močvirnim in poplavnim zemljiščem razvila klasična, razširjena glavna ulica s stranskima ulicama: zgornjo in spodnjo. Mesto se je po turški nevarnosti razširilo ob vpadnih cestah, mestno središče se je

strijske secesijske gradnje. Proti severu se je mesto razširilo in se zraslo z Dolgo vasjo. V tem delu mesta dominirajo nekdanji zdravstveni dom, sedaj zgradba PMSNS, najstarejša industrijska cona v mestu, sedaj KG in prostori nekdanjega Gidosa. Po drugi svetovni vojni se je z izgradnjo Trga Ljudske pravice z upravnimi

Náčrt celovito zasnovane stanovanjske soseske v Rudarski ulici iz leta 1947. (Vir: Pokrajinski arhiv Maribor, fond Okrajni ljudski odbor Lendava) A Bányász utcai egységes városnegyed terve 1947-ből (forrás: Maribori Területi Levéltár, Lendvai Területi Népbizottság alap)

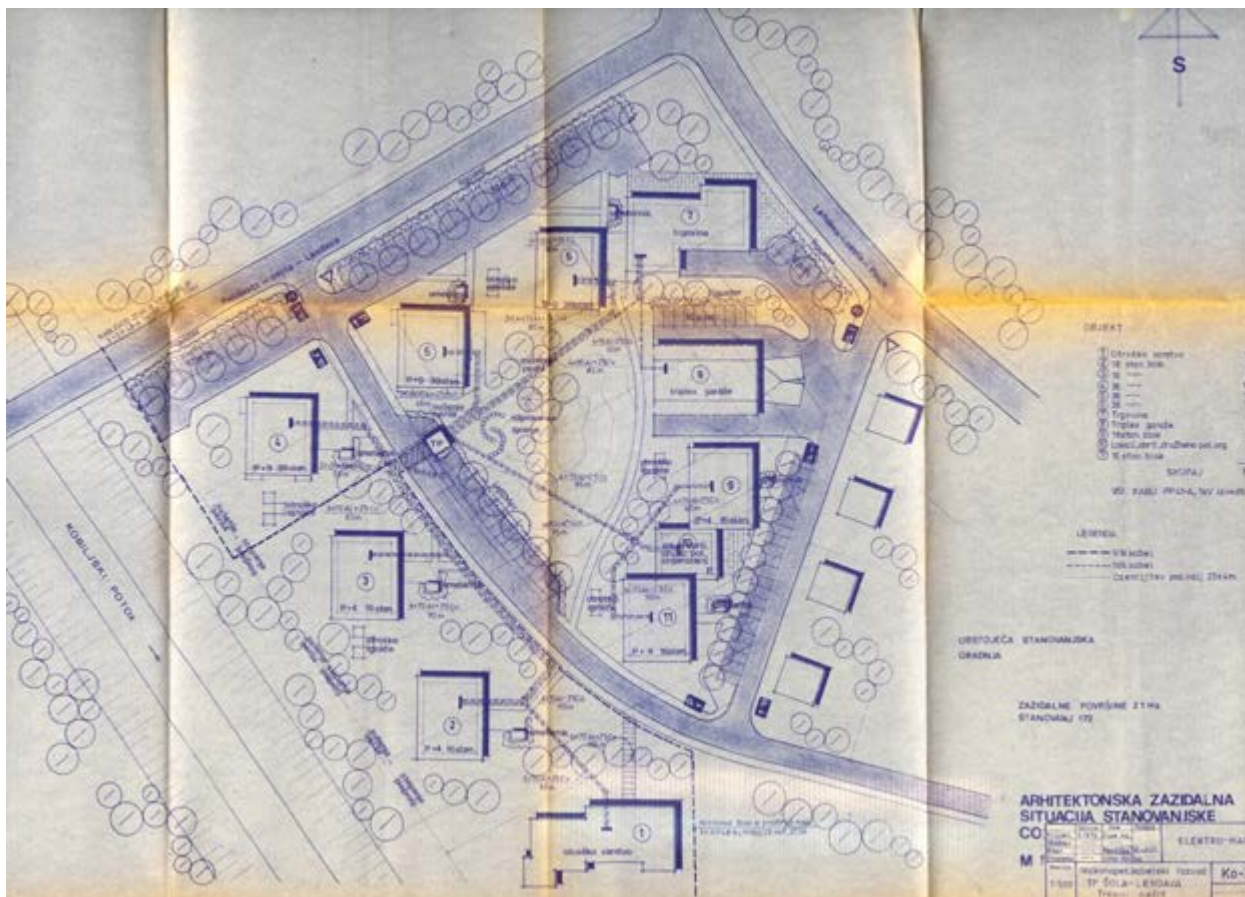
s spodnjim gradom in Krono povečalo proti jugu. Z izgradnjo železnice se je razvila »mala Lendava« ob Kolodvorski ulici, ki je imela izrazito obrtni in servisni karakter in se fizično povežalo s samim mestom šele z izgradnjo avtobusne postaje v 80. letih 20. stoletja. Glavna ulica se je z izgradnjo sodišča, evangeličanske cerkve in zgradb do Kolodvorske ulice zaključila do prvesvetovne vojne. Mesto se je fizično zamejilo z »belo hišo« – nekdanjo dežnikarno, ki označuje začetek starega mestnega jedra in je lep primer indu-

zgradbami občine, pošte in policije ter stanovanjskimi stolpiči ob trgu in v Kidričevi ulici mesto razširilo proti vzhodu. Na skrajnem vzhodnem robu območja mesta pa se je zgodila posebna zgodba.

Po drugi svetovni vojni so se začela intenzivna dela na raziskavah in pridobivanju nafte. Petišovsko polje je v tistem času pa vse do srede 60. let prejšnjega stoletja bilo največje naftno polje v bivši Jugoslaviji. Takratno podjetje je v skladu s socialistično filozofijo in potrebami po kadrih, ki jih v lokalnem okolju

ni bilo, pristopilo k izgradnji mesta za bele rudarje; v lokalnem besednjaku se je uporabljal naziv Naftina kolonija. Območje se začne z vilo Hermino, ki z Zorinim domom tvori spomeniško zaščiten vhod v soseško, in se nadaljuje ob Kranjčevi, Tomšičevi in Rudarski ulici do meje z naseljem Čentiba. Območje obsega še manjšo Ulico pod hribom, ki se že navezuje na poselitev v Lendavskih Goricah, ter dve dolini: »Đurekova graba in Benec«, ki sta sicer del Lendavskih Goric in dajeta »gorički« pridih območju.

arhitekt Novak. Osnovne oblike tega projekta so bile uporabljene za večino takratnih osnovnih šol, kot npr.: v Dobrovniku, Kobilju, Črenšovcih, Turnišču. Na območju med Kranjčevo in Tomšičevo ulico je v tem času zrasla »učiteljska kolonija«. V Rudarski ulici so zgradili oficirski blok, pozidale so se zadnje parcele na vzhodnem robu ulice, a ne več po osnovnih načrtih. »Naftino naselje« je po zasnovah, ki smo jih dobili iz arhivov, predvidevalo pozidavo celotne Rudarske ulice in Panonskega, prej Ribarjevega naselja z enotno

Načrt stanovanjske soseške v Tomšičevi ulici. (Vir: Pokrajinski arhiv Maribor, fond Skupščina občine Lendava, gradbeni načrt) A Tomšič utcal lakótelep terve (forrás: Maribori Területi Levéltár, Lendvai Község Közigazgatási Osztályának terv)

V letih od 1948 do 1952 so bili postavljeni temelji za naselje z izgradnjo upravnih stavb naftnega podjetja, vrstnih hiš, Naftinega vrtca ter večine vil dvojčkov ob Rudarski ulici, ki so bile namenjene višjemu strokovnemu kadru. Za delavce je v kratkem času dveh let zraslo naselje blokov »stara Tomšičeva« z več kot sto stanovanji. Kot centralni objekt območja je bil zgrajen kompleks dvorane, ki je obsegal restavracijo s kegljiščem, trgovino, mesnico, trafiko, zdravniško ambulanto. Dvorana Nafta je bila ves čas socializma največja in glavna prireditvena dvorana celotnega mesta, do izgradnje marketa konec 70. let pa je bila edina centralna stavba z vso osnovno oskrbo območja.

Konec 60. let je Lendava dobila novo osnovno šolo, ki je prvič fizično povezala mesto s kolonijo. Osnovna šola je največja in najkompleksnejša oblika tipskega projekta osnovne šole, ki jo je izdelal znani

arhitekturo dvojčkov, ki pa so jo z zatonom pridobivanja nafte konec 60. let opustili in prepustili prosta območja klasični individualni gradnji.

Sredi 70. let se je dogajala zlata doba socializma, v mestu so se gradile nove tovarne, potrebe po stanovanjih so naraščale. Gradila se je nova Tomšičeva. V petih letih, od leta 1976 do 1980, so se zgradile tri stolpnice, še vedno edine stolpnice z dvigali v mestu, in štirje stolpiči z 200 stanovanji, ki so jih gradila podjetja neposredno za svoje delavce. Ob teh sta se zgradila market in edina garažna stavba v mestu. Kot zanimivost je garažna hiša kozolec uspešen primer socialistične tipske modularne arhitekture, ki je bil v tistem času uspešnica, saj ga najdemo v vseh slovenskih mestih. Enako zanimiva je zgradba marketa, ki je bila tipska zgradba samopostrežnih trgovin tistega časa, imenovana market 600. Na skrajnem

robu mesta in kolonije je zrasel novi zdravstveni dom. Zemljišča nasproti zdravstvenega doma so bila njive do konca 70. let, zadnji dve parceli pod vilo Hermino sta se pozidali šele v tem tisočletju. Na skrajnem vzhodnem robu je bilo urejeno novo glavno mestno pokopališče.

Naselje se je zaključilo z izgradnjo novega vrtca v začetku 80. let in veliko akcijo celotnega mestnega gospodarstva – izgradnjo in ustanovitvijo Term Lendava.

Kolonija, Tomšičevo naselje ali zgolj vzhodni del mesta obsega cca. 500 stanovanjskih enot, od tega 300 v večstanovanjskih stavbah, ki predstavljajo cca. 1/3 mesta in v katerih živi tretjina mestnega prebivalstva. Velik razvojni premik območja se je zgodil z izgradnjo mestne obvoznice, ki je eno od vpadnic v

Območje ima svojevrstno zgodovino, povezano z razvojem industrije in priseljevanjem ljudi v mesto.

mesto logično pripeljala v »center« kolonije, kjer so postavili edini semafor.

Območje je narodnostno pisano. V koloniji najdemo veliko predstavnikov narodov in narodnosti iz celotne Jugoslavije. Nekdanji bufet pri marketu je bil babilon jugoslovanskih in lokalnih jezikov in narečij. Zanimi-

vost soseske je, da nima lastnega sakralnega objekta, kar je posledica tedanjega sistema. Prebivalci soseske so mogoče tudi zato za svojo imeli cerkev sv. Trojice, tako je tudi kolonija imela svoje proščenje, do katerega so v tistem času vodile stopnice čez gorice.

Podjetje Nafta se je iz območja Nafta umaknilo po letu 2000. Nekdanja uprava čaka na nove priložnosti. Dvorana Nafta je bila prodana na začetku privatizacije, na njenem mestu je zrasla velika trgovina. Območje soseske ima vse značilnosti načrtovanega naselja z raznolikimi bivalnimi objekti, zelenimi površinami, centralnimi zgradbami z vsemi osnovnimi funkcijami. Osnovna šola, vrtec in terme, skupaj z vrtovi individualnih hiš in pametno načrtovanimi površinami blokov dajejo vrtni značaj območju in ponujajo kvalitetno bivalno okolje.

Nekdanji sistem je imel dobre in slabe lastnosti. Urbanizem in prostorsko načrtovanje sta bila vsekakor na visokem nivoju z vnaprejšnjim upoštevanjem potreb prebivalcev in ustvarjanjem prostora, ki ni namenjen samo profitu, ampak predvsem ustvarjanju kvalitetnega bivalnega okolja. Tudi tuja strokovna javnost v zadnjih letih odkriva kvalitete v obliki urbanističnih in arhitekturnih stvaritev bivšega sistema. Pred kratkim je bila odmevna razstava »K betonski utopiji: arhitektura v Jugoslaviji, 1948–1980« v uglednem Muzeju moderne umetnosti v New Yorku.

Podoben primer je kolonija, ki v marsikaterem pogledu še vedno predstavlja najkvalitetnejšo sosesko v mestu Lendava.

Današnja podoba novega dela Lendave (Foto: Tomaž Galič)
Lendva új részének mai alakja (Foto: Tomaž Galič)

Robert Recek

Az alsólendvai munkáskolónia

Lendva városi fejlődésének kezdetei a várhoz kötődnek, amely alatt, a mocsaras és elárasztott földek fölött, magasított teraszon két mellékutcával, a felső és az alsó utcával, egy klasszikus, kiszélesített főutca alakult ki. A török veszedelem után a város a bevezető utak mentén bővült, és a városközpont az alsó várral és a Koronával dél felé terjeszkedett. A vasút megépítésével a Vasút utca mentén kialakult a „Kis-Lendva”, amely kifejezetten kézműves és szolgáltató jellegű volt, és fizikailag a városhoz csak a huszadik század nyolcvanas éveiben épült buszállomással kapcsolódott össze. A bírósági épület, az evangélikus templom és a Vasút utcáig tartó épületek megépítésével az első világháború idejére készült el a főutca. A város gyakorlatilag a „Fehér Házzal”, az egykori esernyőgyárral zárult, amely a régi városközpont kezdetét jelzi, és a szecessziós ipari

kelet felé terjeszkedett. A város területének keleti szélén azonban egy különleges esemény játszódott le.

A második világháború után az olajkutatás és -kitermelés terén intenzív munka kezdődött. Abban az időben, egészen a hatvanas évek közepéig a petesházi mező volt Jugoszlávia legnagyobb olajmezője. A szocialista filozófiának megfelelően, és mivel helyben nem volt elég munkaerő, a vállalat akkoriban az úgynevezett fehér bányászok számára épített egy városrészt; a helyi szóhasználatban Nafta-kolóniaként emlegették. A terület a Villa Herminával kezdődik, amely Zora házával együtt a „negyed” műemlék jellegű bejáratát képezi, és a Kranjec, a Tomšič és a Bányász utcákon keresztül Csente határáig tart. A területhez tartozik még egy kis utca a domb alatt, amely már a Lendva-hegyen lévő településhez kapcsolódik, valamint két völgy: a

Lendva új városrésze építésének időbeli alakulása a második világháborútól napjainkig. Forrás: Lendva Község archívuma, Recek Robert. Časovni razvoj gradnje novega dela Lendave po drugi svetovni vojni do danes. Vir: arhiv Občine Lendava, Robert Recek

építkezés szép példája. Északon a város kibővült és összeolvadt a Hosszúfalúval. A városnak ezt a részét a MMÖNK mostani épülete, az egykori egészségház, valamint a város legrégebbi ipari zónája, a mai Mezőgazdasági Vállalat és az egykori Gidos telephelye uralja. A második világháború után a Ljudska pravica térrel, az önkormányzat közigazgatási épületeivel, a postával és a rendőrséggel, valamint a tér és a Kidričeva utca mentén álló tömbházak építésével a város

„Đurek völgy” és a „Bönhéc”, amelyek a Lendva-hegy részét képezik, és egyfajta „goričkói” hangulatot kölcsönöznek a területnek.

1948 és 1952 között az olajvállalat adminisztratív épületeinek, sorházainak, a Nafta-óvodának és a felsővezetők számára épített, Bányász utcai ikerházak nagy részének megépítésével lerakták a település alapjait. Rövid két év alatt a munkások számára, több mint száz lakással, megépült a „régis Tomšič utcai”

bérházsor. A terület központi épületeként felépült a Nafta-terem komplexuma, amely egy éttermet tekepályával, egy boltot, egy hentesüzletet, egy újságárusító üzletet és egy orvosi rendelőt foglalt magában. A szocializmus idejében a Nafta-terem volt a város legnagyobb, központi rendezvényterme, és a Market üzlet 1970-es évek végi megépítéséig az egyetlen olyan középület, amely a terület összes alapvető szolgáltatásával rendelkezett.

Az 1960-as évek végén Lendva új általános iskolát kapott, amely fizikailag először kötötte össze a várost a Kolóniával. Az általános iskola az általános iskolák szabványtervének legnagyobb és legösszetettebb rajza, amelyet a neves építész, Novak tervezett, és amelynek alaprajzát a legtöbb akkori ál-

talános iskola, például Dobronak, Kobilje, Črenšovci és Turnišče esetében is alkalmazták. A Kranjec utca és a Tomšič utca közötti területen ekkoriban alakult ki a „pedagóguskolónia”. A Bányász utcában egy tisztí háztömb épült, az utca keleti szélén az utolsó telkek is beépültek, de már nem az alapterveknek megfelelően. A levéltárból megszerzett tervek szerint a „Nafta-telep” a Bányász utca és a Pannon lakótelep, a korábbi Ribar-telep teljes területét egységes ikerház-sorral tervezték beépíteni, amit az olajtermelés hanyatlásával az 1960-as évek végén feladtak, és a megüresedett területeket a hagyományos egyedi építkezéseknek engedték át.

Az 1970-es évek közepén, a szocializmus aranykorában, új gyárak épültek, és egyre nagyobb

Lendva új részének mai alakja - Fotó: Tomaž Galič
Današnja podoba novega dela Lendave - Foto: Tomaž Galič

volt a lakásigény. Megkezdődött az új Tomšič utca kialakítása. Öt év alatt, 1976 és 1980 között három toronyház épült, amelyek a város máig egyetlen liftes toronyházai, és elkészült négy alacsonyabb lakótömb, összesen 200 lakással, amelyeket maguk a vállalatok saját dolgozóik számára építettek. Mellettük megépült a Market-üzlet és a város egyetlen garázsépülete. Érdekességként: a „kozolec” (pajta) garázház sikeres példája a szocialista típusú moduláris építészetnek, amely akkoriban nagy sikert aratott és minden szlovén városban megtalálható. Ugyanilyen érdekes a Market 600 is, amely a korabeli önkiszolgáló üzletek jellegzetes épülete volt. A város és a Kolónia szélén építették fel az új egészségházat. A vele szembeni terület az 1970-es évek végéig szán-

tóföld volt, és a Villa Hermina alatti utolsó két telket csak ebben az évezredben kezdték el beépíteni. A város új főtemetőjét a város keleti szélén alakították ki.

A városrész az 1980-as évek elején egy új óvoda építésével és az egész város gazdaságát érintő nagyszabású akcióval, a lendvai Terme termálvizes szállodaközpont megalapításával és megépítésével vált teljessé.

A Kolónia, a Tomšič-lakótelep, illetve a város keleti része kb. 500 lakóegységet foglal magába, ebből 300 lakótömbökben van, így a város és a lakosság mintegy 1/3-át teszi ki. A terület jelentős fejlődésére a városi elkerülő út megépítésével került sor, amely logikusan a város egyik bejáratát hozta a telep „központjába”, ahol a város egyetlen közlekedési lámpája található. Az etnikai szempontból sokszínű terület egyedülálló történelme az ipar fejlődéséhez és a városba történő bevándorláshoz kapcsolódik. A Kolóniában megtalálható a volt Jugoszlávia összes nemzetének és nemzetiségének képviselője. Az egykori Market-büfé a délszláv és a helyi nyelvek és dialektusok Babilonja volt. A környék érdekessége, hogy nincs saját egyházi épülete, ami a korabeli rendszer következménye. Talán ezért is tekintették a környék lakói a Szentháromság-kápolnát sajátjuknak, így a Kolóniának saját búcsúja volt, amelyre akkoriban a dombokon át vezető lépcsőn lehetett feljutni.

A Nafta vállalat 2000 után kivonult a Nafta-övezetből. A korábbi igazgatósági épület új lehetőségekre vár. A Nafta-termet a privatizáció kezdetén eladták, és helyére egy nagy üzletet építettek. Az általános iskola, az óvoda és a gyógyfürdő, valamint az egyes házak kertjei és a lakótömbök intelligensen tervezett területei biztonságos jelleget adnak a területnek, és minőségi lakókörnyezetet kínálnak. A korábbi rendszernek voltak jó és rossz tulajdonságai. A város-tervezés és a területrendezés minden bizonnyal magas színvonalú volt, figyelembe vette a lakosok igényeit, és olyan teret hozott létre, amely nem csupán a profitot szolgálja, hanem mindenekelőtt minőségi lakókörnyezetet teremt. Az elmúlt években a külföldi szakmai közönség legutóbb a New York-i híres Modern Művészetek Múzeumában megrendezett „A betonutópiához: építészet Jugoszláviában 1948-1980” című nagyszabású kiállításon is felfedezte az egykori rendszernek a bemutatott város-tervezési és építészeti alkotásaiban rejlő kvalitásait.

Ennek egyik példája a Kolónia, amely sok tekintetben még mindig a legjobb minőségű lendvai városrész.

Center ali periferija - vprašanje pogleda

Vnečem smo si lahko enotni. Današnja mesta so videti veliko bolj »razštelana«, kot je to bilo takrat, ko so se šele formirala v neko urbano mestno podobo. Pogled na stare slike (res je, da so črno-bele in se ne vidijo morebitni barvi odkloni) kaže neko skladno podobo tako glede proporcev kot funkcije. Občutek je, da se je nekoč gradilo z več estetskega čuta, predvsem za okolje.

V teh dneh beležimo 150 let rojstva arhitekta Jožeta Plečnika, nedvomno največjega arhitekta, ki ga premore Slovenija in čigar vrednost mnogi mednarodni arhitekti odkrivajo šele v današnjem času. To je tudi posledica dejstva, da je bil Plečnik v domačih krogih dolgo postavljena na stran. Nekateri to pripisujejo njegovi vernosti, je pa pri vsem skupaj tudi nekaj zavisti.

Čeprav so naši kraji od nekdaj povezani z agrarnim okoljem in zemljo, so se tudi tukaj uspela zgraditi mesta ali vsaj okolja, ki imajo mestni značaj. Struktura panonske hiše je dokaj preprosta. Sestavlja jo predprostor, nato kuhinja s šparatom (kuriščem), ki ji sledita mala in velka iža. Zunaj pa je trnec. Temu je dodano gospodarsko poslopje, ki je v veliko primerih vezano na hišo v obliki črke L, na ključ, kot so nekoč imenovali. Razvoj mest pa je ponudil možnost, da so tudi v naših krajih pustili sledi veliki arhitekti, s katerimi so naši kraji stopili v korak s sodobnimi arhitekturnimi gibanji. Lahko rečemo, da se je pri nas gradila moderna arhitektura sočasno z dogajanjem drugod po Evropi.

S pojavom tovarn in večjih obrtnih delavnic, ki so zaposlovale, je nastala potreba po delavcih, ki so se s podeželja selili v mesta. S tem se je začel intenzivnejši razvoj mest, ki so na val priseljavanja odgovarjala z razvojem vse potrebne infrastrukture za življenje ljudi. Čeprav regija na začetku dvajsetega stoletja ni razpolagala z velikimi arhitekturnimi imeni, so v njej pustili pečat posamezniki, ki vsekakor sodijo v evropski arhitekturni vrh svojega časa. Na tem mestu velja omeniti v Murski Soboti rojenega arhitekta Lászla Takátsa (1880-1916), prvega arhitekta, ki je v regiji pustil sledi »sodobne arhitekture«. Poleg vil, ki jih je projektiral za meščane v Murski Soboti in Lendavi, kot sta Vrataričeva in Šömnova, je bil v Budimpešti asistent Samuja Pecza, pri katerem je tudi diplomiral. Po tem je postal »nadzorni«, vodja izgradnje parlamenta v Budimpešti. Poleg cerkve v Puconcih je Takáts Soboto zaznamoval s splošno znanimi, skrbnimi, »šparavnimi« čebelicami, ki krasijo pročelje nek-

Homage to an Architect Who Sought God in the Details

Slide Show

- [Arts Abroad](#) (5 photos)

By RUTH ELLEN GRUBER

BUDAPEST, Hungary -- The fate of the turn-of-the-century Budapest architect Lipot Baumhorn and his work can be seen as a metaphor for the modern Jewish experience in Hungary: optimism, splendor, destruction, oblivion and, since the fall of communism, rediscovery and revival.

A disciple of Odon Lechner, the founder of Hungary's distinctive national Art Nouveau style, Baumhorn designed everything from banks to private houses. He achieved his fame, however, as a designer of synagogues: he was the most prolific and perhaps the most renowned synagogue architect in modern Europe.

This spring, Baumhorn, his buildings, and their social and architectural significance, are being celebrated in an exhibition sponsored by the Jewish Museum and Museum of Architecture, both in Budapest. With Gyorgy Szego, an art historian, and Andras Hadik, an architecture historian, as curators, the exhibition is the first definitive exposition of Baumhorn's work. It runs through May at the Jewish Museum.

"There is no Baumhorn anniversary in 1999, but such an exhibition could not be put off any longer," Szego said. "Besides showing the architect and his work, we wanted to draw attention to the fact that some of his buildings are in very bad and unworthy condition, treated unkindly by history and, so it seems, by posterity."

The Jewish Museum of Hungary.
Lipot Baumhorn when he was about 40 years old.
[Slide Show](#) (5 photos)

danje hranilnice južne Železne županije (1907-1908) v centru mesta. Strokovnjak za Takátsevo delo je Atila Písnjak, ki je iz te teme magistriral v Budimpešti. Gre za najpopolnejši zapis o Takátsu doslej, ki še čaka na prevod v slovenščino. Tudi zaradi tega lahko rečemo, da je v slovenskem prostoru Takáts po krivici prezrt in mnogi, ki zaključijo šolanje na ljubljanski arhitekturi, zanj niso slišali. Iz Budimpešte izvira tudi arhitekt, ki je iskal Boga v podrobnostih, »Architect Who Sought God in the Details«¹, kot je zapisal New York Times, Lipót Baumhorn. Projektiral je sinagogo v Murski Soboti (1908). Njegovo najiminitnejše delo je vsekakor sinagoga v Szegeđu, ustvaril pa je še veliko sinagogo na Reki, v Budimpešti, Novem Sadu in drugod. Njegov opus sestavlja petindvajset sinagog v srednjeevropskem prostoru. Študiral je na dunajski tehniški univerzi pri Heinrichu Freiherrju von Ferstlu, znanem arhitektu in profesorju, avtorju cerkve Votivkirche ter Muzeja in Univerze uporabne umetnosti na

Članek o Lipótu Baumhornu, arhitektu številnih madžarskih sinagog na prelomu 19. in 20. stoletja, tudi murskosoboške. (Vir: New York Times (1999))
Baumhorn Lipót építészről szóló cikk a New York Timesban (1999), aki a 19. és 20. század fordulóján számos magyarországi, köztük a muraszombati zsinagógát is tervezett

¹ Ruth Ellen Gruber (1999). New York Times: Hommage to an Architect Who Sought God in the Detail (7. april 1999).
<https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/arts/040799budapest-synagogue.html>

Dunaju. Osem let po študiju je deloval v biroju Ödöna Lechnerja, ki je bil študent Karla Bötticherja, enega najpomembnejših teoretikov tektonike v arhitekturi. Lechner je skupaj s prijateljem Vilmošem Zsolnayem iz slovite manufakture porcelana Zsolnay in iznajditeljem materiala pirogranit, ki se je kasneje uporabljal v arhitekturi in oblikovanju, predstavnik madžarske secesije. Z Lechnerjevim vplivom in madžarsko secesijo povezujejo mlajše arhitekto in nastanek gibanja madžarske organske arhitekture, katere najpomembnejši predstavnik je Imre Makovecz, avtor kulturnega doma v Lendavi. Tu so vidni odtenki kontekstualizma ali povezave med organsko arhitekturo in vplivom okolja, v katerega so zgradbe umeščene. Tako kot pri številnih Baumhornovih sinagogah je tudi v tej arhitekturi prisotno okolje, kontekst. Srednjeevropski arhitekturni vpliv je vedno našel neko svojo pot v naše kraje. Prijateljstvu med Gustijem (Augustom) Zichyem in družino Ferstel lahko pripišemo, da je Max von Ferstel, sin Heinricha von Ferstla in kasnejši rektor dunajske tehniške univerze, s svojim delom prav tako zašel v naše kraje. V Beltincih so po njegovih načrtih zgradili kapelico in cerkev sv. Ladislava (1892–1898), v Turnišču pa romarsko cerkev Marijinega vnebovzetja (1914–1915). Pred cerkvijo v Beltincih je postavil beneški vodnjak in kopijo kipa sv. Teodorja s sulico in kkokodilom kot simbolom povezanosti Zichyev z Benetkami, kjer so prav tako imeli palačo.

Najpomembnejše delo arhitekta Takátsa je vsekakor preoblikovanje katoliške cerkve, danes Stolne cerkve sv. Nikolaja v Murski Soboti. To je izjemen pri-

Dokončanje, izgradnja in nenavadna oblika cerkve v Bogojini - vse to je burilo domišljijo tako vernikov kot mojstrov, ki so, če že ne sodelovali pri gradnji, hodili občudovat nastajajočo mojstrovino.

mer spajanja stare in nove cerkve, kjer je najstarejše jedro, poznoromanski zvonik in gotski prezbiterij z imenitno poslikavo iz leta ok. 1370 integriral v novo cerkev. Prav ta koncept naj bi navdušil tudi arhitekta Jožeta Plečnika, ki ga je plebanoš Ivan Baša povabil, da naredi načrte za novo cerkev v Bogojini (1925–1927). Plečnik, ki velja za najpomembnejšega arhitekta v Sloveniji, je kot učenec in potencialni naslednik Otta Wagnerja na Dunaju s svojo stvaritvijo v Bogojini vsekakor pustil izjemen pečat v sodobni arhitekturi regije. Bogojinski primer je izjemen model spajanja tradicije z novim, tako glede zunanosti kot ureditve notranjosti, kjer je Plečnik s pomočjo domačih mojstrov in z glinenimi izdelki iz pokrajine opremil tudi strop. To je bilo eno prvih Plečnikovih del v Sloveniji, zadnje delo na njegovi mizi pa je bila prenova cerkve Marije Vnebovzete v naselju Grad na Goričkem. Dokončanje, izgradnja in nenavadna oblika cerkve v Bogojini - vse to je burilo domišljijo tako vernikov kot mojstrov, ki so, če že ne sodelovali pri gradnji, hodili

Pročelje nekdanje hranilnice južne Železne županije (danes Hranilnica prekmurskih dobrot) avtorja László Takátsa, ki je deloval tudi v Budimpešti - Foto: Tomaž Galič
Az egykori Dél-vas megyei Takarékpénztár homlokzata (ma a Muravidéki finanságok kincsestára) a Budapesteni is dolgozó Takács László műve - Fotó: Tomaž Galič

občudovat nastajajočo mojstrovino. Med njimi je bil tudi arhitekt Feri Novak, domačin, ki je pustil izjemen pečat v pokrajini, obenem pa je bil vpet v srednjeevropski prostor in tendence, ki so se pojavljale v arhitekturi. Novak je po zaključku šolanja v Ljubljani in gradbeni praksi odpotoval na Dunaj, kjer je na Akademie der Bildende Kunste študiral in diplomiral (1930–1933) pri profesorju Petru Behrensu. Behrensov diplomant je tudi eden najpomembnejših hrvaških arhitektov, Ivo Spinčič, ki je zasnoval Bergerjevo vilo v Murski Soboti. Behrens velja za enega najvplivnejših ustvarjalcev začetka 20. stoletja in je vezni člen ali polje preobrata med secesijo in modernizmom. V njegovem berlinskem studiu so se namreč v začetku 20. stoletja urili Le Corbusier, Ludwig Mies van der Rohe in Walter Gropius, kasnejši ustanovitelj slovite šole Bauhaus. Trojica je bila istočasno v Behrensovem studiu, zato lahko govorimo o veliki trojki, ki je dodobra zaznamovala moderno arhitekturo in oblikovanje 20. stoletja. Novaka so podpirale soboške družine, svoje obveznosti pa je odplačeval s projekti. Tako so v Murski Soboti nastale nekatere najboljše stvaritve modernizma v širši regiji. Kerševanova, Vučakova, Koltajeva, Sedlačkova vila v Radencih in delavski dom so radikalno posegli v zaznavo lokalnega prebivalstva, kako naj bi izgledala sodobna arhitektura. Po študiju na Dunaju je začel z urbanističnimi projekti, projekti za kopališče, rekreacijski center Fazanerija z nogometnim stadionom in drugimi. Predvsem pri vilah zasebnikov je šlo za tako imenovani »gesamtkunstwerk«, saj je bilo pri teh naročilih poleg samih hiš oblikovano tudi stavbno pohištvo in notranja oprema kot tudi okolica in zasaditev rastlin. Behrensova diploma in nezanemarljiv opus sta mu odprla vrata v pariški studio Le Corbusier – Jeanneret na Rue de Sevres, kjer se je izpopolnjeval v drugi polovici leta 1938. V času delovanja pri Le Corbusierju je Novak načrtoval vilo Šerbec v Murski Soboti, ki je, kot sam omenja v pismih dr. Šerbcu iz tistega časa, nastajala pod vplivom idej Le Corbusierja in načel CIAM-a. Po vojni je Novak nadaljeval z urbanističnim in arhitekturnim delom, vendar je to obdobje zaznamovalo reševanje javnih prostorov, izgradnja javnih institucij in blokovskih naselij. Tako so nastali: blokovska linija na ulici Štefana Kovača, naselje Nafta v Lendavi, hiša Kous. Nekateri njegovi drugi projekti pa so bili uporabljeni tudi po njegovi smrti.

Veliki arhitekti še danes najdejo prostor v naši pokrajini. Arhitekt, ki trenutno prenavlja dunajski parlament, prof. András Pálffy, si je postavil vikend na izjemni lokaciji v Serdici na Goričkem. Še veliko ostalih dunajskih, slovenskih in drugih umetnikov in intelektualcev je našlo pot v našo pokrajino. Gre za še en dokaz, da smo, čeprav se marsikomu zdi skriti, vsekakor tudi v središču dogajanja. Območje med

Območje med Budimpešto, Dunajem, Zagrebom, Reko, Ljubljano in Trstom je bilo od nekdaj del našega mentalnega prostora.

Budimpešto, Dunajem, Zagrebom, Reko, Ljubljano in Trstom je bilo od nekdaj del našega mentalnega prostora. Tudi številni sodobni domači arhitekti so uspeli narediti izjemno zanimive stvaritve tako doma kot zunaj regije. Čeprav ne govorimo več o nekem določnem slogu ali gibanju, se dobra arhitektura zelo hitro prepozna in loči od tiste, ki to ni. Dejstvo je, da so vsi prej omenjeni ustvarjalci bili superiorni v znanju, tako v oblikovnem, tehničnem kakor tudi v občutku za prostor, v katerega so postavljali stvari. In prav to razlikuje dobre od tistih drugih. Lendavski hrib s stotimi vikendicami bi vsekakor lahko bil tudi arhitekturni izziv tako teoretikov kot praktikov v prihodnosti.

Niz enajstih tipskih večstanovanjskih stolpičev po načrtih Ferija Novaka v Murski Soboti, en primer stoji tudi v Lendavi. Foto: Jože Pojbič/Delo

Matej Fišer

Központ vagy peremvidék – nézőpont kérdése

Egy dologban egyetérthetünk. A mai városok sokkal „szétszórtabbnak” tűnnek, mint annak idején, amikor még csak kialakulóban volt a városkép. A régi képekre pillantva (igaz, hogy fekete-fehérek, és az esetleges színeltérések nem látszanak), mind az arányok, mind a funkció tekintetében harmonikus képet látunk. Az embernek az az érzése, hogy a régi időkben esztétikusabban építkeztek, különösen a környezetre voltak tekintettel. Ezekben a napokban ünnepeljük Jože Plečnik építész születésének 150. évfordulóját. Plečnik kétségtelenül a legnagyobb szlovén építész és számos nemzetközi hírvéves szakember csak napjainkban fedezi fel értékét. Ez annak is köszönhető, hogy Plečniket hazai körök-

ben már régóta háttérbe szorították. Egyesek ezt vallásosságának tulajdonítják, de mindebben lehet némi irigység is. Bár településeink mindig is az agrárkörnyezethez és a földhöz kötődtek, a városok – vagy legalábbis a városias jellegű környezetek – itt is megépültek. A pannon házak felépítése meglehetősen egyszerű. Egy előszobából, egy sparheltes konyhából, majd egy kis- és egy nagyszobából áll. Kívül pedig a tornác. Ehhez jön még a gazdasági épület, amely sok esetben L alakban csatlakozik az úgynevezett kerített házhoz. A városok fejlődése azonban lehetőséget adott arra is, hogy nagyszerű építészek nyomot hagyjanak településeinken, és városaink is lépést tartsanak a modern építészeti trendekkel. Elmondhatjuk, hogy a modern építészet itt ugyanabban az időben alakult ki, mint máshol Európában.

A munkahelyeket biztosító gyárak és nagyméretű iparosműhelyek megjelenése szükségessé tette a vidékről a városokba vándorló munkások alkalmazását. Ez a városok fejlődéséhez vezetett, amelyek a bevándorlási hullámra reagálva minden szükséges infrastruktúrát kiépítettek. Bár maga a régió a huszadik század elején nem rendelkezett nagy építészeti nevekkel, közülük néhány minden bizonnyal a kor európai építészetének élvonalába sorolható. Itt mindenképpen meg kell említeni a Muraszombatban született Takáts László (1880-1916) építészét. Őt tartják az elsőknek, aki a régióban megjelenítette a „modern építészetet”. A Muraszombat és Lendva lakói számára tervezett villák, mint például a Vratarič- és Šömen-villa tervezése mellett Pecz Samu budapesti asszisztense is volt, akinél diplomát szerzett. Ezt követően »felügyelő« lett, a budapesti parlament építéséért felelt. A puconci templom mellett Takáts Muraszombatot a közmondásosan szorgalmas méhecskékkal jelölte meg, amelyek a város központjában álló egykori Dél-Vas megyei Takarékpénztár (1907-1908) homlokzatát díszítik. Takáts munkásságának szakértője Pisnjak Attila, aki Budapesten szerzett mesterdiplomát a témában. Ez a Takátsról készített legteljesebb beszámoló, de a szlovén nyelvre történő fordítása még mindig várat magára. Részben talán ennek tudható be, hogy Takátsról méltatlanul nem vesznek tudomást Szlovéniában, és hogy sokan, akik a ljubljana-i építészeti karon végeztek, nem tudnak róla.

Feri Novak által tervezett tizenegy jellegzetes lakótömb-sor Muraszombatban, egy ilyen épület Lendván is látható. Fotó: Jože Pobjič/Delo

Budapestről érkezett az az építész, aki a részletekben kereste Istent. Ahogy a New York Times fogalmazott: „Architect Who Sought God in the Details”¹, Baumhorn Lipót. Ő tervezte a muraszombati zsinagógát (1908). Leghíresebb munkája minden bizonnyal a szegedi zsinagóga, de számos zsinagógát alkotott, többek között Fiumében, Budapesten, Újvidéken és másutt is. Életműve huszonöt közép-európai zsinagógát foglal magában. A Bécsi Műszaki Egyetemen tanult Heinrich Freiherr von Ferstl, a neves építész és professzor (a Votivkirche, az Iparművészeti Múzeum (MAK), a bécsi Iparművészeti Egyetem tervezője) mellett. Tanulmányai befejezését követően, nyolc évig Lechner Ödön irodájában dolgozott, aki Karl Bötticher, az építészeti tektonika egyik legjelentősebb elméletirójának tanítványa volt. Lechner a magyar szecesszió egyik képviselője, és barátjával, a híres Zsolnay porcelánmanufaktúra megalapítójával, Zsolnay Vilmostal együtt neki tulajdonítják a pirogránit anyagának feltalálását is, amelyet később az építészetben és a formatervezésben is alkalmaztak. A későbbi építészek és a magyar orga-

találtak vidékünkre. Gustav (August) Zichy és a Ferstel család barátsága annak tudható be, hogy Heinrich von Ferstel fia, Max von Ferstel, a bécsi műszaki egyetem későbbi rektora is eljutott térségünkbe. Beltinciben ő tervezte a Szent László kápolnát és templomot (1892-1898), valamint a turnišcei Nagyboldogasszony zarándoktemplomot (1914-15). A templom előtt velencei szökőkutat és a velencei Szent Theodor szobor másolatát állíttatta fel. Zichyéknek Velencében is volt palotájuk, és velencei kapcsolódásuk jelképeként természetesen a lándzsa és a krokodil sem maradt el.

Takáts legfontosabb munkája minden bizonnyal a muraszombati katolikus templom, a mai Szent Miklós-székesegyház átalakítása. Ez a templom a régi és az új templomok fúziójának kiemelkedő példája, ahol a legrégebbi magot, a késő román stílusú harangtornyot és az 1370 körül készült csodálatos festményekkel díszített gótikus presbitériumot az új templomba integrálta. Ez a koncepció volt az, amely lenyűgözte Jože Plečnik építész, akit Ivan Baša plébános kért fel, hogy készítsen terveket a

Fotó/foto: Tomaž Galič

nikus építészeti mozgalom kialakulása, amelynek legjelentősebb képviselője Makovecz Imre, a lendvai kultúrház szerzője, szintén Lechner hatásához és a magyar szecesszióhoz kapcsolódnak. Itt a kontextualizmus árnyalatai, vagyis az organikus építészet és az épület környezete közötti kapcsolat hatásai láthatók. Mint Baumhorn számos zsinagógájában, ebben az építészetben is jelen van a környezet, a kontextus. A közép-európai építészeti hatások mindig is utat

bogojinai új templomhoz (1925-1927). Plečnik, akit Szlovénia legjelentősebb építészeinek tartanak, mint Otto Wagner bécsi tanítványa és potenciális utódja bogojinai munkásságával minden bizonnyal jelentős nyomot hagyott a régió modern építészetén.

A bogojinai alkotás mind a külső, mind a belső kialakítás tekintetében figyelemre méltó példája a hagyomány és az új ötvözésének, amelyen Plečnik a mennyezetet is a helyi kézművesek és a helyből

¹ Ruth Ellen Gruber (1999). New York Times: Hommage to an Architect Who Sought God in the Detail (7. april 1999). <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/arts/040799budapest-synagogue.html>

származó agyagtermékek segítségével díszítette. Ez volt Plečnik egyik első szlovéniai munkája, az utolsó pedig a Grad na Goričkem-i Nagyboldogasszony-templom felújítása. A bogojinai templom végleges formájának elkészülte előtt, még az építkezés közben, a hívek és még azon mesteremberek fantáziáját is megmozgatta az épület formája, akik ugyan nem vettek részt magában a munkában, viszont eljöttek megcsodálni a készülő remekművet. Köztük volt a helyi építésként számon tartott Novak Feri, aki miközben részese volt a közép-európai térben és az építészetben kialakulóban lévő irányzatoknak, mégis figyelemre méltó nyomot hagyott a térségben. Ljubljani iskolai tanulmányai és építőipari gyakorlata után Novak Bécsbe utazott, ahol az Akademie der Bildende Kunst-ban tanult, és Peter Behrens professzor mellett diplomázott (1930-1933). Ivo Spinčić, az egyik legnevesebb horvát építész, a muraszombati Berger-villa tervezője szintén Behrens tanítványa volt. Behrens a szecesszió és a modernizmus közötti összekötő vagy fordulópont jeles képviselője, a huszadik század elejének egyik legbefolyásosabb alkotója volt. Berlini műtermében ugyanis a 20. század elején Le Corbusier, Ludwig Mies van der Rohe és Walter Gropius, a híres Bauhaus-iskola későbbi alapítója is tanult. A trió egy időben volt Behrens stúdiójában, így a huszadik század modern építészetét és formatervezését alakító Nagy Hármáról beszélhetünk. Novakot a muraszombati családok támogatták, ő pedig kötelezettségeit terveivel törlesztette. Mu-

A bogojinai alkotás mind a külső, mind a belső kialakítás tekintetében figyelemre méltó példája a hagyomány és az új ötvözésének, amelyen Plečnik a mennyezetet is a helyi kézművesek és a helyből származó agyagtermékek segítségével díszítette.

raszombatban így a tágabb régió legjobb modernista műveit alkotta meg. Kerševan, Vučak, Koltaj, Sedlaček radenci villája és a Munkásotthon radikálisan befolyásolta a helyi lakosságnak a modern építészettel kapcsolatos elképzeléseit. Bécsi tanulmányai után várostervezési projektekbe kezdett, ő készítette többek között az uszoda és a focistadionnal ellátott rekreációs központ terveit. Különösen a magánvillák tartoztak az úgynevezett „gesamtkunstwerk” cso-

portba, mivel ezek a megbízások nemcsak maguknak a házaknak a tervezését, hanem az asztalosmunkákat és a belső berendezést, valamint a tereprendezést és a növényzetet is magukban foglalták. Behrens-diplomája és jelentős életműve megnyitotta az utat Le Corbusiernek a Rue de Sevres-en lévő párizsi Jeanneret műtermébe, ahol 1938 második felében képezte magát. A Le Corbusier-vel töltött idő alatt – mint azt a dr. Šerbecnek írt korabeli leveleiben említi – Novak Le Corbusier elképzelései és a Modern Építészet Nemzetközi Kongresszusának (CIAM) elvei

V bogojinai cerkvi je Plečniku uspelo združiti srednjeevropsko kulturno identiteto in prvine decisišne Pomurja. A bogojinai templomban Plečnik sikeresen egyesítette a közép-európai kulturális identitást a muravidéki hagyomány elemeivel. Foto/fotó: www.documenta-pannonica.si, Tamara Andrejek

alján tervezte meg a Muraszombatban található Šerbec-villát. A háború után Novak várostervezőként és építésként is folytatta tevékenységét, de ezt az időszakot inkább a közterületek rendezése, a közintézmények és a tömbházas lakótelepek építése jellemezte. Így született meg a Štefan Kovač utcai tömbház, a lendvai Nafta lakótelep és a Kous-ház, néhány tervét pedig halála után is felhasználták.

A nagy építészek napjaikban is megtalálják helyüket vidékünkön. Pálffy András professzor – a bécsi parlament felújításán dolgozó építész – egy figyelemre méltó helyen, a goričkói Serdicán rendezett be magának hétvégi házat. Számos bécsi, szlovén és más művész és értelmiségi is megtalálta a hozzájuk vezető utat. Ez újabb bizonyíték arra, hogy noha sokak szerint eldugott helyen élünk, mégis az események középpontjában állunk. A Budapest, Bécs, Zágráb, Fiume, Ljubljana és Trieszt közötti terület mindig is mentális terünk része volt. Ma is számos olyan helyi építész van, akiknek itthon és a régió kívül is sikerült rendkívül érdekes műveket létrehozniuk. Bár már nem egy bizonyos stílusról vagy mozgalomról beszélünk, a jó építészet nagyon könnyen felismerhető és a nem jótól egyhamar megkülönböztethető. Tény, hogy a fent említett alkotók mindegyike mind tudása, mind pedig a tervezés és technika, illetve térérzéke tekintetében kiemelkedő volt. És ez az, ami megkülönbözteti a jókat a többiektől. A Lendva-hegy a maga száz hétvégi házikójával a jövőben mind az elméleti, mind a gyakorlati szakemberek számára kétségkívül építészeti kihívást jelenthet.

Klarisa Jovanovič

Zbirati ali izbirati? Oboje

Zbirateljstvo, kakršno poznamo danes, se je razmahnilo po drugi svetovni vojni. Od tedaj zbiramo vse mogoče: od peres eksotičnih ptičev in pasjih nagobčnikov do jubilejnih značk in znamk, razglednic in lasnih sponk, da o starih likalnikih, ki so že klasika, lestencih, stilnem pohištvu in bibliofilskih knjižnih izdajah niti ne govorimo. Seznam reči, ki jih zbiramo, je neskončen in jaz sem jih navrgla samo ščepec, dobesedno. Kajti zbiramo lahko vse, kar lahko primemo v roke – če se nam le ponudi priložnost. Čim redkejši je predmet, tem dragocenejši je, zato se pravi zbiralci najraje osredotočijo na predmete, ki izstopajo po starosti, obliki, tipu, avtorjevem podpisu, logotipu ateljeja, ki ga že zdavnaj ni več, in kajpada po lepoti, čeprav je ta, roko na srce, odvisna od zbiralčevega okusa. Saj poznate tisto: vsako oko ima svojega malarja. Zato pa cene, ki jo narekuje trg starin, ne določa zgolj zbiralčev okus, temveč vse kaj drugega, nenazadnje tudi politika, ki celo na tem področju kroji naše življenje.

Zbiranje predmetov, ki so nam všeč ali nas privlačijo, je po vsem sodeč človekova potreba. Mar ni otrok, ki na obali zbira školjke, na polju kamenčke, v

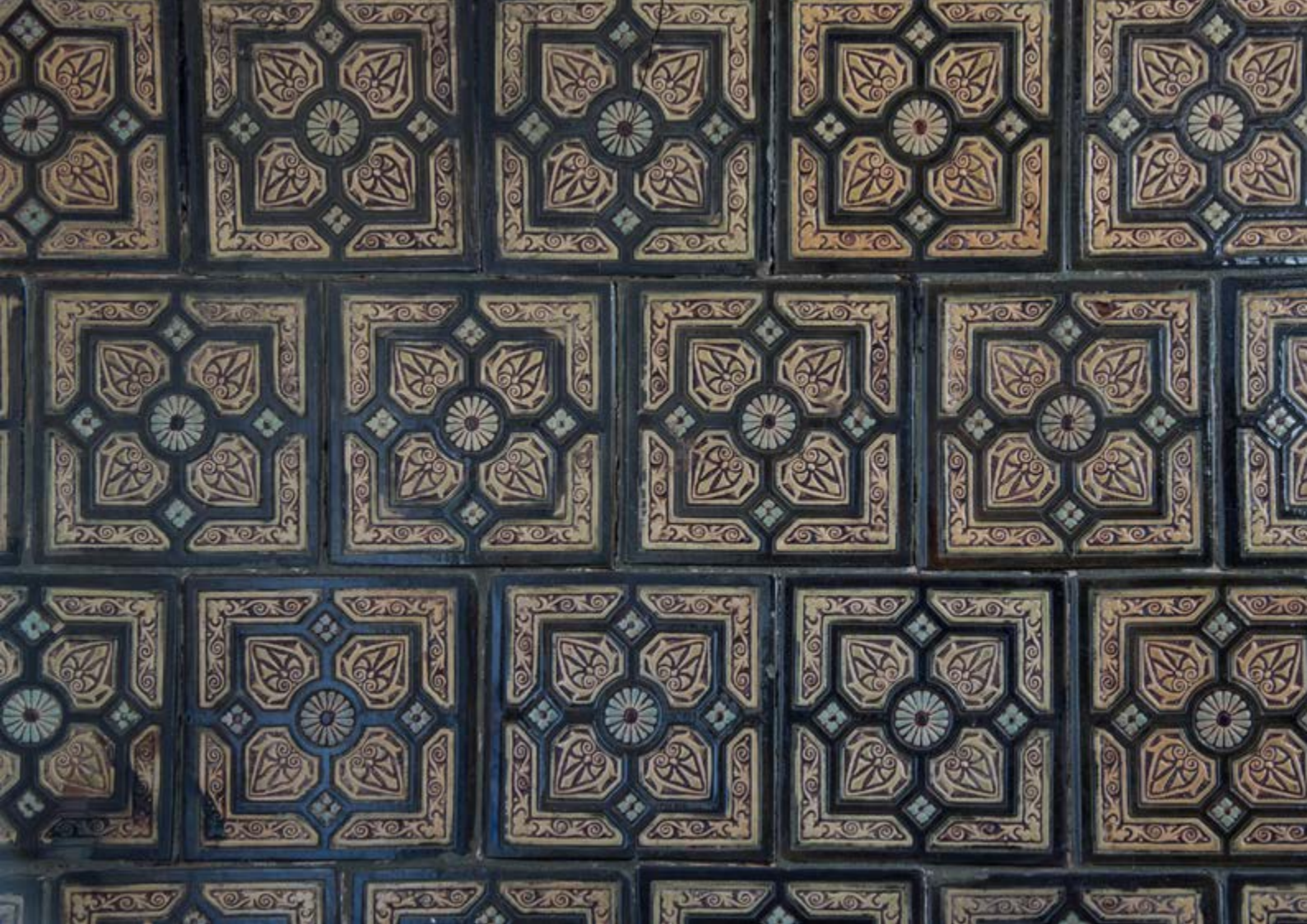
gozdu pa storže, živ dokaz za izrečeno? Natrpni žepi otroških vetrovk in plaščev pritrjujejo očitno prastari potrebi. Toda zbiranje priljubljenih predmetov nam postavlja pasti, saj se zlahka sprevrže v nezdravo kopicenje. Torej si je treba začrtati mejo. Kdor ima tesno stanovanje, si bo v njem težko privoščil muzej ali galerijo. Tudi ljubitelji knjig so v blokovskih stanovanjih zelo na tesnem s prostorom in lahko o knjižnicah, ki jih občudujemo v nekaterih gradovih, samo sanjajo.

Pri zbiranju tega ali onega pa moramo vsekakor ločiti med amaterskimi in profesionalnimi zbiralci. Kdor na boljšem trgu tu in tam kupi lepo čajno skodelico ali solnico, jo doma temeljito zdrgne in postavi na kuhinjsko polico, je zgolj – ljubitelj. Poklicni zbiralci, za razliko od ljubiteljskih, zbirateljstvu posvetijo svoje življenje: listajo po katalogih, hodijo na dražbe, marljivo sledijo cenam, kupujejo predmete, ki trenutno visoko »kotirajo«. Profesionalcem ni izpod časti pomoliti nos v kak odročen, zanemarjen antikvariat, kajti pod debelimi plastmi prahu se včasih skrivajo zakladi in te, glej si ga, no, pogosto odkrijejo, kdo bi si mislil, ravno ljubitelji. Ti imajo do predmetov, ki jih zbirajo, praviloma tudi čustven odnos, kar pri poklicnih zbiralcih pogostoma pogrešamo.

Snobizem gor ali dol, zbirateljstvo človeka vendarle obogati, kajti o rečeh, ki jih zbiramo, se praviloma tudi poučimo, in ko gre za predmete antikvarne vrednosti, se ob njih dodobra poučimo tudi o obdobju, v katerem so nastali, zato so med zbiralci antikvitet pogosto umetnostni zgodovinarji, zgodovinarji in etnologi pa tudi amaterji brez formalne izobrazbe, a bi jim zgoraj naštetih za znanje, ki so si ga sami pridobili, lahko zavidali. In ne le to. Zbiratelji pogosto odkrijejo predmete, ki po takšni ali drugačni poti – običajno v obliki pokojnikove zapuščine – pristanejo v lokalnih pa tudi v državnih muzejih in tako prispevajo pomemben kamenček v mozaiku krajevne ali nacionalne zgodovine. Toda večina zbirateljev si s predmeti, ki jih kupuje na boljškajih in pri zasebnikih ali jih izmenjuje s kolegi, opremi in okraši stanovanje. Če so bile hiše v antiki in dolgo tja v srednji vek zelo skromno opremljene in pohištva skorajda niso poznale, predmetov, katerih edina funkcija je ta, da nam krasijo bivališče, pa sploh ne, je danes povsem drugače. Dandanes večino predmetov, ki nas obkrožajo, ločimo na tiste, ki jih uporabljamo – in ni nujno, da so lepi – in na tiste, ki so zgolj za okras. Komu je mar za to, kako izgleda mešalnik, pralni stroj, ponev, sušilnik za lase? Seveda so nekateri uporabni predmeti lepo

Ko so leta 1990 podirali eno od zgradb v starem mestnem jedru Lendave, je po naključju na kupu gradbenega materiala zagledal nekaj nepoškodovanih pečnic, jih shranil ter vzdidal v lončeno peč. Amikor 1990-ben lebontották a lendvai régi városközpont egyik épületét, a törmelékek között véletlenül találtak néhány sértetlen kályhacsempét, amit magammal vittem, majd beépítettem a cserépkályhába. Foto/Fotó: Tomáš Galic

in domiselno oblikovani, toda ti t. i. »dizajnerski kosik« so po navadi krepko zasoljeni. Če uporabni predmeti niso lepi – in tega tudi nihče ne pričakuje ali terja – je treba najti take, ki nam potešijo potrebo po lepoti. In med slednjimi so pogosto antikvarni predmeti, predmeti, ki imajo za sabo daljšo ali krajšo zgodovino, obrtniško mojstrstvo, pozabljeno veščino. Nekateri med njimi so bili neme priče pomembnih dogodkov. Nekateri so krasili sobe ali osebe, ki jih že dolgo ni več. Za sabo imajo zgodbo, ki jo lahko po svoje dopolnimo, jim ponudimo novo okolje, v povezavi z novim okoljem tudi novo estetiko, novo funkcijo. Iz

Zbiranje predmetov, ki so nam vseč ali nas privlačijo, je po vsem sodeč človekova potreba. Mar ni otrok, ki na obali zbira školjke, na polju kamenčke, v gozdu pa storže, živ dokaz za izrečeno?

prelepih pečnic predvojne peči, ki so v nemar ležale na nekem gradbišču, je naš zbiratelj sestavil peč, ki krasí in greje kot v dnevni sobi. Secesijska ura, ki stoji, s svojo lepoto in dobesedno brezčasnostjo človeka

zaziba v spokojnost. Stopnice, ki vodijo na podstreho, se ponujajo za police nabožnim kipcem, petrolejkam, lončevini, cilindru, kanti za mleko, kavnemu mlinčku, lesenemu razpelu. S stropnih gred visijo lestenci, iz katerih je nekoč pršila luč, zdaj pa so tu zgolj zaradi – lepote. Tudi steklene vitrine priključijo spomin na čase in prostore, ki jih ni več. Ob treh steklenicah, povezanih med sabo z ljubko ključavnico, pa se človek samo nasmehe: gospodinja jih je nekoč imela pod ključem in iz njih varčno točila gostom, možu pa samo takrat, ko se je njej zdelo prav.

Vsi ti predmeti pričajo o časih, ko so bili vsi predmeti, uporabni in okrasni, namenjeni dolgotrajnemu življenju, neredko takšnemu, ki je trajalo več generacij, zato so bili izdelani iz solidnih, kvalitetnih materialov in temu primerno tudi oblikovani, kajpada v skladu s tedanjimi estetskimi smernicami, ki pa so obrtnikom vendarle dopuščale tudi veliko ustvarjalne domišljije. Nostalgija? Vsekakor. Hrepenenje po lepem in izgubljenem. Toda to lepo in izgubljeno vzniká kot znova najdeno pred našimi očmi. Košček preteklosti, ki se zbuja v novo življenje, ki po zaslugi zbiratelja – najditelja najde svoj dom v sedanjosti.

Nosztalgia? Abszolút. Vágyakozás a szép és az elveszett után. Ezek a szép és múltba veszett tárgyak újra felbukkannak, újra előkerülnek. A múlt egy darabja, amely új életre kel.

Klarisa Jovanovič

Gyűjtés vagy válogatás? Mindkettő

A műgyűjtés, ahogyan ma ismerjük, a második világháború után indult be. Azóta az egzotikus madarak tollaitól és kutyaszájkosaraktól kezdve a jubileumi jelvényeken és bélyegeken át a képeslapokig és hajtűkig mindent gyűjtünk, nem beszélve a régi, ma már klasszikusnak számító vasalókról, csillárokról, stílbútorokról és bibliofil könyvkiadásokról. Az általunk gyűjtött dolgok listája végtelen, és én csak egy csipetnyit soroltam fel, szó szerint. Mert

ha van rá lehetőségünk, bármit összegyűjtünk, ami a kezünk ügyébe kerül. Minél ritkább egy tárgy, annál értékesebb, ezért az igazi műgyűjtők olyan tárgyakra összpontosítanak, amelyek koruk, formájuk, típusuk, művészi kézjegyük, egy régen eltűnt műterem logója és természetesen szépségük miatt kiemelkednek, bár őszintén szólva, ez a gyűjtő ízlésétől függ. Hiszen ismerik a mondást: ízlések és pofonok... Ezért a régiségpiac által diktált árat nemcsak a gyűjtő ízlé-

se, hanem sok minden más, nem utolsósorban az életünknek ebben a szegmensében is megjelenő politika is meghatározza.

A számunkra tetsző vagy vonzó tárgyak gyűjtése, minden jel szerint, emberi szükséglet. Ugye a gyermek, aki kagylókat gyűjt a parton, kavicsokat a mezőn és tobozokat az erdőben, élő bizonyítéka az elmondottaknak? A gyerekek kidudorodó széldzseki- és kabátzsebei egyértelműen egy ősi szükségletről tanúskodnak. A kedvencek gyűjtése azonban buktatókat rejt magában, mivel könnyen egészségtelen felhalmozássá válhat. Fontos tehát meghúzni a határt. Akinek szűkös a lakása, nehezen engedhet meg magának egy múzeumot vagy galériát. A könyvek tömbházakban lakó szerelmesekéi lehetőségei is nagyon szűkösek, és csak álmodhatnak az egyes kastélyokban megcsodálható könyvtárakról. A különböző tárgyak gyűjtése kapcsán mindenképpen különbséget kell tennünk az amatőr és a hivatásos gyűjtők között. Aki itt-ott egy szép teáscsészét vagy sótartót vesz a bolhapiacon, azt otthon alaposan letisztítja, majd a konyhapolcra teszi, az csak rajongó. A hivatásos műgyűjtők, ellentétben az amatőr gyűjtőgetőkkel, életüket a gyűjtésnek szentelik: katalógusokat lapozgatnak, árverésekre járnak, szorgalmasan követik az árakat, olyan tárgyakat vásárolnak, amelyek mostanában éppen magasan „jegyzettek”, bár az sem becsület elleni dolog, ha a profik betéve-

dnek egy-egy eldugott, elhanyagolt antikváriumba, mert a vastag porréteg néha kincseket rejt, és az ilyen kincseket gyakran – nos, ki gondolta volna – amatőrök fedezik fel, akik rendszerint érzelmi kapcsolatban állnak a gyűjtött tárgyakkal, ami a hivatásos műgyűjtőkből gyakran hiányzik. De sznobság ide vagy oda, a műgyűjtés gazdagítja az ember életét, mert általában tanulunk a gyűjtött dolgokról, és ha antik tárgyról van szó, arról a korról is, amelyben készültek, ezért a régiséggyűjtők között gyakran vannak művészettörténészek, történészek és néprajzosok, valamint olyan műkedvelők is, akiknek nincs hivatalos képzettségük, de a megszerzett tudásukért irigyelnék őket. Sőt a műgyűjtők gyakran olyan, általában hagyatékból származó tárgyakat fedeznek fel, amelyek később helyi vagy nemzeti múzeumokba kerülnek, és így fontos darabkával járulnak hozzá a helyi vagy nemzeti történelem mozaikjához. A legtöbb gyűjtő azonban olyan tárgyakkal rendezi be és díszíti otthonát, amelyeket bolhapiacokról és magánszemélyektől vásárol vagy kollégáival cserél. Ha az ókorban és még a középkorban is a házak nagyon gyéren voltak berendezve, a bútorokat és a kizárólag az otthonok díszítését szolgáló tárgyakat szinte nem is ismerték, mára ez a helyzet teljesen megváltozott. Manapság a bennünket körülvevő tárgyak többségét használati tárgyakra osztjuk, amelyek nem szükségszerűen szépek, illetve olyanokra, amelyek díszítésre szolgálnak. Kitérdekel, hogy néz ki egy turmixgép? Mosógép. Egy serpenyő. Hajszárító. Természetesen vannak szépen és okosan megtervezett használati tárgyak is, de az ilyen „dizájnerdarabok” rendszerint eléggé borsos áron kaphatók. Amennyiben a használati tárgyak nem szépek – és senki sem várja el vagy követeli meg, hogy azok legyenek –, akkor olyan tárgyakat kell találnunk, amelyek kielégítik a szépség iránti igényünket, és a régiségek gyakran ezek közé tartoznak. Olyan tárgyak, amelyek mögött hosszabb vagy rövidebb történet van, netán egy kézműves mester alkotása vagy egy elfeledett készség eredményeként készültek. Néhányan közülük fontos események néma tanúi. Némelyikük olyan helyiségeket vagy személyeket díszített, amelyek és akik már régen a múlt kódébe vettek. Mögöttük azonban történet van. Amit a magunk módján tudunk kiegészíteni. Új környezetet, és az új környezethez kapcsolódóan új esztétikát, új funkciót kínálhatunk nekik. Egyik gyűjtőnk egy építkezésen heverő, háború előtti kályha gyönyörű csempéiből állított össze egy olyan kályhát, amely a nappali sarkában díszít és melegít. A szecessziós állóóra szépségével és szó szerinti időtlenségével nyugalomba ringatja az embert. A tetőtérbe vezető lépcsők kiváló helyet kínálnak a valósi szobroknak, petróleumlámpáknak, kerámiáknak,

A több adásvételet megélő, bolhapiacokon eltöltött évtizedek után, antikváriumokban vagy véletlenszerűen megtalált vitrinek, kredencsek, komódok, ládák, fókós szekrények, székek, tükrök és számos használati és dísz tárgy végül otthonra - Vitrine, kredence, komode, skrinje, predainki, stoli, ogleđala, luči in številni drugi uporabni in okrasni predmeti so v toku desetletij makupov po bolsjih sejmih, antikvariatah in naključnih najdbah našli svoj dom v Lendavi. - Foto/Fotó: Tomaz Galic

a cilindernek, a tejeskannának, kávédarálónak, fából készült feszületnek. A mennyezeti gerendákról lógó csillárok egykor fényt árasztottak, de ma már csak a szépség árad belőlük. Az üvegvitrinek az egykori idők és helyek emlékeit is felidéznek. A három, szép lakattal összekötött üveg mosolyt csal az arcunkra: a háziasszony zár alatt tartotta őket, és csak a vendégeknek töltött belőlük, a férjének pedig csak akkor, ha éppen olyan kedvében volt.

Mindezek a tárgyak egy olyan korról tanúskodnak, amikor a használati és dísz tárgyakat hosszú

életre, gyakran nemzedékeken át tartó használatra szánták, ezért szilárd, minőségi anyagokból készültek, azonban mindennek, a kor esztétikai irányelveinek megfelelően a kézművesek mégis nagyfokú kreatív fantáziával tervezték meg őket. Nosztalgia? Abszolút. Vágyakozás a szép és az elveszett után. Ezek a szép és múltba vesztett tárgyak újra felbukkannak, újra előkerülnek. A múlt egy darabja, amely új életre kel. Ami a gyűjtőnek-felfedezőnek köszönhetően a jelenben talál otthonra.

Vzravnaj hrbet in poglej v prihodnost

1. Popijva kozarec vina, pokadiva pipo in se pogovoriva o svilenem blagu

Béla je nestrpno čakal na Stjepana, trgovca iz Čakovca, ki ga je povabil v stanovanje, da se v intimi domačega okolja pogovorita o obetajočem poslu. Spodaj v šiviljski delavnici in v pisarni ni bilo nikoli potrebnega miru za tehtne pogovore. Ves čas je nekdo vstopal, ker zaradi nujnosti dela ali naročil ni mogel počakati, zlasti če je vedel, da se zadržuje v pisarni. Pred kratkim je zelo ugodno nabavil deset bal svile iz pristanišča v Trstu, iz katerih je v šivalnici začel šivati ženske bluze. Prejšnji teden je bil v Čakovcu in Varaždinu pri trgovcih s tekstilijami. Stjepan, stalna stranka, ki je pri njem občasno naročal izdelke že nekaj let, je takoj zaslutil dober posel in napovedal svoj današnji obisk. S seboj

bo prinesel najnovejše kroje, ki jih je dobil po pošti iz Pariza in po katerih naj bi mu Béla v naslednjih mesecih šival bluze. Tega posla ne sme izpustiti iz rok, zato je ženi Amaliji naročil, naj jima v kotu salona pripravi mizo za dva. Stjepanu mora pokazati, da ima opravka z razgledanimi, resnimi in dobro preskrbljenimi ljudmi. Najboljša miza, okrašena s školjkovino in pozlačenimi medeninastimi okraski, in dva elegantna stola, decentno oblečena z modrim svilenim blagom, sta zbudjala zavist in občudovanje že pri mnogih gostih.

Béla se je sprehodil do salona, se usedel na stol in zaklical Amaliji:

»Prinesi vino in kozarca, jaz bom pripravil pipo in tobak. Stjepan bo vsak trenutek tu.«

Foto/Fotó: Franc Koren

Pomislil je, katero pipo naj izbere iz pipariuma, ki je stal na nasprotni strani salona, in kateri tobak naj mu ponudi: tistega iz zahodne Virginije, ki ga je stalno kupoval ob obiskih v Trstu, ali tega s Kube, ki ga je pravkar dobil po pošti od znanca z Dunaja. Ta je prav posebej aromatičen in te prevzame že ob prvem vdihu dima.

Črno-modra simfonija sedenja – art nouveau

Konec devetnajstega in začetek dvajsetega stoletja zaznamuje secesijsko gibanje, ki je prineslo mnoge novosti tudi pri oblikovanju pohištva. Prav pri tem stolu pride v ospredje klasicistično oblikovanje, ki črpa navdih v baroku, vendar je stol postavljen bolj pokončno, sedalo je iz enega kosa lesa in brez vzmetenja. Sredinski del sedala so le nekoliko poglobili in za večje udobje vstavili plast konjske žime, ki so jo utrdili z vrečevino in svilnatim blagom. Le-tega so pritrdili z okrasnimi, posebej za ta namen izdelanimi žeblički. Na enak način je narejen tudi hrbtni del stola. Novost je pacanje v črno nianso, kar stolu daje dodatno eleganco in večinoma prekrije strukturo lesa, ki je vidna le dobro izurjenemu očesu, ko se mu približa. Zaradi tega so lahko uporabljali cenejše vrste lesa, kot sta hrast in v kmečkem okolju bukev. Tudi ta stol je narejen iz hrasta. Vse večja drznost se kaže v izbiri blaga za tapeciranje pohištva. V tem primeru so izbrali prevladujočo modro nianso, ki na prav poseben način ustvari prehode iz osrednje zlato rumene barve do modro-rumenih vzorcev, ki se prek modrih trakov prenesejo v črnino stola. Tudi okraski na stolu so minimalni in namenjeni zgolj poudarjanju elegancije celotnega videza. Posebno draž mu daje še rahlo ukrivljena križna vezava nog, ki so jo oblikovalci prevzeli od angleških kolegov.

Pipa za gospode

Pipe, narejene iz kamna sepiolit, so veljale za prestiž. Že samo kamenino, ki se v naravnem okolju nahaja večinoma le v Mali Aziji, Grčiji, Maroku in Španiji, je bilo težko pridobivati iz jaškov, ki so jih kopali vse do 200 metrov pod zemljo, dokler se ni končala žila te kamenine. Za pipe in za razne druge izdelke so jo oblikovali vrhunski mojstri, največkrat kar zlatarji, rezbarji in tudi kiparji. Pipa, predstavljena na sliki, nosi letnico 1833 in izvira iz Karpatskega bazena. Za te pipe je bilo značilno, da so bile masivne in obdelane v glavnem z živalskimi, lovskimi in kmečkimi motivi; prav ti so prikazani na slednji, kjer je poleg konja izrezljan še motiv kmečke hiše in njene okolice. Pokrov pipe in okraski so odvisno od statusa naročnika narejeni iz srebra

ali medenine. V našem primeru je srebrni pokrov in ponvico pipe oblikoval in dokončal zlatar, kajti vidno je umanjkanje tistih umetniških detajlov, ki so značilni za akademsko šolane kiparje in rezbarje. Ponvica pipe je s cevjo povezana s srebrno verižico. Sama cev je izrezljana iz roževine, vmesni del iz žada, vrhnji gibljivi del iz drete in ustnik prav tako iz roževine. Celotna cev je oblikovana v obliki valov, ki ji dajejo poseben občutek pri oprijemu in samem kajenju. Pipa je dolga 45 cm in po sami obliki in izdelavi si jo je v času nastanka lahko privoščil samo vrhnji meščanski sloj.

2. Ta škorenj je zadnji za danes

Števan je zgrbljen sedel na trinožniku in se mučil s škornjem. Nikakor mu ni uspelo zabiti zadnjega žeblička v kopito in pritrditi usnjeni del na zadnji strani. Iz žepa suknjiča je vzel »bago«, skupaj sprijeti domači tobak, ki ga je prideloval na najbolj osojnim delu njive za hišo, ugriznil vanj in ga prežvekoval po vseh straneh ust. Ko se mu je nabrala dovolj velika kepa žolte slin, je pljunil na usnjeni del škornja in jo enakomerno razmazal. Iz izkušnje je vedel, da se bo pod vplivom mastne, po tobaku dišeče slin usnje dovolj zmeččalo, da ga bo lahko raztegnil do točke, ko ga bo žebliček ujel v pravi položaj in ga prikoval na kopito.

V kamro je vstopila Treza.

»Si že končal? Rabim tvoj šujsterski stol, kravo bi pojedjila.«

»Pa saj imaš tam v hlevu svoj štokrli!«

»Od tistega me hrbet še bolj boli. Ta tvoj, s tem debelim ovalnim sedalom pa s tremi nogami mi dosti bolj paše pri dojenju,« mu je krotko odgovorila.

Ker se mu je približala, jo je potegnil k sebi v naročje in ji zašepetal:

»A ne bi jaz prej tebe malo podojil? Ta moj stol bo oba zdržal.«

»Ne nori že sedaj. Deca še ne spijo, pa tudi mati lahko vstopi vsak trenutek.«

Izvila se je iz njegovega naročja, stopila k vratom in mu še zabrusila:

»Pridem čez deset minut, tako da končaj s tem škornjem. Dovolj imaš za danes.«

Ko je zaprla vrata, se je pomaknil s stolom k steni, se naslonil nanjo, iz notranjega žepa suknjiča potegnil pipo, ki jo je pred leti v delavnici sam naredil iz majhne, nedozorele bučke v obliki šejfa in zraven še iz svinjskega mehurja narejeno vrečko s ta boljšim tobakom. Medtem ko je polnil ponvico s fino narezanimi listi

rastline, je razmišljal, da bo v kratkem spet moral v Čakovec na sejem. Telico bo potrebno prodati še pred zimo, pa tudi tobaka za pipo mu zmanjkuje. Tisti kmetje iz okolice Virovitice imajo najboljšega, fino dišečega in rezanega na tanke trakove. Ta njegov domači, ki ga pridela na njivi za hišo, je dober le za žvečenje. Puhnil je prvi dim in se nasmehnil sam sebi, ko ga je preletela misel na večer, ko bosta sama s Trezo.

Štokrle ali trinožnik za mojstre

Še pred petdesetimi leti smo jih našli pri vsaki kmečki hiši, v mestih pa smo jih zasledili pri raznih obrtnikih, kot so čevljarji, usnjarji, rezbarji in drugi podobni poklici. Čeprav na videz zelo preprost, sestavljen iz treh ročno tesanih nožic in masivnega ovalno vdolbenega sedala, je zahteval precej truda od domačih mojstrov, da so ga naredili kot je treba. Večinoma so jih izdelovali iz nekaj let sušene hrastovine, vendar so, če je le bilo mogoče, raje posegali po orehovini, in sicer po delu debla tik nad koreninami, ki je bil najbolj čvrst in žilav, zaradi česar ni prihajalo do razpok pri sušenju in obdelavi. Stoli so bili tako trdni in trpežni, da so zdržali najmanj eno generacijo in še več, čeprav so jih vsak dan uporabljali za različne namene in ne samo za obrtniška dela. Tale na sliki je eden redkih, ki ga ni načel zob časa in ga niso zavrgli oziroma sežgali ter predstavlja tipični čevljarški stol. Sedalo je narejeno iz orehovega lesa, medtem ko so nožice iz glogovih palic.

Doma narejena kmečka pipa

Edinstvena kmečka pipa, narejena iz majhne buče maslenke, lesene ponvice iz korenine vrtnic in cevke iz aluminija. Povezana in okrašena je z bakreno žico, ki ji razen čvrstosti daje še umetniški pridih. Že sama

ideja avtorja, najbrž kakšnega vaškega obrtnika, je imponantna, kajti posušiti bučko, jo impregnirati, najverjetneje z lanenim oljem, da dobi določeno čvrstost, in jo potem še obdelati do te mere, da je ponvica varno pričvrščena in tudi več ali manj ognjevarna, je zahtevalo od izdelovalca precej truda in inovativnosti. Tudi del, ki prehaja v cevko, je zamašen z lesenim rožnim vsadkom, v katerega je pričvrščena navadna aluminijasta cevčica, ki je služila kot ustnik. Pipa je po vsej verjetnosti bila izdelana na začetku dvajsetega stoletja, ko je bila uporaba aluminija zelo redka in so ga v obliki cevk uporabljali predvsem v lekarništvu. Iz tega lahko sklepamo, da je avtor dobil cevčico ob obisku katerega od številnih lekarnarjev v Zalski županiji. Tudi bakrene žice, s katerimi je pipa prepletena, ni bilo kar tako za dobiti. Da se je ohranila do današnjega dne, kaže na to, da je imela za lastnika in pozneje za njegove dediče iz Lentija veliko vrednost.

3. Naj napišem, da me ne bo več nazaj?

Nad pisalno mizo je visela večja slika. Olje na platnu s kmetijo kot osrednjim motivom, s perico ob potoku in z gorami v ozadju. Zmeraj, ko je dvignila pogled na sliko, se je umirila. Naslonila se je na ukrivljeno obliko naslonjala stola, zravnala hrbet in pogled ji je za trenutek obstal na perici. Trdno vzmetenje ji je nudilo ugodje, da je odprla stranski predal pisalne mize in iz ozadja izvlekla šatuljo z usnjenim etujem, ki je varoval

lično žensko pipo. Za božič ji jo je poklonil Mór. Mór je bil njen ljubimec, mladi slikar, h kateremu je pobegnila kakšen teden pred prazniki. Nesmrtno se je zaljubila. Najprej je mislila, da vanj, sedaj po dveh mesecih pa ni bila več tako prepričana, če vanj ali bolj v ta občutek svobode, ki ji ga je nudil. Takrat za božič je prvič kadila in vpila opojni dim po kaduljah dišečega tobaka. Mór jo je naučil, kako naložiti tobak v ponvico, da se dovolj sprime, kako ga prižgati, povleči dim in ga puhni v zrak ter ga še enkrat posrkati z vsemi čutili. Pipa s srebrnim pokrovom na ponvici je imela na vrhu petelinčka z odprtim kljunom. Spominjal jo je na Pepija, mestnega pijančka, ki ji je lansko poletje vsako jutro milo pel serenade pod oknom, ko se je vračal v svojo kamro na koncu ulice. Pipo je položila nazaj v etui in jo pospravila v šatuljo. Čaka jo važnejši opravke. Vzela je pero in list papirja, primaknila stol k pisalni mizi in se zamislila. A naj napiše očetu in mami, da je ne bo več nazaj? A naj tvega, da jo bosta razdedinila, ker bo živela v grehu? Ali naj ju raje prosi odpuščanja? Kdove kako dolgo jo bo Mór prenašal. Prejšnja muza je zdržala pri njem kar dve leti. Odložila je pero in še enkrat potegnila svojo pipo iz šatulje. Rabila je razpoloženje, dim omame in pozabe, zazibala se je na stolu in položila bose noge na mizo. Potem se bo odločila, kaj bo napisala. Ali pa tudi ne. Vonj tobaka ji je pronical v nosnice, ko ga je mečkala v roki. Pomislila je, zakaj bi se sploh h komurkoli vračala, zakaj bi se ozirala nazaj, zakaj bi sploh na koga čakala. Imela je nekaj privarčevanih zlatnikov v torbici in železniško postajo kakšno miljo stran. Prebrala je, da te železna cesta lahko popelje na konec sveta.

Stol iz sredine 19. stoletja, narejen v neobaročnem stilu

Štiri navzven zavite noge neobaročnega stola iz orehovega lesa nosijo na zadnji strani ovalno in na sprednji strani rahlo dvojno zavito sedež, ki daje dodatno udobje za sedenje in prilaganje nog. Noge stola so v spodnjem delu zaključene z zanimivo, pogosto uporabljeno kombinacijo polža in parkeljca. Zadnji dve nogi prehajata nad sedežem v hrbtni naslon okroglaste oblike z rahlo izbočenim vrhnjim delom, na vrhu katerega se nahaja umetelno izrezljana cvetna rozeta. Preden preideta v okrogolino naslonjala, povezuje obe zadnji nogi še zrcalno izrezljan baročni okras, ki nudi naslonjalu dodatno trdnost. Sedež stola je vzmeten z devetimi vzmetmi, povezanimi s konopljinno špago, na vrhu katerih se nahaja debelejša plast konjske žime, ki mu daje rahlo mehko in udobje. Pod vzmetmi je sedež zaščiten z blagom vrečevine, medtem ko je zgornji del sedeža oblečen v gosto tkano svilnato belo blago iz mešanice viskoze in lanu z vtisnjenimi vzorci v enaki barvi. Robovi sedala so

obšiti z okrasno vrvico z vzorcem v enaki barvi kot sedež. Ta oblika stola in podobne izpeljanke so bile razširjene po vsej Srednji Evropi nekje od srede do konca 19. stoletja. Po takih stolih je posegal višji meščanski sloj in jih kupoval za okras in uporabo v salonih stanovanj. Zaradi svoje velikosti in manjše teže so bili uporabni za različne namene, kot so pisanje pisem, igranje klavirja ali družabnih iger, branje in pitje popoldanskih čajev ali kave.

Pipa za dame

Sredi 19. stoletja je kajenje tobaka z umetelno oblikovanimi pipami postalo privilegij ne samo za moške, temveč tudi za dame. Predvsem bogatejši meščanski sloj je to početje toleriral pri svojih gospeh, ko so se zbrale ob čaju v kakšnem salonu. V javnosti tega niso počele, pa tudi pred otroci ne. Pipe, namenjene gospem, so bile precej manjše, ne le zaradi dragega kvalitetnega tobaka in posledično manjše porabe pri gospeh, temveč tudi zato, da so pipo lahko vtaknile v okrasno torbico, ki so jo nosile na javnih krajih ali po nakupih ter obiskih pri prijateljicah. Le-te so bile umetelno izdelane iz bogatih materialov, kot je kamenina sepiolit (morska pena) v povezavi s srebrnimi dodatki v obliki pokrova ponvice, ojačitev in okraskov. Ustniki so največkrat bili oblikovani iz jantarja ali izrezljani iz kosti slonovine, mroža, jelena ali katere druge živali. Cevke med ustnikom in ponvico so bile povezane s srebrno verižico ali okrasno spleteno vrvico iz blaga. Izdelovali so jih po naročilu zlatarji, rezbarji in kiparji, včasih celo vsi skupaj, zato redko najdemo dve popolnoma enaki pipi. Pri čevljarju ali usnjarju so potem naročili na mero izdelan zaščitni etui predvsem za del iz sepiolita, ki je bil posebej občutljiv na poškodbe, ki so jih lahko povzročili udarci ob nošenju ali padcu na tla. Ob koncu devetnajstega in predvsem na začetku dvajsetega stoletja zasledimo tudi pri ženskah vse pogostejše kajenje tobaka na javnih krajih, kot so restavracije, železniške postaje, avle, klubski prostori in podobno. Temu so se s serijsko proizvodnjo prilagajali tudi izdelovalci pip, ki so zaradi vse množičnejše proizvodnje, cenejših materialov, kot so keramika, porcelan ali les in enostavnih oblik, postale cenejše in dostopne širokemu krogu porabnikov.

Húzd ki magad, és nézz a jövőbe

1. Iszunk egy pohár bort, pipázunk és beszélgetünk a selyemről

Béla türelmetlenül várta Stjepánt, a csáktornyai kereskedőt, akit lakásába hívott, hogy az otthon meghittségében megbeszéljék a készülő üzletet. A földszinten, a varróműhelyekben és az irodában soha nem volt kellő csend a komoly beszélgetésekhez. Állandóan jött valaki, mert sürgős munka vagy megrendelés miatt nem tudott várni, különösen, ha tudta, hogy az irodában vagyunk. Nemrégiben tíz bála selymet vásárolt nagyon olcsón a triezsi kikötőben, és női blúzokat kezdett varrni belőle. A múlt héten Csáktornyán és Varasdon járt, ahol textilkereskedőkkel tárgyalt. Stjepán, aki évek óta Béla rendszeres ügyfele, és alkalmanként már több éve rendel tőle, azonnal megérezte a jó üzletet, és mára bejelentette látogatását. Magával hozta a Párizsból postán kapott legújabb szabásmintákat, amelyekből Béla a következő hónapokban elkészíti a blúzokat. Egy ilyen üzletet nem lehet kihagyni, ezért megkérte feleségét, Amáliát, hogy állítson fel egy kétszemélyes asztalt a szalon sarkában. Meg kell mutatnia Stjepánnak, hogy hozzáértő, komoly és jómódú emberekkel van dolga. A kagyló- és aranyozott rézdíszekkel díszített legszebb asztal és a két elegáns, kék selyembe öltöztetett szék – mindkettő komoly fekete alapszínben – már sok vendég irigységét és csodálatát váltotta ki.

Béla átsétált a társalgóba, leült az egyik székre, és odaszólt Amáliának:

„Hozd a bort és a poharakat, én közben előkészítem a pipát és a dohányt. Stjepán bármelyik pillanatban betoppanhat.”

Azon gondolkodott, hogy melyik pipát válassza ki a társalgó túloldalán lévő pipatóriumból, és melyik dohányt kínálja hozzá. A nyugat- virginiait, amelyet triezsi látogatásai alkalmával vásárolt, vagy a kubait, amelyet éppen most kapott postán egy bécsi ismerősétől. Ez különösen aromás, és már az első szippantásnál magával ragad.

A fekete és kék székek szimfóniája – art nouveau

A tizenkilencedik század végét és a huszadik század elejét a szecesszió jellemezte, amely a bútorter-

vezésben is számos újítást hozott. Ennél a széknél a klasszicista dizájn kerül előtérbe, barokk ihlettel, de egyenesebb testtartással, egy darab fából készült üléssel, rugók nélkül. Az ülés középső részét csak kissé mélyítették be és a nagyobb kényelem érdekében egy réteg lószőrrel látták el, amelyet zsákvászonnal és selyemmel borítottak. Az utóbbit külön e célra tervezett díszszögekkel rögzítették. Ugyanilyen kialakítású a szék háttámlája. Másik újdonság a szék fekete alapszíne, amely extra eleganciát kölcsönöz a székeknek, és nagyrészt elfedi a fa szerkezetét, amely így csak a gyakorlott szem számára látható, s így is csak közelről. Ez lehetővé tette, hogy készítéséhez olcsóbb faanyagokat, például tölgyet, vidéki környezetben pedig bükkfát használjanak. Ez a szék is tölgyfából készült. Nagyobb merészség a kárpitszövetek kiválasztásában mutatkozik meg. Ezek esetében kék uralkodó árnyalatot választottak, amely különleges módon teremt átmenetet a központi aransárgától a kék-sárga mintáig, amelyek kék sávokon keresztül a szék fekete színébe vezetnek. A székek díszítése minimális, és inkább az összkép eleganciáját hivatott hangsúlyozni. Különleges varázst ad a széklábak enyhén ívelt keresztükötése, amelyet a tervezők angol társaiktól vettek át.

Úri pipa

A szepiolit kőből (tajtékkőből) készült pipák tekintélyt sugároznak. Magát a tajtékkövet, amely természetes környezetében többnyire csak Kis-Ázsiában, Görögországban, Marokkóban és Spanyolországban fordul elő, nehéz volt kinyerni a 200 méter mély aknákból mindaddig, amíg a kőzet ere ki nem merült. Pipákhoz és különféle más termékekhez a legjobb kézművesek – általában aranyművesek, ötvösök és szobrászok – dolgozták fel. A képen látható pipa 1833-as keltezésű, és a Kárpát-medencéből származik. Ezek a pipák jellegzetesen masszívak, főként állat-, vadász- és rusztikus motívumokat faragtak rájuk; az utóbbin egy ló mellett egy parasztház és környéke is látható. A pipa fedele és díszei, az ügyfél státuszától függően, ezüstből vagy sárgarézéből készültek. Esetünkben az ezüst fedelet és a nyakrészt aranyműves tervezte meg és készítette el, ezt mutatja, hogy feltűnően hiányoznak a művészeti iskolákban képzett szobrászokra és faragókra jellemző részletek. A nyakrészt ezüstlánc köti össze a szárral. A szár rózsafából, a köztes rész jádeköből, a felső mozgó

rész huzalból, míg a szopóka szintén rózsafából készült. A pipaszár hullámos formájú, ami különleges érzetet ad a fogás és a dohányzás során. A pipa 45 cm hosszú; formájából és kivitelezéséből ítélve a készítés idején csak a felső polgárság engedhette meg magának.

2. Ez a csizma az utolsó a mai napra

Stephen a székén görnyedve babrál a csizmával. Sehogy sem tudta az utolsó kis szeget a talprészbe illeszteni és a bőrrészt hátul rögzíteni. A kabátja zsebéből elővett egy „bagót”, házi természetű dohányt, amelyet a ház mögötti mező legárnyékosabb részén termesztett, beleharapott, és körberágta a szája minden csücskében. Amikor elég nagy gombóc sárga nyál gyűlt össze a szájában, a csizma bőrrészére köpte, és egyenletesen szétkenete. Tapasztalatból tudta, hogy az olajos, dohányszagú nyál eléggé felpuhítja a bőrt ahhoz, hogy lehúzhassa addig a pontig, ahol a talphoz szelgelheti.

Ekkor lépett a suszterműhelybe Teréza. „Végeztél már? Kéne a suszterszéked a tehén megfejtéséhez.”

„Van a pajtában saját stokedlid!”

„Fáj a hátam tőle. A tied háromlábú és középen horpadt, sokkal jobb rajta az ülés a fejtéshez” – válaszolta szelíden Teréza.

Ahogy az asszony közelebb jött, Stephen megölelte, és a fülébe súgta:

„Mit szólnál egy kis előzeteshez? Elég erős ez a szék, elbír kettőnket.”

„Ne bolondozzál, te. Nem alszanak még a gyerekek, meg az anyám is bármikor bejöhet.” Kibújt a férfi karjaiból, az ajtóhoz ment, és odasúgta: „Tíz perc múlva visszajövök, addig fejezd be a csizmát. Eleget dolgoztál ma.”

Amikor az asszony becsukta maga mögött az ajtót, a férfi a falhoz tolta a székét, nekitámaszkodott, és előhúzott a kabátja zsebéből egy pipát, amelyet évekkor ezelőtt maga készített a műhelyben egy éretlen lopótökből, valamint egy dísznóhólyagból készült zacskót, amelyben a jobbik dohányát tartotta. Miközben az apróra vágott dohányt gyömködté a pipába, arra gondolt, hogy hamarosan Csáktornyára kell mennie a vásárba. Az üszőt még a tél előtt el kell adni, és a pipadohány is fogytán van. A Verőce (Viroviti-

ca) környéki gazdák árulják a legjobb, illatos és vékony csikokra vágott dohányt. Saját házi kapadohánya, amely a ház mögötti mezőn terem, csak bagónak jó. Kifújta az első füstöt, és elmosolyodott magában, ahogy eszébe jutott a bolondozás, amit majd Terézával művelnek.

Háromlábú stokedli, mesteremberek ülőalkalmatossága

Ötven évvel ezelőtt minden parasztházban, de még a városokban is például cipészek, bőrművesek, fafaragók és más hasonló kézművesek műhelyeiben megtalálhatóak voltak. Bár a kézzel faragott, három lábból és egy masszív, ovális ülésből álló stokedli első pillantásra maga az egyszerűség, a helyi kézművesek mégis sokat vesződtek vele, amíg olyan lett, amilyennek lennie kell. Többnyire néhány évig szárított tölgyfából készültek, de ahol csak lehetett, előnyben részesítették a diófa törzsének a gyökerek feletti részét, amely a legkeményebb és legszívósabb volt, így a szárítás és a megmunkálás során nem repedt meg. Ezek a háromlábú székek olyan erősek és tartósak voltak, hogy annak ellenére, hogy mindenféle munkára nap mint nap használták őket, legalább egy generáción át, sőt még tovább is kitartottak. A képen látható cipésszék azon kevesek egyike, amelyen nem fogott az idő vasfoga, és nem dobták ki vagy égették el. Az ülőhely diófából, a lábak pedig galagonyaágból készültek.

Házi készítésű parasztpipa

Egyedi rusztikus pipa, amely egy kis vajtökből, rózsagyökér kazánból és alumínium szárból készült. Rézhuzallal van összekötve és díszítve, amely a robusztusság mellett művészi jelleget is kölcsönöz neki. Valószínűleg falusi kézműves készítette. Lenyűgöző, hiszen a tök kiszárítása, impregnálása – valószínűleg lenolajjal, hogy bizonyos szilárdsága is legyen – majd feldolgozása, hogy a kazán biztonságosan rögzüljön és többé-kevésbé tűzálló is legyen, készítője részéről

nagy erőfeszítést és újító gondolkodást igényelt. A szárba átmenő nyakrész rózsafa, amelybe szópókaként közönséges alumínium cső van erősítve. A pipa valószínűleg a 20. század elején készült, amikor az alumínium még egyáltalán nem terjedt el, és csövek formájában, főleg a gyógyszerészetben használták. Ez arra enged következtetni, hogy a szerző a csőanyaghoz a Zala megyében található számos gyógyszerész egyikének felkeresésekor jutott. Még a pipán található rézhuzalt sem volt könnyű beszerezni. Az a tény, hogy a mai napig fennmaradt, azt mutatja, hogy nagy értéket képviselt a tulajdonosa és később a Lentiben lakó örökösök számára.

3. **Megírom, hogy nem jövök vissza?**

Az íróasztal fölött egy nagyobb festmény függött. Olajvaszonfestmény, központi motívumként egy

gazdasággal, a háttérben patak partján ruhát mosó nővel és hegyekkel. Valahányszor felnézett a képre, megnyugodott. Hátradőlt az íves széktámlának, háta kiegyenesedett, és tekintete egy pillanatra megpihent a mosónőn. A kemény rugózás megnyugtatta; kinyitotta íróasztala oldalsó fiókját, és előhúzott egy dobozt, amelyben egy csinos, bőrtokba zárt női pipát talált, amelyet Mórtól kapott karácsonyra. Mór a szerelme volt, egy fiatal festő, akihez az ünnepek előtt egy héttel szökött meg. Halálosan beleszeretett; először azt hitte, hogy Mórba, de most, két hónappal később már nem volt olyan biztos benne, hogy belé vagy inkább a szabadság érzésébe, amelyet a férfi adott neki. Azon a karácsonyon dohányzott először; belélegezte a tömjénillatú dohány bódító füstjét. Mór megtanította neki, hogyan töltsse a dohányt a pipa kazánjába, hogy kellően füstöljön, hogyan gyújtsa meg, szívja be a füstöt és fújja a levegőbe, és még egyszer minden érzékszervével hogyan szívja magába. A kazán ezüst fedelén egy kakas volt. Nyitott csőrű kakas. Pepire

Neobarocchi stól, marejen okrog leta 1850 najverjetneje v Varaždinu 1850 körüli, valószínűleg Varasdön készült neobarokk szék · Foto/Fotó: Franc Koren

emlékeztette, a helység korhelyére, aki tavaly nyáron minden reggel szerenádot adott neki az ablaka alatt a kocsmából jövet, az utca végén lévő szobájába menet. Visszatette a pipát a bőr tokba, és behelyezte a dobozba. Most fontosabb dolog vár rá. Fogott egy tollat és egy darab papírt, íróasztalához húzta székét, és elgondolkodott. Megírja apának és anyának, hogy nem jön vissza? Megkockáztassa, hogy kitagadják, mert bűnben él? Vagy inkább a bocsánatukat kellene kérnie? Ki tudja, meddig bírja Mór. Az előző ura két évig maradt vele. Letette a tollat, és újra elővette a pipát a dobozból. Kellett neki a hangulat, a kábulat és a feledés füstje; hintázni kezdett a széken, csupasz lábát az asztalra tette. Majd később eldönti, mit ír. Vagy nem. Ahogy nyomkodta a kezében, a dohány illata átjárta orrát. Arra gondolt, miért menne vissza bárkihez is, miért nézne vissza, miért várna bárkire is. Volt néhány félretett aranypénz a táskájában, és egy vasútállomás körülbelül egy mérföldnyire. Olvasta valahol, hogy vasúton a világ végére is eljuthat.

19. század közepi neobarokk stílusú szék

A neobarokk díófa szék négy kifelé ívelő lába hátul egy ovális, elöl pedig egy enyhén dupla ívű ülőlapot támaszt, extra kényelmet biztosítva az üléshez és a lábak elhelyezéséhez. A szék lábait alul egy érdekes, de gyakran használt csiga-pata kombinációja zárja le. A két hátsó láb az ülés felett lekerekített háttámlába megy át, amelynek enyhén domború tetejét egy művészien faragott virágos rozetta koronázza meg. Íves háttámlákba fordulásuk előtt a két hátsó lábat tükörszimmetrikus barokk díszfaragás köti össze, amely extra szilárdságot ad a háttámlának. A szék ülése kenderkötéllal összekötött kilenc rugóval van rugózva, amelyek tetején egy vastagabb lószőrreteg lágy puhaságot és kényelmet biztosít. A rugók alatt zsákvászon szövet található, míg az ülés felső részét sűrű szövésű, selymes, fehér, viszkóz/vászon keverékből készült szövet borítja, ugyanilyen színű nyo-

mott mintákkal. Az ülés szélei az üléssel azonos színű díszítőzsinórral vannak szegélyezve. Az ilyen és ehhez hasonló székek valamikor a 19. század közepétől a 19. század végéig terjedtek el Közép-Európában. A nagypolgárság kereste őket, akik dísztárgyként és otthonuk szalonjaiban történő használatra vásárolták őket. Méretük és kisebb súlyuk miatt sokféle célra: például levélírássra, zongorázásra, társasjátékozásra, olvasásra és délutáni teázásra vagy kávézásra voltak használhatók.

Női pipa

A 19. század közepén a férfiak mellett a hölgyek körében is elterjedt a művészien megformált pipák használata. Különösen a tehetősebb polgárság tűrte ezt a gyakorlatot a hölgyeknél, amikor teázni gyűltek össze egy szalonban. Nyilvánosan és a gyerekek előtt nem pipáztak. A hölgyeknek szánt pipák sokkal kisebbek voltak; nemcsak azért, mert a minőségi dohány nagyon drága volt, ami érthetően visszafogta a fogyasztást, hanem azért is, hogy a hölgyek díszes kizimáskába csúszathassák, amelyet nyilvános helyeken, vásárláskor vagy baráti látogatáskor kezük ügyében tartottak. A női pipák műalkotások voltak; drága anyagokból, például szepiolit kőből (tajtékkőből), ezüst fedelekkkel, erősítő elemekkel és díszítésekkel készültek. Szopókájukat általában borostyánból, elefánt-, rozmár-, szarvascsontból vagy más állat csontjából faragták. A szárat a szopókával és a pipa fejrészével ezüstlánc vagy díszes fonott szövetszínór kötötte össze. A pipákat aranyművesek, faragóművészek és szobrászok, néha mindannyian együtt, egyedi megrendelésre készítették, így ritkán találni két teljesen egyformát. Cipésznél vagy bőrművesnél a pipához egyedi védőtokot rendeltek, különösen a tajtékkő részhez, amely kiemelten érzékeny volt a hordozás közben ütődés vagy leesés okozta sérülésekre. A 19. század végén és leginkább a 20. század elején a dohányzás, többek között a nők körében is, nyilvános helyeken, például éttermekben, vasútállomásokon, várótermekben, klubhelyiségekben stb. egyre elterjedtebbé vált. A tömeges keresletet a pipák tömeggyártásba vétele elégítette ki; a tömeggyártott pipák olcsóbb anyagaiknak például a kerámiának, a porcelánnak vagy a fának, valamint egyszerű kialakításuknak köszönhetően olcsóbbá és a fogyasztók széles köre számára elérhetőbbé váltak.

Bécsi műhelyek, 19. század utolsó negyede
Dunaújvárosi dala vñice, zadnja četvrtina 19. stotletja

Tanja Šimonka

Domače knjižnice in galerije

Če rasteš obkrožen s slikami in knjigami, se ti seveda zdi, da je to nekaj samoumevnega in da je tako povsod. Knjige na dosegu roke, posebne knjige, zelo debele in pogostoma uporabljane knjige ter tiste čestokrat prelistane z morda že nekoliko popackanimi platnicami in notranjimi listi in knjige z nizom enakih hrbtišč na knjižni polici nenehno vzbujajo slabo vest, da smo prebrali le nekatere izmed njih, čeprav te morda celo večkrat.

Tistih ta debelih leksikonov, slovarjev, atlasov, popotniških vodnikov danes skorajda več ne uporabljamo, čeprav je potapljanje v njihove širine nenehno vabljivo in zapeljivo, popelje nas v nova (spo)znanja in svetove. In ne, ni enako kot splet, ki te prav tako vsrka vase, a na popolnoma drug, odvisniški način, kjer je vtis haptičen, a zadoščenje le hipno.

Podedovane, podarjene in seveda kupljene. Nove in tiste rabljene iz antikvariatov. Kljub temu da jih imamo preveč, je v nas neko podzavestno, nedoumljivo hrepenenje po še naslednji, četudi je napisana v jeziku, ki ga ne razumemo. Vsebine in razlogi nakupov se spreminjajo z našo starostjo in osebnostnimi ali poklicnimi transformacijami.

Vrednostni sistemi, kriteriji in možnosti, ki odpirajo vrata knjižnim ali likovnim stvaritvam v naša domovanja, so različni, vsakič pa globoko subjektivni in osebni.

Knjige in slike, ki jih hranijo zasebniki v svojih domovih, so zanje neprecenljive. Vsaka družina, vsako stanovanje, vsak interier ima svojo držo, svojo kvaliteto, svojo zgodovino in vsaka je izjemna in nepovnljiva. Zrcali lastnikov credo, ki je pogosto ohlapen in naključen, saj si z lastno afiniteto prilašča, kar mu ustreza, leži, godi, ga pomirja, poteši, a tudi vznemirja.

Domače knjižnice in galerije so živi organizmi in vzporedno pričevalci nekega časa. To niso zgolj stene,

na katerih visijo umetnine (nekoliko redkejša so male plastike) in police z nizi knjig. So živi prostor, zgoščena vsebina časa in ljudi v njem, njihovih (za)misli, pričakovanj in strasti. Skozi čas dobijo ti interierji določeno dostojanstvo in občutljivost, prijaznost in toplino, nek čudovit šarm. Prostori, v katerih se počutimo dobro in ki se ne postarajo ne glede na spremembe trendov.

Zdi se, da so časi, ko nam življenja še niso načrtovali megalomanski nakupovalni centri, ko zemljevidi, informacije in iskani podatki, telefonske številke, koledarji, fotografije in še marsikaj niso sevali iz ekrana na dlani, bili na videz veliko bolj naklonjeni knjigam in slikam. V resnici pa nad njimi nikoli ni bilo čutiti množičnega zadovoljstva, kajti le peščica je izražala

navdušenje nad njimi, saj je malokdo imel priložnost (in denar) za uresničevanje tovrstnih potreb. In prav čas epidemije je bil veličastna priložnost, da smo s polic vzeli knjige, ki so tam že dolgo čakale, in se zazrli v meandre potez čopiča ali odtise lesoreza, ki visijo v naših prostorih.

Fizična prisotnost knjig in umetnin v bivanjskih prostorih, njihove platnice, podobe, avtorji in naslovi oblikujejo našo zavest, kajti vizualna kulisa je del kolektivne družinske dramaturgije in poetike, ki so ju zaznamovale poklicne in osebne preference ter značajske odlike lastnikov.

Stanovanja brez knjig in slik so dolgočasna - vizualno, bivanjsko in duhovno. Domače knjižnice in

galerije se vijejo skozi več prostorov in vsak ima svoj nabor in strukturo, od skrbno zloženih knjig v dnevnem prostoru, kreativnega nereda delovne sobe do stebrov knjig ob postelji v spalnici. Slike, brez prisotnosti katerih si ne moremo zamišljati vstopa v svoje stanovanje, in tiste, s katerimi imamo dialoge na samem, sklopi in zbirke v večjih prostorih, uokvirjene miniaturne strukturirajo naša domovanja in naša razpoloženja.

Slike in knjige pa niso le okras na stenah in policah, so mnogo več, so odraz nas samih, našega pogleda na svet, našega značaja in okusa. Njihov izbor nosi prstni odtis zasebnih življenjskih zgodb posameznikov, družin in njihovih prednikov. Pomen in čar domačih knjižnic in galerij je prav v tem, da jih pravzaprav samo dopolnjujemo in uporabljamo, ne pa zares posedujemo. Tako kot so jih naši predniki pustili nam, jih tudi mi hranimo za naslednje generacije. Ob njihovi realni vrednosti je to dejansko njihova presežna, skorajda neprecenljiva vrednost. Nabor knjig in umetnin predstavlja identiteto družine, posameznikov, ki jo sestavljajo tukaj in zdaj in so jo predstavljali v preteklosti, je zrcalna podoba generacij. Dajejo občutek varnosti, slutnjo, da nekam pripadamo.

Zahvaljujemo se družinam Stupar, Vajda, Krapec, Vica, Bence in Lovrenčec, ki so nam dovolile fotografirati galerije in knjižnice v njihovih zasebnih domovanih. Foto: Tomaž Galič

A házi könyvtárak és galériák jelentősége és varázsa éppen abban rejlik, hogy csupán bővítik és használják, de nem igazán birtokolják őket. Ahogyan őseink ránk hagyták, mi is megőrizzük őket a jövő nemzedékei számára.

Tanja Šimonka

Házi könyvtárak és galériák

A ki képekkel és könyvekkel körülvéve nő fel, természetesen veszi, hogy ez mindenhol így van. A karnyújtásnyira lévő könyvek, a különleges könyvek, a nagyon vastag és gyakran használt könyvek, valamint a sokszor átlapozott könyvek, amelyek borítója és belső lapjai talán már kissé gyűröttek, vagy a könyvespolcon egy sor egyforma gerincű könyv,

amelyek folyamatosan rossz lelkiismeretet okoznak nekünk, mivel csak néhányat olvastunk belőlük, még ha ezeket akár többször is.

És azok a vastag lexikonok, szótárak, atlaszok, útikönyvek manapság már szinte nem is használatosak, pedig folyamatosan vonzó és csábító, új (felismerések) ismeretek és világok felé vezetnek

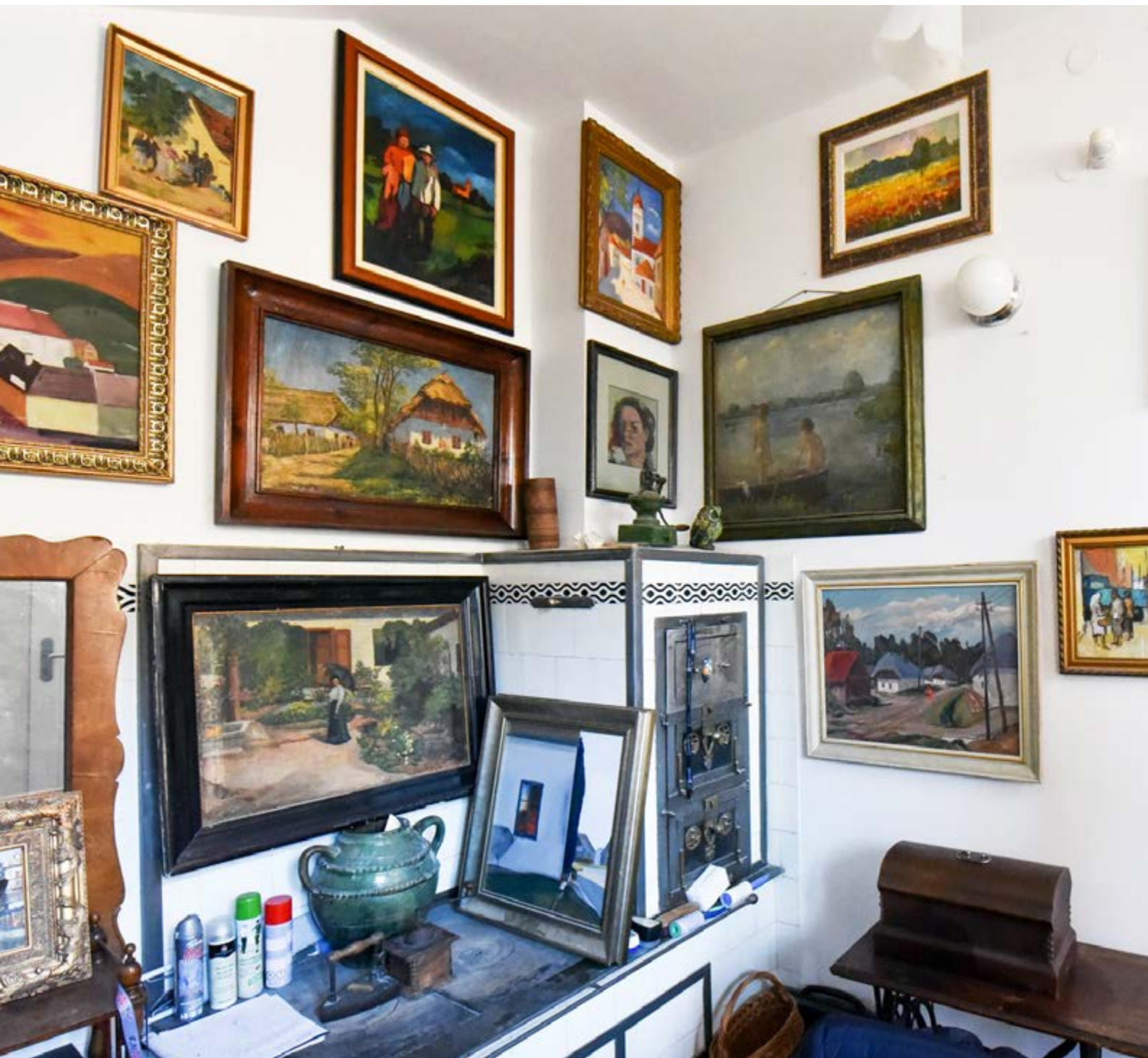

bennünket. És nem, ez nem ugyanaz, mint a web, amely szintén magával ránt, de teljesen más, függőséget okozó módon, ahol a benyomás haptikus, de az elégedettség csak pillanatnyi.

Örökölt, ajándékba kapott és persze vásárolt könyvek. Új és antikváriumokban beszerzett, régi könyvek. Noha sok van belőlük, mégis van egy tudatalatti, kifürkészhetetlen vágyakozásunk a több után, még akkor is, ha a nyelvet, amelyen íródtak, nem értjük. Ahogy öregszünk, változik személyi vagy szakmai érdeklődésünk, ezzel vásárlásaink tartalma és oka is változik. Még ha el is térnek egymástól, mindig mélyen szubjektívek és személyesek az értékítéletek, kritériumok és lehetőségek, amelyek otthonunk ajtaját a könyvek vagy a művészet előtt megnyitják.

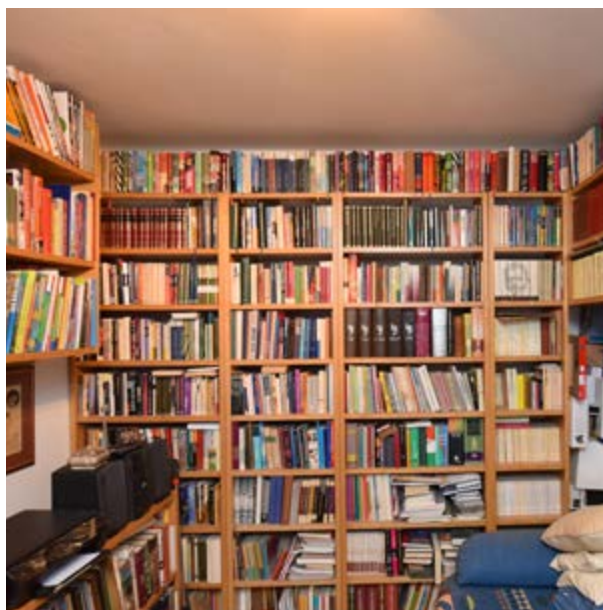
A magánszemélyek számára az otthonukban található könyvek és festmények felbecsülhetetlen értékűek. Minden családnak, minden lakásnak, minden enteriőrnek megvan a maga attitűdje, a maga minősége, a maga története, és mindegyik kivételes és utánozhatatlan. Ezek tükrözik a tulajdonos hitvallását, amely gyakran laza és véletlenszerű, hiszen saját affinitásával sajátítja el azt, ami neki megfelel, jólesik, ami tetszik, ami megnyugtatja, ami vigasztalja, vagy netán izgalomba hozza.

A házi könyvtárak és galériák élő organizmusok és az adott kor párhuzamos tanúi. Ezek nem csak falak, amelyeken műalkotások lógnak (a kisplasztikák valamivel ritkábbak) és könyvekkel zsúfolt polcok. Ezek élő terek, egy kor és a benne élő emberek sűrített tartalma, gondolataik, elvárásai és szenvedélyeik. Idővel ezek a belső terek bizonyos

méltóságot és érzékenységet, kedvességet és melegséget, csodálatos bájt árasztanak magukból. Olyan terek, amelyekben jól érezzük magunkat, és amelyek, bárhog is változnak a trendek, nem öregszenek.

Úgy tűnik, hogy azok az idők, amikor az életünket még nem megalomán bevásárlóközpontok tervezték, amikor a térképek, információk és keresések, telefonszámok, naptárak, fotók és még sok minden más nem a tenyerünkben lévő képernyőn jelent meg, látszólag sokkal kedvezőbbek voltak a könyvek és képek számára. A valóságban azonban tömeges megbecsülés irántuk soha nem volt, mert csak kevesen fejezték ki lelkesedésüket, mivel keveseknek volt lehetőségük (és pénzük) ilyen igények kielégítésére. És éppen a járvány időszaka adott új alkalmat arra, hogy levegyük a polcokról a régóta ott várakozó könyve-

Köszönetet mondunk a Stupár, Vajda, Krapec, Vida, Bence és Lovrenčec családoknak, hogy engedélyezték, hogy fényképeket készítsünk magánlakásukról, galériájukról és könyvtárukról. Fotó: Tomaz Galic

ket, és megnézzük az otthonunk helyiségeiben lógó kanyargó ecsetvonásokat vagy a fametszeteket.

A képek és a könyvek azonban nem csupán a falak és polcok díszei, annál sokkal többet jelentenek: bennünket tükröznek, a közérzetünket, a hangulatunkat, a világnézetünket, a jellemünket és az ízlésünket. Válogatásuk magán viseli az egyének, családok és őseik magánéleti történeteinek ujjenyomatát. A házi könyvtárak és galériák jelentősége és varázsa éppen abban rejlik, hogy csupán bővítik és használják, de nem igazán birtokolják őket. Ahogyan őseink ránk hagyták, mi is megőrizzük őket a jövő nemzedékei számára. Valós értéküket tekintve, valójában ez az a többlet, ami szinte felbecsülhetetlen érték. A könyvek és műalkotások gyűjteménye a család identitását képviseli, azokét, akik itt és most, illetve akik egykor alkották azt, vagyis a generációk tükörképe.

A könyvek és képek nélküli lakások – vizuálisan, egzisztenciálisan és spirituálisan is – unalmasak. A házi könyvtárak és galériák több helyiségen végig vezetnek, mindegyiknek megvan a maga díszlete és struktúrája, a nappaliban gondosan egymásra rakott könyvektől a dolgozószoba kreatív zsúfoltságán át a hálószobában az ágy melletti könyvoszlopokig. Otthonunkat és hangulatunkat olyan képek strukturálják, amelyek jelenléte nélkül el sem tudjuk képzelni, hogy belépünk a lakásunkba, és olyanok, amelyekkel párbeszédet folytatunk, de lehetnek azok nagyobb terekben elhelyezett díszletek és gyűjtemények, bekeretezett miniatűrök is.

A műalkotások és könyvek fizikai jelenléte a lakótérben, borítóik, képeik, szerzőik és címeik formálják tudatunkat, mert a vizuális háttér egy kollektív családi dramaturgia és poétika része, amelyet a tulajdonosok szakmai és személyes preferenciái és jellemvonásai jellemeznek – az otthon, a menedék, az elmélkedés és a béke kikötőjének társalkotói.

Goran Dominko

Torteraaj, Lendava

Lendava, mesto moje mladosti

Vprašanje kje je je pravzaprav center mesta Lendave, je vedno podpihovalo razne debate, ker so si eni razlagali pojme drugače kot drugi. Dejstvo je, da je Lendava podolgovato naselje, kjer se vsi najpomembnejši dogodki odvijajo na in ob Glavni ulici. Taka longitudinalna ureditev naselbine ima klasična T-križišča, kjer se predeli podolgovatega naselja stikajo z glavno povezovalno žilo, Glavno ulico. Pa vendar se postavlja vprašanje, a obstaja center, ki

bi ga vsi enako okarakterizirali. Meni ljubo domače mestece kaže več razvitih centrov, ki so se formirali tekom zgodovine in razvoja mesta. Toda ko danes o naselju razmišljam kot strokovnjak arhitekture, se mi tehnica odločitve nagiba k osi lendavski grad-cerkev sv. Katarine – kulturni dom. Torej območje treh večjih arhitekturnih dominant, ki imajo tudi vertikalno simbolno urbano vrednost.

Izhajajoč iz te subjektivne teze bi pogumno okarakteriziral vse objekte, ki se nahajajo na prej opisani osi in v neposredni bližini cerkve sv. Katarine, da so v strogem centru Lendave. Ne samo strogem, lahko rečem tudi historičnem, saj se tu nahajata ikonična

židovska sinagoga, ki bi jo lahko dopolnjevala tudi pogrešana židovska šola (na žalost so jo porušili v devetdesetih letih prejšnjega stoletja), in klasični simbol urbanističnih potez sedemdesetih, lendavska blagovnica z značilno kovinsko trapezno fasado. Ne pozabimo na park, ki je zaživel po prenovi z umestitvijo otroškega igrišča. Ja, to bo center, če se seveda strinjate z mano.

Ta koketira s klasiko secesizma z modernističnim pridihom, ki se kaže v izboru notranje opreme.

Vsi objekti, ki gravitirajo na to območje, imajo privilegirani status, saj s svojo lokacijo mejijo na različna dogajanja. Torej tu »dogaja« v Lendavi.

Tako je tudi nova lokacija že v širšem prostoru

Foto: Nara Dominko David

uveljavljene gostinske ponudbe Torteraj izbrana kot pravilna, saj se nahaja v tej »golden lock« zoni, kot naš planet v varnem in dovolj ogrevanem delu našega osončja.

Kot so si lastniki omenjenega podjetja Torteraj zamislili, je potrebno najboljše torte in slaščice ponujati na najboljši lokaciji. Mislim, da jim je uspel veliki met v več pogledih. Najboljše torte pečejo že tako ali tako (nestrinjanja v zvezi s tem sploh ne jemljem resno ©). Izbrali so lokacijo nasproti vhoda cerkve sv. Katarine, in sicer s prenovo obstoječe majhne pekarnice v prijeten klasični kavarniški prostor.

Čeprav se nama to ne dogaja prav pogosto, sva se z Majo znašla v situaciji, ko so imeli investitorji neustavljivo in neskončno željo, da vse rešitve realizirajo dosledno in v skladu s cilji projektne naloge, ki smo jo sestavili skupaj ob pričetku sodelovanja. Omejen budžet nam je predstavljal dodaten izziv, saj dobro ni nujno vedno drago. S spretnostjo in vestnim delom investitorjev so bili vsi izzivi sprejeti in počasi je nastajal prijeten kavarniški prostor.

Ta koketira s klasiko secesizma z modernističnim pridihom, ki se kaže v izboru notranje opreme. Luči, stoli, mize ter ostala drobna oprema in dekor dajejo prijeten občutek že ob prvem obisku kavarne, ki te ob neposrednem vstopu v glavni prostor z ulice navdihne z občutkom domačnosti.

Vse to je odlično začinjeno z imenitno razstavo akvarelov na svili priznane domače umetnice. Posebnost je ilustracija enega od akvarelov, ki je naslikan na strop nad glavnim pultom, ki pritegne pogled še milijonkrat po prvi opazki.

Celo zgodbo nadgradi prijazna postrežba z odlično kavico in definitivno najboljšimi torticami v temu delu Balkana. In res so najboljše. Pika. Poskusite in doživite tudi vi!

Goran Dominko

Vila Vilma, Čentibske gorice

Vila Vilma. Neponovljiva.

V moji mladosti informativna točka, ki je razkrivala, ali se faloti s kolesi lovimo v zgornjih ali pač v spodnjih Čentibskih goricah. Bila je jasen znak te meje, ki je nikoli nisi spregledal.

Čeprav takrat še nismo imeli nobenega strokovnega znanja o arhitekturi, je po Vilmi poimenovana stavba kar naprej opozarjala nase.

Preden sva se ponovno srečala, so minila desetletja. Daleč so ta brezskrbna leta, pa vendar še pomnim, kako zrem v njeno pročelje, v to nevsakdanjo nadzidavo nad vhodom, ki tako mogočno okarakterizira prednjo fasado kletnih in delovnih prostorov v pritlični etaži sicer preproste vinske kleti. Takrat lesenega nadstreška sploh nisem opazil.

Po končanem študiju arhitekture sva s partnerko Majo imela nekaj lepih priložnosti, da sva lahko v za naju domačem okolju oblikovala objekte. Čeprav naju je življenjska pot peljala v tujino, pa naj bo to Ljubljana ali London, sva imela srečo, da se je vse obrnilo v smeri vrnitve v domače okolje.

Nato se je pojavil simpatični par, ki naju je povprašal, kaj lahko stori s pred kratkim kupljenim objektom. Rosilo je, ko sva se pripeljala do območja objekta, kjer so smreke na pobočju pogumno zakrivalo čelno fasado. Ko sva se z Matjažem prebila čez ročno vdolbene stopničke na vzpetini do krošenj pred stavbo, sem ugotovil, da gre za znan objekt.

Vila Vilma. Še vedno neprekosljiva v svoji enostavnosti in preprostosti.

V nekaj sekundah se mi je odvil film o otroških tavanjih po naših širnih goricah ob mestu in okoliških vaseh z naivno predelanimi kolesi, s potolčenimi in blatnimi koleni. Ter seveda o vsem ostalem, kar se je rahlo povezovalo s to nepozabno točko.

Kljub vsemu sem začel objekt doživljati drugače, po strokovni plati sem ga posrkal kot zadnji kozarček vode v puščavi. Čeprav je bil takrat zdelan in dotrajan v nekaterih detajlih, je bil še vedno impozanten.

Okrušeno polkrožno pročelje doživljam kot željo prvega lastnika, da kljub enostavnosti vinske kleti poseže po zvezdah. S strani se pojavi leseni nadstrešek, pri katerem ne spregledaš folklornih vzorcev na leseni ograji. Hvala bogu, niso uničeni, čeprav jih je zob časa začel najedati. Od tam se vstopa v nekoč vinske

Foto: Samo Tanacek

in delovne prostore, ki so danes preurejeni v stanovanja. Nadstrešek je po svoji legi in obliki vselej ponujal sproščanje na terasi, s katere je mogoče opazovati mogočen grič z vinskimi trtami.

Ogled stavbne mase ob objektu in v notranjosti je jasno nakazoval, da je pravo vrednost objekta čutila že predzadnja lastnica, ki je delno prenovila nekatere stavbne detajle. Poskus povezave pritlične in mansardne etaže, ki bi objektu omogočil sodobno oživitvev s stanovanjsko vsebino, je bil že izveden.

Da Alneja in Matjaž z objektom mislita resno, sva z Majo hitro došla. Čeprav je razgovor tekkel malo za šal malo zares, sta jasno izrazila visoka pričakovanja glede na obstoječe stanje objekta. Kot projektanta naju je to zelo razveselilo, ker je kazalo na dejstvo, da sta tudi ona podzavestno občutila visoke ambicije, ki jih je objekt izražal.

Če kdaj potem zdaj lahko opišem sodelovanje med investitorjem in projektantom kot zgleden primer skupnega delovanja. Skladno sodelovanje pri razvoju načrta je pripeljalo najprej do odličnega projekta, sicer šele na papirju oziroma v digitalnem zapisu. Nato se je pričela izvedba, v tej fazi so spretni zidarji in obrtniki opravili svoje delo, v nadaljevanju pa sta investitorja zablestela v vsem sijaju v želji, da pri nabavi opreme in dekorja niti za ped ne odstopita od načrtane poti projekta. Skrbno izbrane nakupe notranje opreme, pri katerih se je vselej vztrajalo pri pravih in ne zmeraj najcenejših rešitvah, sta izvajala

dosledno, le-ti pa so bili vedno izčrpno predebatirani.

Dokončano stanje izpričuje skupno željo, da objektu povrnemo zmožnost fasciniranja kljub vsej svoji enostavni zasnovi ob arhitekturno tipoloških značilnostih čelne fasade, pa naj je to zaradi arhitekturnih ornamentov, stavbnega pohištva ali nežne, eksterne razsvetljave v večernih urah. Svetle barve zunanosti in notranosti kažejo svežino, ki jo dopolni eksterna barva olivnega tona lesenih elementov tako na oknih kot na nadstrešku pred vhodom. Slednji izpričuje tudi prenovljene in prekrasne folklorne detajle v obliki listov, ki nastajajo ob stiku desk na ograji. Zasnovani so bili že v času nastanka objekta, sami pa smo jih poskusili ohraniti take v največji meri. Notranjosti smo dodali tipološke rešitve, ki objektu dajejo zmožnost sodobne stanovanjske rabe. Pri izboru opreme smo koketirali z ruralno romantiko, vabljivo tudi za turiste, ki vedo, da periferijo doživiš veliko intenzivneje ob prebivanju v stilsko prenovljeni vaški hišici kot pa v sodobni hotelski sobi.

Vse rešitve objekta je nadgradil odličen projekt ureditve okolice in krajinske arhitekture, ki je upošteval vse primarne zunanje povezovalne poti, dodana vrednost je odličen izbor zunanjih materialov ter vsebin, ki okarakterizirajo zunanjo teraso ter stopnice okoli objekta. Te povezujejo intimne in sprostitvene prostore v kleti objekta, kjer je moč okusiti kapljico izbranih okoliških vin in dobiti kaj za po zob. V sosednjem, majhnem objektu, kjer je nekoč stala priročna delavnica z orodjem pa bo urejen preprost wellness s savno. Ta preobrazba bo dopolnila raznovrstno ponudbo obiskovalcem.

Ta prenova pa tako postaja mejnik debat, kako kvalitetno prenoviti objekt in mu vdahnuti sodobno rabo ter uporabnost, ne da bi izgubil čar ruralne posebnosti.

Intenzivno delo na prikazanem prenovljenem objektu je dopolnjevalo osebno veselje ob sodelovanju z Alnejo in Matjažem, kar bo kmalu nadgrajeno z realizacijo drugih historičnih objektov, ki se jih lotevata z enako vnemo. Ta prenova pa tako postaja mejnik debat, kako kvalitetno prenoviti objekt in mu vdahnuti sodobno rabo ter uporabnost, ne da bi izgubil čar ruralne posebnosti.

Vila Vilma je dolgo samevala. Zdaj sije v novi luči, predvsem pa ostaja hiša, ki opominja nase. Zdaj se po gorica podijo neki novi klinci, ki se je bodo spominjali čez mnogo let, toda malo drugače kot mi. Zdaj si spet zasluži naziv vila.

Goran Dominko

Torteraaj, Lendva

Ifjúságom városa, Lendva

Mivel különbözően értelmezzük a fogalmakat, mindig is vita tárgyát képezte, hogy valójában hol van Lendva központja. Tény, hogy Lendva egy hosszúkás település, ahol a legfontosabb események a Fő utcán és annak mentén találhatóak. A településnek ez a hosszanti elrendezése klasszikus T-csomópontokkal rendelkezik, ahol a hosszúkás településrészek találkoznak a fő összekötő ütőérrel, a Fő utcával. Azonban mégis felmerül a kérdés, hogy van-e olyan központ, amelyet mindenki ugyanúgy jellemezne? Saját szülővárosomban több, a város történelme és fejlődése során kialakult központ is található. Mégis, ha ma építészeti szakértőként gondolkodom a településről, a mérleg nyelve a „Lendvai vár – Szent Katalin-templom – Lendvai Művelődési Központ”-

-tengely felé billen. Tehát egy olyan területre, ahol három jelentős építészeti műemlék található, és mindháromnak van egy függőleges, szimbolikus városi értéke is.

Ebből a szubjektív téziszből kiindulva bátorkodom a fent leírt tengelyt és a Szent Katalin-templom közvetlen közelében található összes épületet úgy jellemezni, hogy azok Lendva szigorúan vett központjába tartoznak. Ugyanakkor ez, mondhatnám, történelmi központ is, hiszen itt található az ikonikus zsinagóga is, amelyet még jobban kiegészített volna a hiányzó (sajnos a múlt század kilencvenes éveiben lebontott) zsidó iskola, valamint az 1970-es évek városi jellegzetességeinek klasszikus szimbóluma, a lendvai áruház az akkor jellegzetes fém trapézalakú homlokzatával. És ne feledkezzünk meg a lendvai parkról sem, amely a felújítás után egy játszótérrel bővült. Nos, ha elfogadják, akkor ezt veszem központnak.

A terület vonzáskörzetéhez tartozó minden épület kiváltságos státuszban van, mivel elhelyezkedésüknek köszönhetően minden eseménnyel érintkeznek. Ami Lendván történik, az itt történik.

Így a már közkedvelt Torteraaj étterem új helyszíne is jó választás, hiszen ebben a „golden lock” övezetben, bolygónkhoz hasonlóan naprendszerünk biztonságos és kellően fűtött részén helyezkedik el.

Ahogy azt a Torteraaj tulajdonosai elképzelték, a legjobb tortákat és süteményeket a leg-

Fotó: Nara Dominko David

jobb helyen kell kínálni. Úgy gondolom, hogy több szempontból is jól döntöttek. Amúgy is ők készítik a legjobb süteményeket (az ezzel kapcsolatos ellenvéleményeket egyáltalán nem veszem komolyan ☺). A helyszínt közvetlenül a Szent Katalin-templom bejáratával szemben választották, és az egykori kis pékséget alakították át egy hangulatos, klasszikus kávéházzá.

Bár ez nem túl gyakran fordul elő, Maja és én ismét olyan helyzetbe kerültünk, hogy a befektetők ellenállhatatlan és végtelen vágyat éreztek arra, hogy minden megoldást következetesen és az együttműködésünk kezdetén közösen kidolgozott projekt célkitűzéseivel összhangban valósítsunk meg. A korlátozott költségvetés további kihívást jelentett számunkra, mivel a jó nem feltétlenül mindig drága. A befektetők ügyességével és szorgalmával minden ilyen kihívást elfogadtunk, és lassan egy hangulatos

Kacérkodás a klasszikus szecesszióval, de egy modernista csavarral, amely a belsőépítészetben is tükröződik.

kávéház alakult ki.

Kacérkodás a klasszikus szecesszióval, de egy modernista csavarral, amely a belsőépítészetben is tükröződik. A fények, a székek, az asztalok és egyéb

apró dekorációs elemek már az első látogatáskor barátságos hangulatot keltenek, amely az otthonosság érzésével tölti el az embert, aki közvetlenül az utcáról lép be a fő helyiségbe.

Mindezt tökéletesen fűszerezi egy neves helyi művész kiváló selymakvarell-kiállítása. Különlegesség a fő pult feletti, mennyezetre festett akvarell illusztráció, amelyen, mióta először megláttuk, milliószor megakad a szemünk.

A történetet a barátságos kiszolgálás, a kiváló kávé és a Balkán e részén kapható legjobb sütemények teszik teljessé. És tényleg a legjobbak. Pont. Kóstolják meg, és élvezzék önök is.

Goran Dominko

Vilma villa, Csente-hegy

Vilma villa. Megismételhetetlen.

Ifjúkoromban tájékozási pontként szolgált, amely alapján mi kerékpáros sihederek tudtuk, hogy a Csente-hegy felső vagy alsó részén kergetőzünk. Egyértelműen jelezte a határvonalat, sose lehetett eltéveszteni.

Noha akkoriban nem értettünk az építészethez, a Vilmáról elnevezett épület mindig magára vonta a figyelmet.

Évtizedek teltek el újabb találkozásunkig. Azok a gondtalan évek már messze vannak, de még mindig emlékszem, ahogy azt a homlokzatot bámulom. Az a rendkívüli felépítmény a bejárat felett, amely olyan erőteljesen jellemzi az egyébként egyszerű borospince homlokzatát, a földszinti pincét és munkahelyiségeket. Akkoriban a fából készült előtetőt észre sem vettem.

Az építési diploma megszerzése után a társsal, Maja és jómagam néhány esetben megtisztelő lehetőséget kaptunk, hogy hazai környezetben tervezzünk épületeket. Bár életutunk külföldre vezetett, legyen az Ljubljana vagy London, szerencsére utunk visszahozott minket a hazai környezetünkbe.

Aztán jelentkezett egy rokonszenves pár, és megkérdezte tőlünk, hogy mit tudnának kezdeni nemrég vásárolt ingatlanukkal. Szitált az eső, amikor felhajtottunk az épület területére, ahol a domboldalon álló lucfenyők eltakarták a homlokzatot. Ahogy Matjaž és én a domboldalon lévő kézi kialakítású lépcsőkön felkapaszkodva az épület előtti lombkoronához értünk, rájöttem, hogy ez egy ismerős épület.

A Vilma villa. Egyszerűségében és egyediségében még mindig felülmúlhatatlan.

Másodpercek alatt lepergett előttem egy film a

házilag átalakított kerékpárok, lehorzolt és sáros térdekkel, a város melletti hatalmas dombjainkon és a környező falvakban tekergő gyerekekről. És persze minden másról, ami bármilyen módon is kapcsolódott ehhez a feledhetetlen ponthoz.

Mégis másképp kezdtem megtapasztalni az épületet, szakszerűen szívtam magamba, mint az utolsó pohár vizet a sivatagban. Bár néhány részlete megkopott és lepusztult, még mindig lenyűgözőnek láttam.

A koptatott félköríves homlokzatot úgy élem meg, mint az első tulajdonos vágját: egy egyébként egyszerű borospincével megérinteni a csillagokat. Oldalt egy fából készült előtető jelenik meg, és a fából készült korlátan a népi mintákat nem lehet nem észrevenni. Hála az egeknek, hogy megmarad-

tak, noha az idő vasfoga már kikezdte őket. Onnan lépünk be az egykori borospincébe, amely ma lakóhelyiségként szolgál. Elhelyezkedése és formája mindig is a teraszra csábított, ahonnan a szem a kiterjedt szőlőültetvényben gyönyörködhet.

Az épület melletti épületömege és a belső térre pillantva egyértelmű volt, hogy az utolsó előtti tulajdonos, aki már részben felújította az épület egyes részleteit, ráértett az épület igazi értékére. Hogy az épületet a modern kornak megfelelő lakótartalommal ruházzák fel, már kísérlet tettek a földszint és a tetőtér összekapcsolására.

Maja és én hamar felismertük, hogy Alneja és Matjaž komolyan gondolják. Bár a beszélgetés félig komoly, félig vicces volt, egyértelműen kifejezték a létesítmény állapotával kapcsolatos magas szintű elvárásaikat. Tervezőként ez rendkívül boldoggá tett bennünket, mert azt mutatta, hogy valahol ők ketten is érezték az épület által diktált nagy ambíciókat.

Ez volt az az eset, amikor az építtető és a tervező

Fotó: Samo Tănacek

között példaértékű kapcsolat jött létre. A megvalósítás során kialakult harmonikus együttműködés egy nagyszerű projektet eredményezett, kezdetben persze csak papíron vagy digitális formában. Ezután következett a kivitelezés, ahol szakképzett mesteremberek végezték a munkájukat, az építetők pedig ragyogóan követték eltökéltségüket, hogy a bútorzat és a dekoráció beszerzése során egy pillanatra sem fognak letérni a projektben kijelölt útról. A gondosan kiválasztott belsőépítészeti megoldásoknál következetesen, mindig a megfelelő és néha nem a legolcsóbb úthoz ragaszkodtak, és persze mindig mindenről részletesen egyeztettek.

Az elkészült állapot azt a közös törekvést tükrözi, amelynek célja, hogy az épület minden egyszerűsége ellenére is, a homlokzat építészeti tipológiai jellemzőinek megőrzésével visszaállítsa az épület lenyűgöző arculatát, legyen szó akár az építészeti díszítésről, az asztalosmunkákról vagy a lágy esti, kültéri megvilágításról. A külső és a belső tér világos színei frissességet sugároznak, amelyet mind az ablakokon, mind a bejárat előtti előtetőn a faelemek olívdzöld tónusa egészít ki. Ezt teszik teljessé a korláton lévő deszkák találkozásánál kialakított gyönyörű népi részletek, a felújított levélformák, amelyeket már az épület építésének idején kialakítottak, mi pedig igyekeztünk a lehető legnagyobb mértékben megtartani őket. Magát a belső teret olyan tipológiai megoldásokkal egészítettük ki, amelyek lehetővé teszik az épület számára a modern lakáshasználatot, és a bútorzat kiválasztásakor olyan vidéki romantikával kacérokodtunk, amely a turisták számára is hívogató lesz. Ők ugyanis tudják, hogy a peremvidék

egy stílusosan felújított falusi házban sokkal intenzívebben élhető meg, mint egy modern szállodai szobában.

Az épület összes megoldását kiváló kertépítészeti és tájépítészeti projekt egészíti ki, amely figyelembe vette az összes eredeti összekötő utat, a teraszra és az épület körüli lépcsőkhöz választott anyagok és elemek pedig további hozzáadott értéket hordoznak. Ezek kapcsolódnak az épület pincéjében található bensőséges pihenőhelyiségekhez, ahol a finom falatok mellé a környék válogatott borai kóstolhatók. A szomszédos kis épületben egy egyszerű kis wellnessrészleg kerül kialakításra szaunával. Az egykori szerszámműhely wellness-központtá történő átalakításával a tulajdonosok további lehetőségeket kínálnak a látogatóknak.

A bemutatott megújult épületen végzett intenzív munkát kiegészítette az Alnejával és Matjaž-zsal való közös együttműködés személyes öröme, amelyet a közeljövőben, más történelmi értékű létesítményeknél is, ugyanolyan lelkesedéssel kívánnak alkalmazni. Ez a felújítás így mérföldkő lehet abban a vitában, hogy miként lehet egy épületet színvonalasan felújítani, modern használatra alkalmassá tenni anélkül, hogy elveszítené vidéki jellegének varázsát.

A Vilma villa sokáig elhagyatottan állt. Most új fényben tündököl, de ezzel együtt egy olyan ház marad, amely felhívja magára a figyelmet. A szőlőhegyen most új srácok csatangolnak, akik évek múltán is emlékezni fognak rá, csak egy kicsit másképp, mint ahogy mi emlékszünk. Most már újra megérdemli, hogy villának nevezzük.

Attila Pisnjak

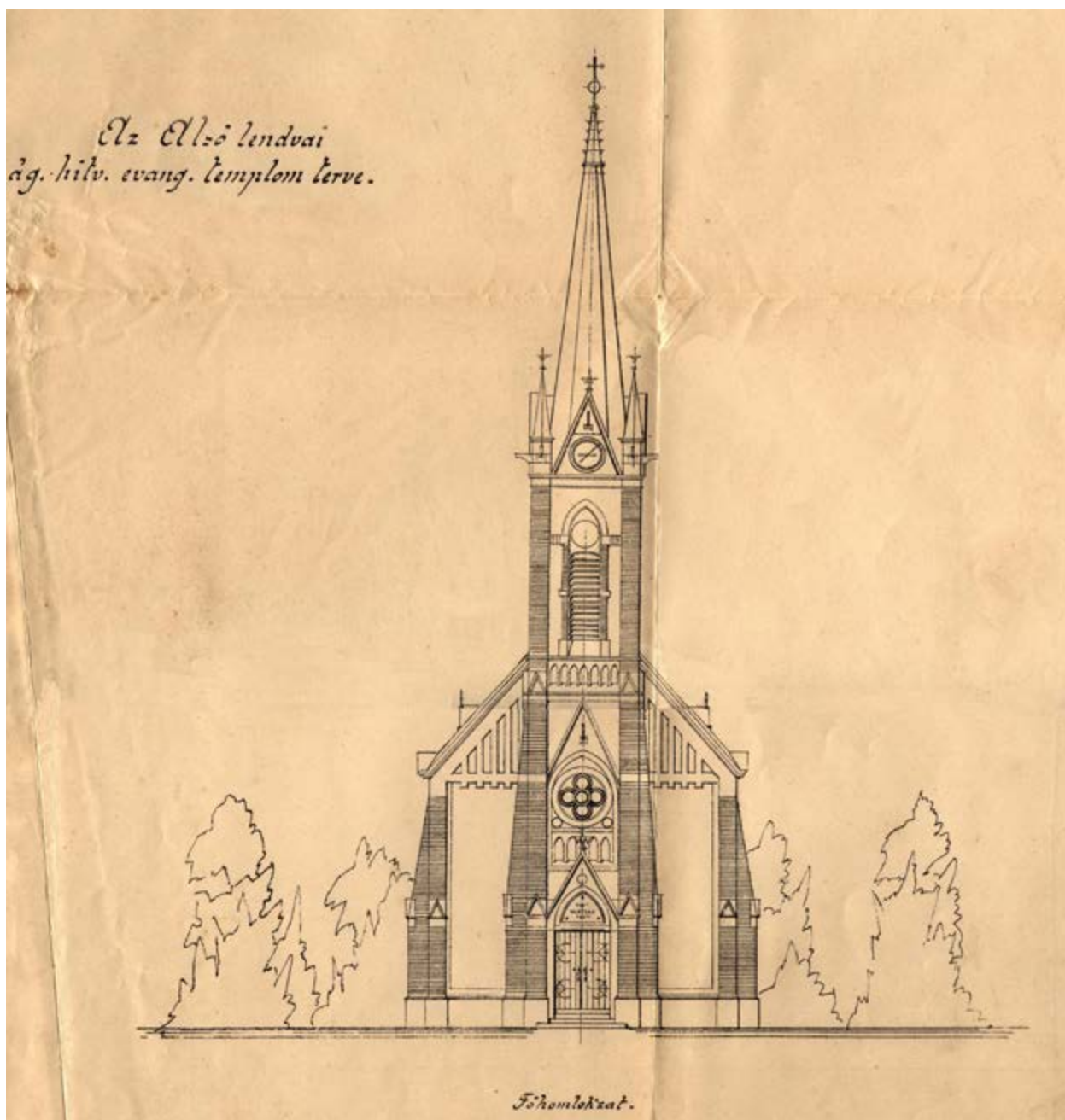
Nikoli zgrajena evangeličanska cerkev v Dolnji Lendavi

V Lendavi se je reformacija razširila precej zgodaj, saj je mesto po zaslugi družine Bánffy od sredine 16. stoletja veljalo za eno od utrdb protestantizma v Prekodonavju. Dovolj je, če omenimo samo tri pridigarje, ki so svojčas delovali na lendavskem gradu. To so bili pesnik Ferenc Tőke, kasnejši škof in cerkveni pisatelj István Beythe ter György Kultsár, ki je v Dolnji Lendavi izdal tri knjige, najbolj znana med njimi pa je Postilla.

V času protireformacije je podobno kot številne

druge prenehala delovati tudi lendavska evangeličanska skupnost. Do njene reorganizacije je preteklo kar veliko časa, cerkvena občina je bila ponovno ustanovljena šele 8. septembra 1903. Skupščina je za prvega duhovnika izbrala Dénesa Tekeja, ki ga je 4. oktobra posvetil dekan Gyula Vargha. Do leta 1908 so bogoslužja potekala v zgradbi meščanske šole.

Hkrati z ustanovitvijo cerkvene občine so se začela prizadevanja za gradnjo cerkve. Do prvega pomembnejšega koraka je prišlo, ko je tiskar Árpád

Ernő Gerey: Načrt cerkvenega pročelja (Vir: Galerija-Muzej Lendava).
Značilnost gotskega sloga so visoki stavbni elementi in oporniki, rozete ter pogosto ponavljanje trikotnega motiva.
Gerey Ernő: A templom homlokzati terve (Forrás: Galerija-Múzeum Lendva).
A gótikára jellemző a magasba törő épületelemek, a támpillérek használatát, a rózsaszablak, valamint a háromszögmotívum gyakori ismétlése.

Balogh eno svojih nepremičnin zapustil evangeličanski cerkveni občini. Sándor Skalics je leta 1942 zapisal, da je bilo na tej parceli leta 1906 zgrajeno evangeličansko duhovniško stanovanje, vendar o njegovem obstoju ni natančnih podatkov. Skalics dodaja, da je istega leta knez Miklós Esterházy gmajni podelil večjo parcelo, na kateri bi naj zgradili cerkev in šolo.¹ V novici, objavljeni septembra 1905, je ta podatek popravljen, saj je navedeno, da je knez skupnosti zemljišče do takrat že podaril, hkrati je omenjeno, da parcela Árpáda Balogha ni bila primerna za gradnjo cerkve, zato namerava cerkvena občina na njej zgraditi hišo z najemniškimi stanovanji.² Leta 1906 so že poročali, da je hiša z najemniškimi stanovanji zgrajena. Stroški izgradnje so znašali 14.200 kron, v najem naj bi jo oddajali za 1.440 kron, s čimer bi v desetih letih poplačali dolg. V članku je navedeno

tudi, da gradnja cerkve napreduje zelo počasi, saj je treba zemljišče, prejeto od kneza, dodatno zasuti.³ Glede na to lahko ugotovimo, da Skalicseva kasnejša poročila o župnišču, zgrajenem na Baloghovi parceli leta 1906, niso povsem verodostojna, možno pa je tudi, da so v hiši, zgrajeni na omenjenem zemljišču, uredili posebno stanovanje za duhovnika.

Esterházy je cerkveni občini zemljišče najverjetneje podaril pred letom 1906, saj je arhitekt Ernő Gerey iz Budimpešte že do novembra istega leta dokončal načrt cerkve, vključno z načrtom šole, učiteljskega in duhovniškega stanovanja. Če bi duhovniško stanovanje bilo zgrajeno že leta 1906, Gerey novega najbrž ne bi načrtoval, kar je še en dokaz, da je Skalicsevo poročilo o evangeličanskem župnišču iz leta 1906 najbrž nepopolno. Od stavb, ki jih je zasnoval Gerey, sta bili leta 1908 dokončani samo zgradba

V lendavski cerkvi naj bi bili opomikljivi poudarjeni s surovo opeko, ki naj bi bila v kontrastu s svetlejšo ometano notranjostjo. Ta rešitev je opazna tudi v primeru murskosoške cerkve, ki razgrinja več skupnih motivov, ki jih je Gerey načrtoval za obe cerkvi. Na splošno lahko rečemo, da sta načrta obeh cerkva temeljita na precej podobnih zamislih. Foto: Attila Piszjak
A lendvai templomnál a támpillérek nyerstégéláival kerültek volna hangsúlyozásra, ami kontrasztot eredményezett volna a belső, világosabbra vakolat felülettel. Ez a megoldás látható a muraszombati templomon is, amelyen több olyan motívumot is felfedezhetünk, amelyet Gerey mindkét templom esetében tervezett. Nagyvonalakban kijelenthető, hogy a két templomterv megfigyelésen azonos elképzelések alapján született (Foto: Piszjak Attila).

¹ SKALICS Sándor: Hazatért gyülekezeteink. Alsóendve. In: Harangszó, 25. január 1942, XXXIII/2, str. 27.

² Evangélikus örálló, 29. szeptember 1905, I/40, str. 397.

³ Evangélikus örálló, 9. november 1906, II/45, str. 436.

šole in učiteljsko stanovanje, v teh prostorih so uredili tudi molilnico ter stanovanje za kantorja. Od takrat je najbrž tam potekalo tudi bogoslužje. Cerkev je bila končno zgrajena med letoma 1931 in 1934, vendar ne po Gereyevem načrtu. O razlogih, zakaj načrtovana cerkev ni bila zgrajena že v prvem desetletju 20. stoletja, nimamo zanesljivih podatkov, domnevamo, da je bil vzrok predvsem pomanjkanje sredstev. Poročila namreč navajajo, da naj bi se sredstva za cerkev zbirala vse do leta 1919.

Po načrtih, shranjenih v Galeriji-Muzeju Lendava (na ogled v sklopu razstave Sacra Lindwa, ki predstavlja sakralno dediščino Prekmurja),⁴ je Ernő Gerey načrtoval gradnjo kompleksa stavb, v katerem bi

Gerey je cerkev zasnoval v neogotskem slogu, kar naj bi bilo še posebej razvidno iz njene zunanosti.

osrednjo vlogo imela cerkev. Stala naj bi približno tam, kjer danes stoji evangeličanska cerkev, vendar nekoliko bolj odmaknjena od ulice. Bližje ulici naj bi na eni strani stalo poslopje šole in učiteljskega stanovanja, na drugi pa duhovniško stanovanje. Tako bi se oblikovalo osrednje dvorišče, ki bi ga obkrožale tri stavbe. Prostor bi služil kot forum za vernike, kjer bi se lahko, nekoliko izolirani od ulice, nemoteno pogovarjali. Z estetskega vidika bi obe pomožni stavbi oblikovali nekakšen okvir cerkve, s čimer bi se poudarila vertikalna linija na zvoniku. To zamisel je Gerey uresničil pri načrtovanju evangeličanske cerkve v Murski Soboti, o čemer priča zgrajeni kompleks stavb, vendar se načrti niso ohranili. Domnevamo lahko, da jih je Gerey pripravil hkrati z načrti za lendavsko cerkev, saj so severno pomožno stavbo v Murski Soboti predali namenu 1. oktobra 1907, južna pa je bila dokončana leta 1908. Cerkev so blagoslovili 18. septembra 1910.

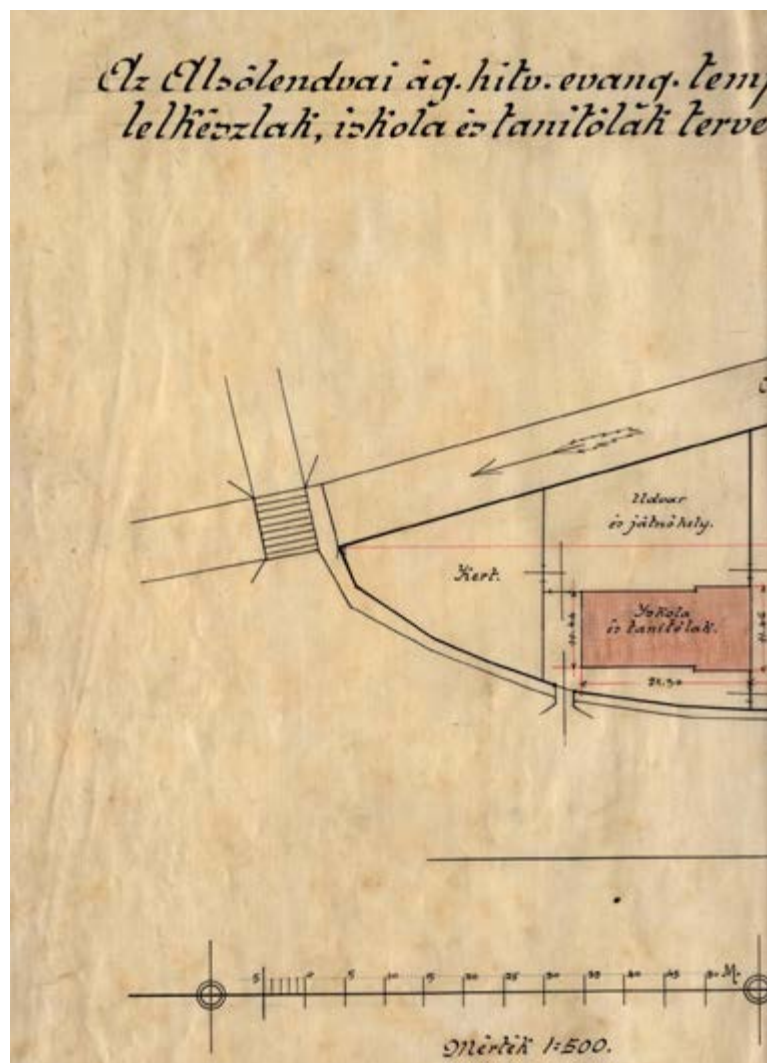
Gerey je za Lendavo načrtoval enoladijsko cerkev z razmeroma preprostim tlorisom. Vhod v dvorano, dolgo 13,38 in široko 8,88 metrov, bi bil iz majhnega preddverja. V poligonalnem prezbiteriju nasproti vhoda naj bi bil prostor za oltar. Ob vstopu v ladjo bi stopnice na desni strani vodile na kor. Galerija naj bi z zadnje strani segala 3,4 metra globoko v prostor. 9 metrov visoko notranjost cerkve bi pokrival rebrasti križni obok. Poleg notranjosti bi bil s svojimi nekaj več kot 29 metri razmeroma visok tudi zvonik.

Gerey je cerkev zasnoval v neogotskem slogu, kar naj bi bilo še posebej razvidno iz njene zunanosti. Na severovzhodno pročelje si je zamislil visok zvonik z glavnimi vrati v njegovi osi. Vrata bi obrobil velik trikotni motiv, v katerega bi namestili polkrožni

timpanon, najbrž z nekim okrasom ali motivom. Nad trikotnikom bi bil razkošnejši del z rozeto, polkrožnimi odprtinami in trikotnim motivom kot zaključkom celotne kompozicije. Nad venčnim zidcem bi se na štirih straneh ponovno pojavilo trikotno polje z uro na osrednjem delu.

Od dveh pomožnih objektov v Lendavi so se ohranili le načrti pročelja in tloris duhovniškega stanovanja. Iz slednjega je razvidno, da je Gerey pri načrtovanju notranjih prostorov dal prednost predvsem funkcionalnosti. Pročelje bi bilo razmeroma skromno, monotoni videz obeh zgradb pa bi razbil le rizalit na strani, ki je najbližja cerkvi. Na pročelju šolske stavbe so ti glavni elementi ohranjeni še danes.

Na splošno lahko rečemo, da bi bila uresničitev načrtov Ernőja Gereya za videz mesta dobra tudi z današnje perspektive. Mogoče si je predstavljati, da bi se z uresnitvijo načrtov mesto v 20. stoletju urbanistično drugače razvijalo, saj bi skupina stavb predstavljala eno od izstopajočih točk Glavne ulice. Za cerkev, zgrajeno v tridesetih letih 20. stoletja, žal tega ne moremo trditi, kajti niti po velikosti niti po arhitekturi ne vzbuja take pozornosti, kot bi jo morda prvotno zasnovani objekt.

⁴ KEPÉNE BIHAR Mária-LENDVAI KEPE Zoltán: Trden grad je naš Bog... / Erős vár a mi Istenünk... Sakralna dediščina Lendave z okolico in narodnostnega območja / Lendva-vidék és a nemzetiségi terület szakrális öröksége. (Lyndvamuseum XIII, 2. dopolnjena in popravljena izdaja 2021 / 2. bővített és javított kiadás). Galéria-Múzeum Lendva, 2021, 98.o.

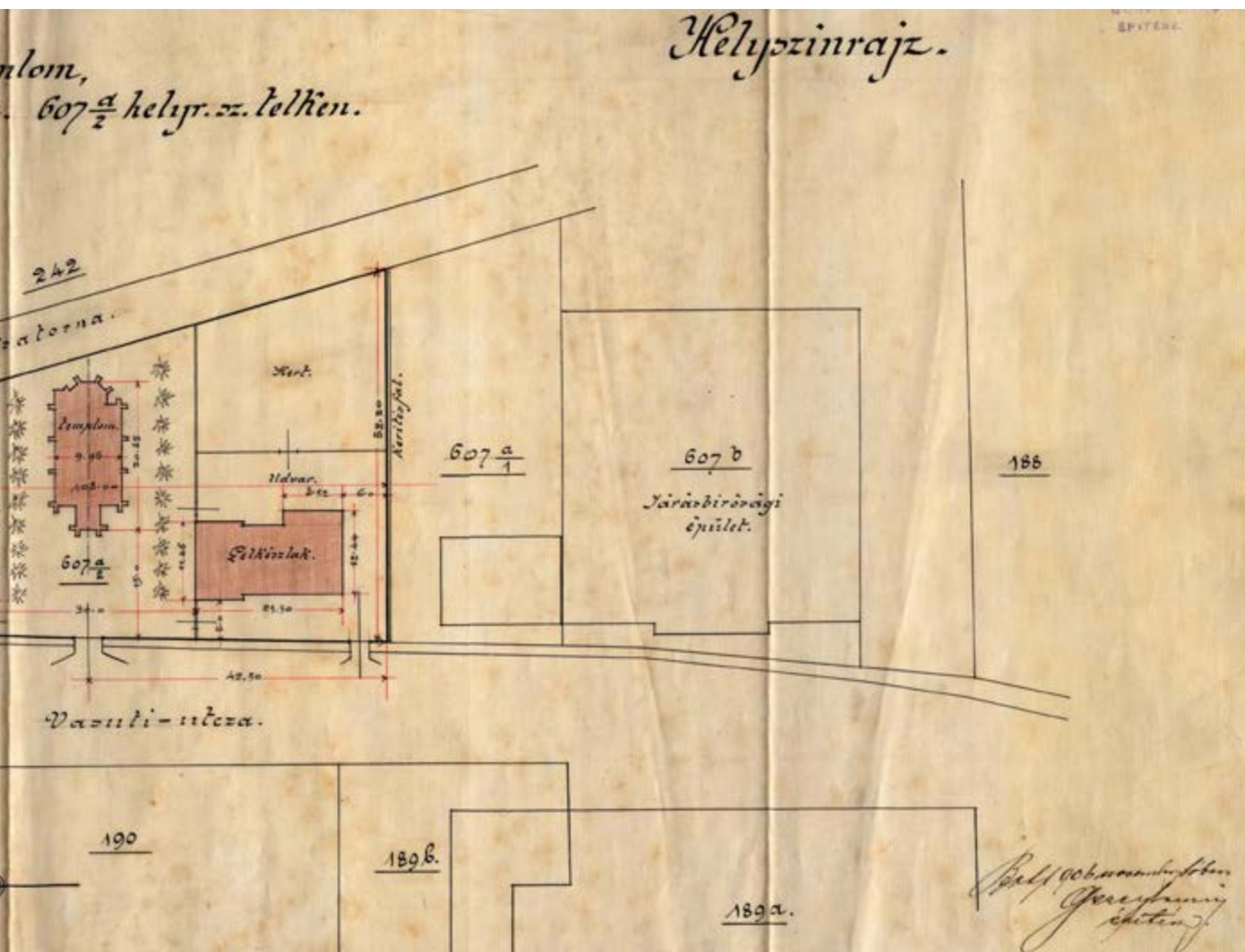
Attila Písnjak

A meg nem épült alsólendvai evangélikus templom

A reformáció korán elterjedt Lendván, mi több: a város a XVI. század közepétől az ott uralkodó Bánffy családnak köszönhetően a protestantizmus egyik dunántúli fellegvárának számított. Elég, ha csak három, akkortájt az uradalomban tevékenykedő prédikátor nevét említjük: Tőke Ferenc költőét, Beythe István későbbi püspökét és egyházi íróét, valamint Kultsár Györgyét, akinek Alsólendván megjelent három könyve közül a Postilla a legismertebb.

Az ellenreformáció következtében sok más evangélikus gyülekezet mellett az alsólendvai is megszűnt. Az újjászerveződése meglehetősen sokáig váratott magára, hiszen 1903. szeptember 8-án került sor az egyházközösség hivatalos anyasítására. A közgyűlés Teke Dénest választotta meg első lelkészének, akit Vargha Gyula esperes október 4-én iktatott be. 1908-ig a polgári iskolában tartották az istentiszteleteket.

Az egyházközösség megalakulásával egyidőben megindulhattak a templomépítési törekvések is. Az első fontosabb lépés azután történt, hogy Balogh Árpád nyomdász a gyülekezetre hagyta az egyik ingatlanát. 1942-ben Skalics Sándor úgy emlékezett vissza, hogy ezen a telken épült fel 1906-ban az evangélikus lelkészlak, amelyről azonban nincsenek pontos adataink. Skalics hozzáteszi, hogy ugyanabban az évben herceg Esterházy Miklós öröktulajdonba adott a gyülekezetnek egy nagyobb telket templom- és iskolaépítési célra.¹ Ezt helyesbíti egy 1905. szeptemberi hír, mely szerint addigra már megkapták a telket a hercegtől, és megjegyzik, hogy Balogh Árpád telke nem volt alkalmas templomépítésre, ezért azon az egyházközösség egy bérházat szándékozik építtetni.² 1906-ban már arról szóltak a jelentések, hogy elkészült az alsólendvai missziói egyház bérhá-

Gerety Ernő: A tervezett evangélikus templom és a két melléképület helyszínrajza [Forrás: Galéria-Múzeum Lendva]. Rendkívül praktikusnak nevezhető a megoldás, hogy egy térről valamennyi kapcsolódó épület elérhető, megkönyvítette volna a „munkavégzést”. Ernő Gerety: Lokációs rajzról mačkovane evangélicanske cerkve in dveh pomožnih objektov. [Vir: Galéria-Múzej Lendva] Dostop do vseh povezanih stavb iz enega prostora bi bila zelo praktična rešitev, saj bi bistveno olajšal »opravljanje dela«.

¹ SKALICS Sándor: Hazatért gyülekezeteink. Alsólendva. In: Harangszó, 1942. január 25., XXXIII/2, 27. o.
² Evangélikus örálló, 1905. szeptember 29., I/40, 397. o.

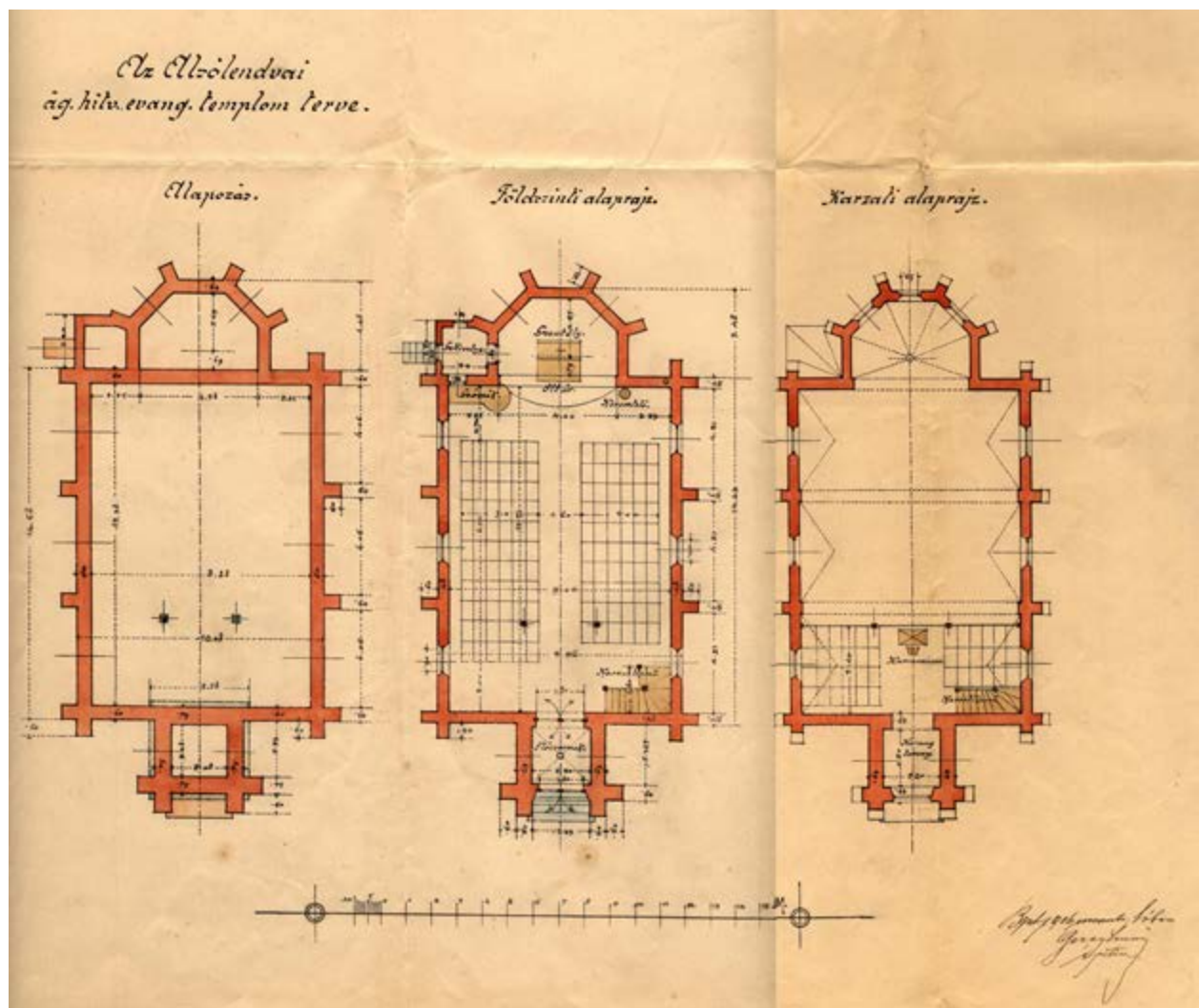
za, amelynek építési költsége 14.200 korona volt, és a tervek szerint évi 1440 koronáért adják ki, így tíz év alatt törleszteni lehet az adósságot. Beszámoltak arról is, hogy a templomépítés lassan halad, ugyanis a hercegtől kapott területet fel kell tölteni.³ Ennek tükrében megállapítható, hogy Skalics későbbi beszámolója az 1906-ban Balogh telkén megépült lelkészlakról nem teljesen pontosak, de az is elképzelhető, hogy a szóban forgó telken felépült bérházban kialakítottak egy lakást a lelkész számára.

Valószínűsíthető, hogy Esterházy már 1906 előtt odaajándékozta a telket az egyházközösségnek, hiszen Gerey Ernő budapesti műépítész már az év novemberére elkészítette a templom tervét az iskola- és tanítólakéval, valamint a lelkészlakéval együtt. Amennyiben 1906-ban már felépült volna egy lelkészlak, akkor valószínűleg Gerey nem tervezett volna egy másikat, ami még egy bizonyítéka annak, hogy Skalics beszámolója az 1906-os evangélikus lelkészlakról minden valószínűséggel téves. A Gerey által tervezett épületekből csak az iskolaterem és tanítólak épülete készült el 1908-ban, ahol egy imaterem és egy kántorlakás is helyet kapott. Innentől kezdve feltehetőleg az istentiszteleteket is ott tartották. A

templom végül 1931 és 1934 között épült fel, de nem Gerey tervei alapján. Nincsenek megbízható információink arról, miért nem épült meg a század első évtizedében a tervezett templom, csak feltételezzük, hogy pénzsűke miatt, hiszen a beszámolók szerint 1919-ig folyamatosan gyűjtöttek rá.

A Lendvai Galéria-Múzeumban őrzött tervek (megtekinthetők a Sacra Lindwa, Muravidék szakrális örökségét bemutató kiállításon)⁴ szerint Gerey Ernő egy épületegyüttes létrehozásában gondolkodott, amelyben a templom kapott volna központi szerepet. Körülbelül ott állt volna, ahol a mai evangélikus templom, de az utcafronttól valamivel beljebb. Az utcafronthoz közelebb lett volna az egyik oldalon az iskola és a tanítólak épülete, a másik oldalon pedig a lelkészlak. Így egy központi udvar került volna kialakításra, amelyet a három épület fogott volna körbe. Az így kapott tér fórumként szolgálhatott volna a hívek számára, ahol az utcától kissé elszigetelve válhattak volna néhány szót egymással. Esztétikai szempontból nézve a két melléképület egyfajta keretet adott volna a templomnak, ezzel hangsúlyosabb lett volna a templomtoronyban feltörő vertikális vonal. Ezt az elképzelést alkalmazta Gerey a muraszom-

Gerey Ernő: A templom alaprajzai (Forrás: Galéria-Múzeum Lendva).
A hajóban a déli részen, a szentély előtt kapott volna helyét a szószék, az északon pedig a keresztlő. A szószékből és a szentélyből lett volna elérhető a sekrestye, amely kívülről is megközelíthető, hozzáférhetőlegesen négy négyzetméternyi kis helyiség lett volna.
Ernő Gerey: Floris cerkve (Vir: Galéria-Múzej Lendava)
V južnem delu ladje priedo prezbiternjem naj bi stala prižnica, na severnem pa krsilnica. Zakristija, načrtovana kot majhen, približno štiri kvadratne metre velik prostor, bi bila dostopna s prižnice in iz prezbiternja, pa tudi od zunaj

³ Evangélikus órálló, 1906. november 9., II/45, 436. o.

⁴ KEPÉNÉ BIHAR Mária-LENDVAI KEPE Zoltán: Trden grad je naš Bog... / Erős vár a mi Istenünk... Sakralna dediščina Lendave z okolico in narodnostnega območja / Lendva-vidék és a nemzetiségi terület szakrális öröksége. (Lyndvamuseum XIII, 2. dopolnjena in popravljena izdaja 2021 / 2. bővített és javított kiadás). Galéria-Múzeum Lendva, 2021, 98.o.

A megépült iskola, amelyben ma nyomda és fodrászat működik (Fotó: Pénjak Atilla). Stavba šola, v kateri danes delujeta tiskarna in frizerski salon. Foto: Atilla Pénjak

bati evangélikus templom tervezésekor is, amiről maga az elkészült épületegyüttes tanúskodik, a tervek viszont nem maradtak fenn. Feltételezhetjük,

Összességében elmondható, hogy Gerey Ernő terveinek a megvalósulása mai szemmel nézve is jót tett volna a város megjelenésének.

hogyan a lendvai tervekkel egyidőben készítette el azokat, hiszen Muraszombatban a két melléképület közül az északit 1907. október 1-jén adták át, a délit pedig 1908-ban fejezték be. Magát a templomot végül 1910. szeptember 18-án avatták fel.

Gerey Lendvára egyhajós templomot tervezett, amelynek alaprajzi elosztása viszonylag egyszerűnek mondható. Egy kis előtérből nyílt volna a csarnok, amely 13,38 méter hosszú és 8,88 méter széles lett volna. A bejárattal szemben egy poligonális szentélybe az oltárnak volt a helye. A templomhajóba lépve jobbról vezetett volna fel a karzatra a lépcső. A karzat 3,4 méter mélyen nyúlt volna a hátsó oldaltól a térbe. A 9 méter magasra tervezett templombelsőt bordás keresztboltozat fedte volna. Nemcsak a belmagasság, hanem – a valamivel több mint 29 méterével – a torony is viszonylag magas lett volna.

Gerey a neogótika jegyében tervezte meg a templomot, amit főleg a külső megjelenése érzékeltetett volna. Az északkeleti főhomlokzatra egy ma-

gasba törő tornyot képzelt el, amelynek tengelyében lett volna a főkapu. A kaput egy hatalmas háromszög motívum keretezné, amelyben egy félköríves timpanont helyeztek volna el, feltehetőleg valamilyen díszítéssel vagy motívummal. A háromszög felett egy díszesebb rész került volna kialakításra egy rózsablakkal, félköríves nyílásokkal és egy, a kompozíciót lezáró háromszögmotívummal. A koronázópárkány felett négyoldalt ismét a háromszög alakú mező jelenne meg órával a közepén.

A két lendvai melléképület közül csak a lelkészlak homlokzati és alaprajza maradt fenn. Az utóbbiból kiderül, hogy Gerey a belső tereknél teljes egészében a funkcionalitást helyezte előtérbe. A homlokzati kialakítás viszonylag visszafogott lett volna, és csak a templomhoz közel eső oldalon helyet kapó rizalit törte volna meg a két épület monoton megjelenését. A megépült iskolaépület főhomlokzata a mai napig megőrizte ezeket a főbb elemeket.

Összességében elmondható, hogy Gerey Ernő terveinek a megvalósulása mai szemmel nézve is jót tett volna a város megjelenésének. Az is elképzelhető, hogy következőképpen urbanisztikailag máshogy fejlődött volna a város a XX. században, hiszen az épületegyüttes a fő utca egy hangsúlyos pontja lett volna. Mindez az 1930-as években megépült templomról nem mondható el, hiszen sem méreteiben, sem architektúrájában nem emelkedik ki annyira, mint azt az eredetileg tervezettről feltételezhetjük.

Tanja Šimonka

Skriti biseri

Arhitekture in urbanizma ni mogoče soditi neodvisno od družbe in politike, pa tudi od tehnologije, industrije, ekonomske in ustvarjalne potence časa, v katerem sta nastala ne. Mnoge zgradbe in oblikovne vrednote Lendave so dobro raziskane in ovrednotene, česar pa ne moremo trditi za razvoj mesta, posamezne objekte in prostorske sklope, ki so nastali po prvi in nato po drugi svetovni vojni. Prav tako ostaja precejšnja neznanca vloga vidnejših arhitektov (Danilo Fürst, Feri Novak ...), o katerih imamo samo fragmentarne podatke, ki čakajo na celovitejšo raziskavo.

Slaba raziskanost arhitekture in urbanizma 20. stoletja velja za celotno Slovenijo. Celovitega vpogleda v načrtovanje in urejanje prostora, javnih zgradb, stanovanjskih naselij in utilitarnih zgradb ni, kot tudi

ni raziskana vloga države in mesta v teh procesih.

Iz javnih zgradb lahko razberemo bogato zgodovino arhitekturnih idej, idealov, ambicij in vizij. Kot vzorčni projekti so bile pogosto priložnost za uveljavljanje novih pristopov, konstrukcij, tehnologij in materialov. Javne zgradbe pričajo tudi o razvoju države in njenih institucij, govorijo o tem, na kakšen način ljudje živimo in delujemo kot organizirana skupnost. Skozi arhitekturo javnih zgradb se razkriva razumevanje mesta kot kolektivno ustvarjenega življenjskega prostora.

Trije izbrani objekti – zasebno bivališče, utilitarna infrastruktura in javna zgradba – se ponujajo kot vabljivi fragmenti in popotnice za nadaljnja raziskovanja.

Vile dvojčki

Niz tako imenovanih vil v Rudarski ulici je nastal v sklopu enovitega niza hiš dvojčkov za vodilne kadre v

takratnem cvetočem podjetju Nafta. Gre za koncept celotne soseske, ki je z gradnjo prvih štirih večstanovanjskih blokov v Lendavi (po načrtih znanega arhitekta Danila Fürsta) izkazoval posluš za reševanje stanovanjskega problemov zaposlenih in velja za mejnik drugačnega pogleda na urejanje stanovanjske problematike v mestu.

Sodobno in premišljeno zasnovano naselje, postavljeno v nek prostor in kontekst, je indikator zanimivega obdobja v prostorskem razvoju mesta, ki ga v tej številki temeljiteje orisuje arhitekt Robert Recek. Iz ohranjenih situacijskih načrtov in arhivske dokumentacije je razvidno, da je šlo za prostorsko celovito zasnovan koncept, ki je bil že leta 1947 del širše zasnove oblikovanja novega dela Lendave.

Enovito koncipirano naselje enakih enonadstropnih hiš dvojčkov, ki sledijo naravni liniji ceste v smeri naselja Čentiba, kjer se je oblikovala koherentna soseska s pisarnami podjetja Nafta, vrtcem, znamenito večnamensko

Današnja podoba soseske. Foto: Tomaž Galič
A városrészmái alakja (foto: Tomaž Galič)

Naftino dvorano, so kasneje dopolnili s šolo in novejšimi stanovanjskimi bloki, trgovino in garažno hišo.

Podkleteni, visokopritlični dvojčki imajo preprost pravokotni tloris z izstopajočim volumnom balkonov. Balkona se na dvojčkih stikata in sta zaokroženo zaključena z enovitim nadstreškom. Objekte prekriva štirikapna streha.

Po dve stanovanjski enoti sta imeli ob vzdolžnih parcelah pripadajoče garaže in vrtove, na drugi strani pa sta se organsko spajali z nastajajočo sosesko zasebnih hiš na vzpetini.

Vile dvojčki, ki so nekoč uspešno združevale ideale stroke, želje naročnikov in realne možnosti, so bile pri prenavljanju in vzdrževanju podvržene degradaciji. S stihijskimi posegi, brisanjem značilnih detajlov in prezidavami se izgublja celovita identiteta naselja, kar gre pripisati tudi dejstvu, da arhitektura socialističnega časa do nedavnega ni bila deležna objektivnega vrednotenja.

Železni most za železno cesto

Mostovi so utilitarni objekti, oblikovni in tehnični ter inženirski dosežki, ki so tesno povezani z razvojem arhitekture in inovacijami. V mestnih strukturah nosijo širok družbeni in simbolni pomen, ki je pogosto zgodovinski relikv in nepogrešljiva ikona mesta – spomnimo se le na nekaj nam najbližjih, kot so ljubljansko Tromostovje, Verižni most v Budimpešti, solkanski in mostarski kamniti most.

Železniški most na Muri med Lendavo in Murskim Središčem je žel občudovanje že v času svojega nastanka oziroma otvoritve železniške proge Ukk-Čakovec leta 1890. Posebnost železniškega mostu na Muri je že ob njegovi gradnji plenila pozornost s konstrukcijsko noviteto, saj so prav tu prvič na Madžarskem uporabili beton. Celotni most od temeljev

do železne konstrukcije je bil narejen iz enega cementnega bloka. Stal je polovico manj, kot če bi ga sezidali iz kamnitih blokov, mnenje strokovnjakov pa je bilo, da je nosilnost stebrov veliko večja, kot če bi

objekt in hkrati subjekt, saj s svojimi formami, močnostjo in simbolno sporočilnostjo prevzamejo tako uporabnike kot opazovalce.

Prvi zdravstveni dom

Na vzpetini, nekoliko na obrobju mesta, na njegovi severni vpadnici je bil leta 1933 zgrajen sodobni zdravstveni dom. Tematika zdravstva na našem območju je morda z izjemo segmenta lekarn slabo raziskana, tako tudi o tem objektu vemo le malo. Gre za eno najlepših zgradb zdravstvenih domov v Sloveniji, katerega prvotna oblika se je nekoliko razlikovala od današnje, saj je bil po letu 1947 nadgrajen v današnje proporce. Dozidava je bila zasnovana v slogu prvotnih kontur in stavbnih prvin, tako celote kot take ni degradirala, prav tako kasnejši uporabniki niso razvrednotili ključnih arhitektonskih karakteristik objekta.

Zgradbo modernističnega videza odlikujejo pravokotni tloris, izčiščene modernistične linije brez historičnega fasadnega okrasja, volumni in stavbne odprtine, ki so sestavljene iz osnovnih geometrijskih teles, razporejenih po načelih zlatega reza. Lep primer funkcionalistične arhitekture medvojnega obdobja odlikujejo še moderne arhitekturne prvine, kot so vogalna in okrogla okna, prostorsko umeščena odmaknjenost in skrbno oblikovan izčiščen zunanji skelet.

Prva svetovna vojna je okrepila zavedanje o pomembnosti človeškega življenja in skrbi za splošno človekovo blaginjo. Skrb evropskih držav je bila usmerjena v ureditev socialnega skrbstva in razvoj javnega zdravstva. Zdravstvena oskrba je pred tem bila v domeni zasebnih zdravnikov, ki si jih je lahko privoščil le malokdo. V Kraljevini Jugoslaviji so prvi zakoni s področja zdravstva bili sprejeti leta 1930, urejali so osrednjo zdravstveno službo, skrb za javno zdravje ter delo zdravnikov, medicinskih sester in pomožnega osebja v socialni in zdravstveni službi. V Dravski banovini so bile ustanovljene zdravstvene občine in Zdravstveni dom Lendava je deloval z oddelki šolske poliklinike, posvetovalnico za matere in dojenčke, trahomskim oddelkom in v kletnih prostorih z javnim kopališčem. Po drugi svetovni vojni se je zdravstvena dejavnost razširila s protituberkoloznim dispanzerjem in zobno ambulanto. Zaradi pogostih poškodb pri delu v podjetju Nafta je bila odprta tudi t. i. začasna bolnišnica z obratno ambulanto v Petišovcih.

Zdravstveni dom je v teh prostorih deloval do leta 1976.

Prvotni železniški most čez Muro iz leta 1890. (last. Zorana Turka) - Az 1890-ben épült vasúti hid a Murán eredeti alakjában (Zoran Turk tulajdona)

Današnja podoba železniškega mostu čez Muro. (last. Zorana Turka) - A murai vasúti hid mai alakjában (Zoran Turk tulajdona)

bili narejeni iz kamnitih blokov. Železno konstrukcijo prvotnega mostu so izdelali v železarni v Rešici (danes Romunija).

Slavnostno odprta proga leta 1890 je zaradi zgodovinskih premikov v teh krajih doživljala številne manj slavnostne degradacije. Tako je po prvi svetovni vojni proga med Dolnjo Lendavo in madžarsko mejo bila demontirana. Z izjemo nekaj let pod madžarsko oblastjo med drugo svetovno vojno je demontirana ostala vse do danes. Promet v smeri Hrvaške je potekal nemoteno vse do začetka druge svetovne vojne, ko je jugoslovanska vojska aprila 1941 ob umiku razstrelila most, o čemer pričajo številne fotografije. Novi most, kakršnega poznamo danes, je bil zgrajen leta 1947, vendar je promet med Dolnjo Lendavo in Čakovcem stekel šele leta 1952. Glavnina prometa je slonela na prevozu nafte, živahen pa je bil tudi lokalni promet predvsem do Čakovca in Varaždina. Vse skupaj se je končalo s propadom nekdanje skupne države.

Železniški most je bil leta 2016 obnovljen in v sklopu ureditve rečnega obrežja s svojo rešetkasto konstrukcijo in značilno zeleno barvo predstavlja vizualno konstanto in simbol.

Železniški mostovi so od začetka obstoja železnic segali tudi na polje poetike, postali njen

Tanja šimonka

Rejtett gyöngyszemek

Az egészségház épülete eredeti formájában (forrás: Lendva Község archívuma)
Prvotna podoba zgradbe zdravstvenega doma. (Vir: arhiv Občine Lendava)

Az építészet és az urbanisztika, avagy a város-tervezés nem ítélt meg a társadalomtól és a politikától függetlenül, de a technológia, az ipar, vagy a keletkezésének korában uralkodó gazdasági és alkotói potenciál figyelembe vétele nélkül sem. Lendva számos épületét és formai értékét kutatták és értékelték már, ami azonban nem mondható el az első, majd a második világháborút követő városfejlesztésről, az egyes épületekről és területi

folyamatokban betöltött szerepe sincs kikutatva.

A középületekről nagyon jól leolvasható az építészeti eszmék, ideálok, törekvések és víziók gazdag története. Mintaprojekt jellegükből eredően gyakran lehetőségeket adtak új megközelítések, szerkezetek, technológiák és anyagok érvényesülésére. A középületek tükrözik az állam és intézményei fejlődését is, arról is beszélnek, hogyan élünk és működünk mi, emberek szervezett társadalomként. A középületek építészete által feltárul a város mint egy kollektív alkotó léttér értelmezése.

A továbbiakban három kiválasztott épület – egy magánlakóház, egy gazdasági épület és egy középület – szolgál további kutatásokra csábító töredékként és útikalauzként.

Az egykori egészségház mai alakja (fotó: Tomaž Galič)
Današnja podoba nekdanjega zdravstvenega doma. Foto: Tomaž Galič

egységekről. Ugyanúgy létezik még jó néhány szürke folt a nevesebb építészek (Danilo Fürst, Feri Novak stb.) szerepkörével kapcsolatban is, ezekről ugyanis csak töredékekben vannak adatok, és szükséges még további konkrétabb kutatások elvégzése.

A 20. századi építészet és várostervezés alacsony kutatótsága Szlovénia teljes területére jellemző. Nem létezik semmilyen átfogó bemutatás a terület, a középületek, lakóövezetek, gazdasági, ill. ipari épületek tervezéséről, de az állam és a város a

Ikervillák

A Bányász utca ún. villasora egy egységes ikerházsor építése keretében lett kialakítva, mégpedig az akkor virágzó Nafta vállalat vezetői számára. Egy teljes lakónegyed koncepcióját képezi, amely a négy első többlakásos lakótömb megépülésével Lendván (Danilo Fürst, neves építész tervei alapján) figyelmet szentelt az alkalmazottak lakásproblémájának megoldására, valamint egy másfajta nézőpont mérőkövet jelzi a város lakásproblémájának megoldásában.

A korszerűen és átgondoltan megtervezett, egy adott térbe és kontextusba helyezett lakónegyed a város egy érdekes területrendezési korszakára

Az ikervilla tervrajza 1947-ből (forrás: Maribor Területi Levéltár, Lendvai Területi Népbizottsági íráp) - Načrti vile dvojkca iz leta 1947, južna stran. (Vir: Pokrajinski arhiv Maribor, fond Okrajni ljudski odbor Lendava)

Az ikervillák sorában az egyik ritka épület, amely megőrizte eredeti építési elemeinek nagy részét (fotó: Tomaž Galič). Ena redkih stavb v nizu dvojkcov, ki je ohranila glavniho izvirnih stavbnih elementov. Foto: Tomaž Galič

utal, amelyről bővebben Robert Recek építész ír. A fennmaradt helyzettervekből és levéltári dokumentumokból kiderül az is, hogy egy egységes térbeli koncepcióról volt szó, amelyben már 1947-ben része volt Lendva új városrésze egy szélesebb körű területrendezési tervzetnek.

Egységes koncepciót követő, egyforma, egyszintes ikerházakból kialakított lakónegyed, amely követi a Csente felé vezető út természetes vonalát, és ahol egy koherens településrész alakult ki a Nafta vállalat irodahelyiségeivel, óvodával, az egykoron híres Nafta-rendezvényteremmel, később az általános iskola épületével és az újabb lakótömbökkel, üzlettel és garázsépülettel.

A pincés, magasföldszintes ikerházak alaprajza egyszerű négyzet alakú, nagyobb területű, egybeérő erkélyekkel. Egységes záróképet alkotnak az előtetővel. A házakat kontyolt tető zárja.

Két-két lakóegységhez a hosszanti parcelákon garázsok és kertek tartoztak, a túloldalon pedig organikus egységet alkottak a domboldalon újonnan kialakuló magánházak sorával.

Az ikervillák, amelyek egykoron sikeresen ötvözték a szakma elképzeléseit, a megrendelők kívánságait és a reális lehetőségeket, a felújításokat

és karbantartásokat követően hanyatlásnak indultak. A tervszerűtlen beavatkozásokkal, átépítésekkel, a jellegzetes részletek elhagyásával elveszik a település egységes identitása. Ezek abból is erednek, hogy a szocialista korszak építésze a közelmúltban nem részesült objektív megítélésben.

Vasúti vashíd

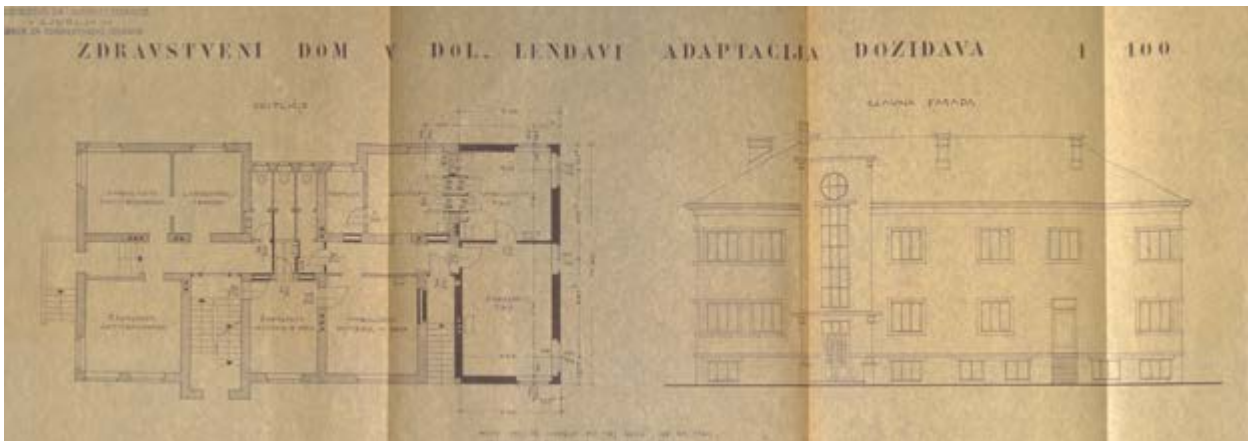
A hidak az építészet és az újítások fejlődésével szorosan összefüggő gazdasági építmények, formai és műszaki-mérnöki teljesítmények. A városi környezetben széleskörű társadalmi és jelképes szerep hordozói, gyakran történelmi rekvizitumok vagy ereklyék, és a városok nélkülözhetetlen ikonjai. Említsünk csak néhány hozzánk közeli példát: a ljubljanoi Hármas-híd, a budapesti Lánchíd, a solkani vagy a mostari kőhíd.

A Lendva és Muraszerdahely közötti, Murán átívelő vasúti híd már megépülése, illetve az Ukk-Csáktornya vasútvonal 1890-es megnyitása idején is nagy csodálatot keltett. A murai vasúthíd különlegességével már építése idejében magára vonta a figyelmet, hiszen az akkori Magyarország területén itt használtak először betont az építéshez. A híd egy-egy pillére egy betonblokkból készült az alapoktól egészen a vasszerkezetig. Így a híd fele annyiba került, mint ha a pilléreket kőblokkokból építették volna, a szakemberek véleménye pedig az volt, hogy az így készült pillérek hordképessége sokkal nagyobb, mint a kőblokkokból épült pilléreké. Az első híd vasszerkezetét a mai Romániában levő Resicbányán készítették.

Az 1890-ben ünnepélyesen megnyitott vasútvonal a történelmi események alakulása miatt ezen a vidéken számos, kevésbé dicsőséges pillanatot élt meg. Így az első világháborút követően az Alsólendva és a magyar határ közötti részt megszüntették, és felszedték a síneket. A második világháború alatti magyar megszállás idején történt néhány éves újratervezést kivéve, ez a mai napig így maradt. Horvátor-

Podoba leta 1941 porušenege železniškega mostu. (Ist Zorana Turka) - A felrobbantott vasúti híd 1941-ben (Zoran Turk tulajdona)

A lendvai egészségház bővítésének terve 1947-ből (forrás: Maribor Területi Levéltár, Lendvai Területi Népbizottsági alap) - Načrt dozidave Zdravstvenega doma Lendava iz leta 1947. (Vir: Pokrajnski arhiv Maribor, fond Okrajni ljudski odbor Lendava)

szág felé a vasúti közlekedés zavartalanul működött egészen a második világháború kezdetéig, amikor is a jugoszláv hadsereg 1941-ben visszavonulásakor felrobbantotta a hidat. Erről számos fénykép is elérhető. A ma is látható új híd 1947-ben épült, mégis az Alsólendva és Csáktornya közötti vasúti forgalom csak 1952-ben indult újra, jelentős részét pedig a kőolajszállítás jelentette. Élénk volt viszont a helyi forgalom is, mégpedig Csáktornya és Varasd felé, ami viszont az egykori közös állam felbomlásával megszűnt.

A vasúti hidat 2016-ban felújították, a folyópart rendezésével, rácsszerű szerkezetével és jellegzetes zöld színével vizuális jelenlétet és jelképet jelent.

A vasúti hidak a vasúti közlekedés megjelenésétől kezdve a poétika területére is eljutottak, annak tárgyává és egyben alanyává is váltak, hiszen formájukkal, magasztosságukkal és jelképes mondanivalójukkal magukkal ragadják mind a használóit, mind pedig a megfigelőit.

Az első egészségház

1933-ban a város szélén, az északi bevezetőút mentén levő emelkedőn megépült a korszerű egészségház. Az egészségügy témaköre vidékünkön – kivéve talán a gyógyszerészet területét – nincs teljesen felkutatva, így az említett épületről is csak keveset tudunk. Ez az egyik legszebb egészségház-épület Szlovéniában, bár eredeti formája kissé eltér a maitól, hiszen jelenlegi alakját az 1947-es átépítést követően kapta meg. A bővítésnél az eredeti vonalakat és épületszerkezetet követték, így ez nem rontotta le az épület egységességét, de a későbbi használók sem értékelték le az épület kulcsfontosságú építészeti jellemzőit.

A modernisztikus külsejű épület arculatát meghatározza a téglalap alakú alaprajza, a letisztultan modernista, historizáló homlokzatszívek nélküli vonalak, a tereket és az épületnyílásokat pedig az

arany metszet elve alapján elrendezett geometriai alapformák adják. A két világháború közötti funkcionális építészet szép példájára utalnak az olyan modern építészeti elemek, mint a sarokablakok és a kör alakú ablakok, az elkülönített térbeli elhelyezés és a gondosan letisztított külső szerkezet.

Az első világháború megerősítette az emberi élet, valamint az általános emberi jólétről való gondoskodás fontosságát, az európai államok figyelme pedig a szociális védelem és a közegészségügy rendezésére irányult. Az egészségügyi ellátás ezt megelőzően a magánorvosok felelősségkörébe tartozott, amelyett viszont csak kevesen engedhettek meg maguknak. A Jugoszláv Királyságban 1930-ban fogadták el az első egészségügyi törvényeket, amelyek meghatározták a központi egészségügyi szolgáltatásokat, a közegészségügyről való gondoskodást, az orvosok, egészségügyi nővérek és egyéb személyzet munkáját a szociális és egészségügyi szolgálatokban.

A Drávai bánságban egészségügyi községeket alakítottak, a lendvai egészségházban pedig iskolai poliklinikai osztály, egészségügyi tanácsadó szolgálat csecsemős anyáknak, trachoma-osztály működött, a pinchelyiségekben pedig nyilvános fürdő volt. A második világháború után tuberkulózis elleni védelmi osztály és fogorvosi rendelő is működött. A Nafta vállalatnál gyakoribbá vált munkahelyi balesetek miatt ideiglenes kórházi osztályt és üzemi rendelőt nyitottak Petesházán. Az egészségház egészen 1976-ig ebben az épületben működött.

A mosottkő volt a 20. század első felében a középületekben, tehát vasútállomásokon, iskolákban és kórházakban az egyik leggyakrabban használt padlóburkolat. (fotó: Tomaz Galic) - teracco talna obloga je bila do prve polovice 20. stoletja eden najpogostejše uporabljanih materialov za javne površine, kot so železnice, šole in bolnišnice. Pogosto so pred vhodom vanje zarisali letnico gradnje. Foto: Tomaz Galic

